

Q. Sept. Fl. Tertulliana

APOLOGETIKUM.

Úvod a překlad

od

VÁCLAV VOJÁČKA,

professora na cís. král. akademickém gymnasii v Praze.

Vysvětlivky a ukazatele

opatřil

Dr. FRANTIŠEK BAUER,

professor theologie na vysokých školách Pražských.

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA.

Číslo XV.

(Za rok 1876.)

V PRAZE.

Písmem knihtiskárny Cyrillo-Methodějské.

1877.

Ú v o d ¹⁾.

I. Quintus Septimius Florens Tertullianus.

Církevní literatura jazyka latinského počíná sice později nežli vzniklá již za časův apoštolských církevní literatura řecká; za to však ihned tím výbornějšími a důkladnějšími spisovateli vykázáti se může. Neb ať mlčením pomineme ztracené spisečky Apolloniovy a Viktorovy ²⁾ a věcným obsahem svým méně důležitou rozmluvu Minucia Felixa ³⁾, objevuje se nám první spisovatel ducha vzácného, vzdělanosti rozsáhlé a plodnosti neobyčejné, Septimius Tertullianus, jak se sám jednou nazývá ⁴⁾ a jak jej tedy v obecném životě asi nazývali, jehož však úplné jméno bylo Quintus Septimius Florens Tertullianus ⁵⁾.

Narodil se pohanem okolo r. 160. v Karthagině z otce setníka v prokonsulském vojště africkém ⁶⁾. Péčí otcovou užil všelikých prostředků k vzdělání se a oblíbil si konečně studium práva římského a výmluvnosti soudní. Nauky neochránily jej života nemravného. Sám připomíná, že byl vášnivým milovníkem divadel, zápasů šermířských a štvanic ⁷⁾. Teprve očitý příklad mučovníků křesťanských a poznaná odtud pravda a milost víry Kristovy vytrhly jej z propasti záhubné a v létech mužského věku svého stal se křesťanem

¹⁾ Srovnej Prolegomena Jac. Pamelii ve vydání Ed. Pamela Antverpském z r. 1579. — Praefatio v Migneově Patrologiae Cursus completus. Series prima. Tom. I. Parisiis 1844. — Sanctorum Patrum opuscula selecta ed. H. Hurter t. II. IV—VII. IX. Oeniponte 1868—72. — Ausgewählte Schriften d. Sept. Tertullianus, übersetzt v. H. Kellner, Kempten 1871. — Jos. Fessler, Institutiones Patol. Oenip. 1850. — Handbuch d. Patrologie v. J. Alzog, 3. Aufl. Freiburg i. B. 1876.

²⁾ Hieron. de vir. ill. c. 34. 42. — Euseb. Hist. eccl. V. 21. 24.

³⁾ „Octavius seu Dialogus christiani et ethnici disputantium“.

⁴⁾ De virg. vel. c. 17.

⁵⁾ Septimius jest jméno velikého rodu, z něhož pocházel také Severus císař; jedna větev toho rodu měla jméno Tertullianus, a této větve jedna rodina měla příjmení Florens.

⁶⁾ De pallio c. 1. — Hieron. de vir. ill. c. 53. — Euseb. Chron. ad a. 208.

⁷⁾ Apol. c. 15.

(po r. 190.). Že byl ženat, jeví se dostatečně ze spisu jeho „Ad uxorem“. Dle svědectví Hieronymova ¹⁾ a jiných byl knězem v Karthagině. V Římě patrně delší čas pomeškal ²⁾, avšak obyčejným sídlem jeho byla Karthago. Knězem církve katolické zůstal asi do 40. léta věku svého, načež (ok. r. 202.) přešel k montanismu, čehož vnitřní příčina byla přísnost povahy jeho. Hieronymus sice dokládá ³⁾, že jej k tomu přiměly křivdy, jež utrpěl od duchovenstva římského, což však se zdá býti pouhou domněnkou Hieronymovou, poněvadž toho sám Tertullian nikde nezmiňuje. Ostatně Tertullian nenásledoval montanismu v nejhrubších bludech jeho; zejména nepokládal Montana za vtěleného Ducha sv., nýbrž vlastní soustavu sobě utvořil. Ze spisu sv. Augustina „De haeresibus“ (c. 86.) soudí se, že se později opět k víře katolické navrátil, zvláště pak z důvodu toho, poněvadž v krátkce potom spisové jeho od Cypriana biskupa a dále napořád v církvi katolické vysoce váženy a s vyloučením domněnek montanských mnohonásobně užívány byly. Zemřel došed věku vysokého okolo r. 240. (dle jiných již asi 220.).

Stoupenci jeho měli v Karthagině svou zvláštní basiliku a teprve za věku sv. Augustina opět připojili se k církvi katolické.

II. Spisovatelská činnost jeho.

Spisovatelská činnost Tertullianova připadá v dobu císařů Severa a Karakally, tedy v léta 193—216.

Platí-li o kom přísloví: „Jaké srdce takový i jazyk“, tož o Tertullianovi, jehož přísná, tuhá povaha obzvláště ve slohu zračí se. Málo který spisovatel tou měrou spojuje cit plamenný s rozpravou jasnou a mocnou, s výmluvností uchvacující a s vtipem trpkým a pevným. Byla-li punská latina, již v Africe mluvili, sama v sobě drsná a často ne dosti srozumitelná, nesnáze tato při Tertullianovi místem v úplnou zatemnělost zvýšila se; neboť on usiloval pomysly prvotně a výhradně křesťanské jakož i bohaté a původní myšlenky své pronášeti slovy novými neb násilně utvořenými. Pročež o něm dí Hieronymus ⁴⁾: „Tertullian jest hojný v průpovědích, ale nesnadný v proslovování“. Neslušíť ani toho tajiti, že místem nadsazuje, ano i hrubě hmotnými slovy s urážením útlejšího citu

¹⁾ Na m. d.

²⁾ De cultu fem. I. 7.

³⁾ Na m. d.

⁴⁾ Epist. I. ad Paulin.

se pronáší, při čemž arcíř toho povážiti náleží, že věk jeho byl věkem bídy, neřestí, vzpoury, despotismu, nejistoty, kdež vzácnost osoby člověčí zlacíněla.

Jeho mezi církevními učiteli místo a z dobré i zlé stránky důležitost nejlépe seznáme s Origenem jej porovnávající, jakož učinil již Vincentius Lerinský v *Commonitoriu* (c. 24.), kdež o něm dí: „Neboť jakož Origenes u Řekův tak tento u Latinsků snadno za předního ze všech našich má souzen býti. Neb což jest učenějšího nad muže toho, což v božských a v lidských věcech cvičenějšího? Tušímt všecku filosofii a všechny všude filosofické sekty, původce i sektáře, všecka jich učení, všecken rozmanitý obor dějepřavy a studií vůbec podivnou jakousi myslí pochopností jest obsáhl — při němž téměř kolik slov tolik jest výroků, kolik smyslů tolikero vítězství“. A Hieronymus ¹⁾ vypravuje o sv. Cyprianu, jak denně čítával v Tertulianovi a žádaje spisy jeho říkával písaři svému: „Dej učitele!“

Spisy jeho vztahují se ke všem oborům žití nábožného, jsou však zároveň důkazem, jak hojných měl známostí dějepisných, právnických, filosofických, přírodovědných i starožitnických.

Tertullian též řecky dokonale uměl; spisy však jeho řecké jakož i dosti veliký počet latinských nás nedošly. Z řeckých jeho spisů v latinu převedených zachovány jsou tyto: „De spectaculis“, „De baptismo“, „De velandis virginibus“, „De corona militis“. Jiné jako „*Apologeticum*“ záhy do řečtiny přeloženy byly ²⁾.

Toliko menší částku spisů svých složil dokud byl katolíkem, čehož jest zvláště šetřiti u dovozování dogmatickém. Pročež jest vyloučiti z nich všecky ty, jež sepsal v době, když se byl odchýlil k montanství, jež jsou: „*Ad Scapulam*“, „*De corona*“, „*De fuga in persecutione*“, „*Scorpiace*“, „*De exhortatione castitatis*“, „*De monogamia*“, „*De pudicitia*“, „*De jejunio*“, „*De virginibus velandis*“, „*Adversus Marcionem*“, „*Adversus Valentinianos*“, „*Adversus Praxeam*“, „*De carne Christi*“, „*De resurrectione carnis*“, „*De anima*“.

Z ostatních prací jedny složil, jakož jest nepochybné, jsa katolíkem, ježto při druhých není jisté, zda náležejí době jeho katolické či montanské.

Obsahem spisy jeho jsou trojí: apologetické, dogmatické a praktické.

A. Spisové apologetičtí.

1. Mezi apologetickými, jimiž křesťanskou víru proti pohanům brání, vyniká sčestěná tuto „*Obrana*“, jejíž původní nadpis

¹⁾ Na m. d.

²⁾ Euseb. *Hist. eccl.* II. 2, 4.

zní „Apologeticum“ ¹⁾, kniha za všech věků velice vážená, v níž sebe samého spanilostí slohu, mocností důvodův a mnohonásobnou učeností převýšil a nejenom veškerou věku svého učenost vyložil, nýbrž i věc, kterou hájil, vítězně provedl. Kdy Tertullian knihu tu sepsal, o tom učenci neshodují se; větší však díl jich snáší se na tom, že ji sepsal mezi l. 197. a 201. Vážnost její byla a podnes taková jest, že již za času Eusebiova překlad její řecký obíhal a za našeho věku s velikou soudných mužů péčí a pilností hned zároveň s jinými téhož Tertulliana děly, hned zvláště byla tiskem vydána. O čemž jakož i o obsahu jejím níže zevrubněji pojednáme.

2. Spis „Ad nationes“ ve 2 kn. určený veškerému pohanstvu, obsahuje větším dílem tytéž myšlenky a důvody jež Apologetikum, avšak širě rozvedené a odůvodněné, zvláště ve knize druhé. Na místo rozkladu právníckého a politického nastoupil zde rozklad filosofický a řečnický. Dílo to jsouc kusé a mezer plné náleží k nejnesnadnějším a nejtemnějším spisům Tertullianovým ²⁾.

3. „De testimonio animae“ širě rozvádí naznačenou v Apologetiku (hl. 17. a 22.) myšlenku, že i pohané v okamžicích předsudky nezatemněných a v domácím soukromí jen Boha aniž jmena některé modly vzývají říkajíce: Dej Bůh, — bude-li vůle Boží, — Bohu poručeno, — zaplať Bůh, — Bůh soudiž mezi námi — též k nebesům, nikoli ke Kapitoliu vzhlízejí, čímž duše jejich vydává bezděčné svědectví, kterak jest sobě svědoma toho Boha, jenž ji stvořil. Toho svědectví duší samou vydávaného chce prý tuto ve prospěch pravdy křesťanské raději dovolávati se nežli spisů, jež vydali filosofové a básníci. To svědectví dokazuje prý nepochybně, že jest jeden Bůh, že jest dobrotiv a všeho pozhánání původce, odplatitel a trestatel — avšak rovněž, že jsou ďáblové, že duše po smrti trvá a j. A té svědomosti duše prý nedošla ze spisův; neboť jest prý starší nežli písmě, jakož i člověk jest dřívější než filosof a básník, zvláště ano její svědectví u všech národů jest jedno a též. Jakož pak duše jest svědkyní pravdě, tak jeví se býti i vinnou bludem i nebude jednou věděti, co říci před trůnem Božím ³⁾.

4. „Ad Scapulam“ v 5 kap. výstrahu dává Skapulovi, místodržiteli africkému, aby svou ukrutností na se neuvodil hněvu Božího. Tertullian k paměti jemu přivádí znamení hrozná nedávno na obloze viděná, smutný konec mnoha pronásledovníků křesťanstva,

¹⁾ A nikoli „Apologeticus“, jak někteří se domnívali.

²⁾ Obzvláště spolu s Apol. vydal Ochler, Lips. 1849.

³⁾ Zvláště vydal Lindner, Lips. 1862.

šlechetný příklad jiných místodržících. Ostatně prý dle práva lidského a dle moci přirozené každému jest volno ctíti to, jež má za rozumné, aniž náboženství jednoho druhému škodí, ovšemť pak to není povahou samého náboženství vynucovati náboženství (nec religionis est cogere religionem c. 2.). I žádá tedy Tertullian, aby křesťané na místě pokut katansky vyhledávaných byli alespoň zákonně mečem popraveni.

5. Pěkná toho spisu protiva jest spis „Ad martyres“, jedno z nejprvějších děl jeho, sepsané okolo r. 196. výmluvností rozčilenou a živou. Tertullian v něm potěšuje křesťany, jenž v žaláři chřadnouce smrt na se očekávali. Ježto svět jest žalář jakýsi, měli by na věc hleděti v ten způsob, že nikoli nevešli do žaláře, nýbrž ze žaláře vyšli; neboť mnohem větší temností strádá svět, v němž srdce lidská slepnou; onť uvrhuje v těžší pouta, kteráž duše lidské ovšem tvrdě svírají. Vyproštění prý jsou teď z těch pokušení, ze vzpomínek zlých, ano i z dalších pronásledování ¹⁾.

6. „Adversus Judaeos“ dovozuje na mnoze jako Justinus v rozmluvě s Židem Tryfonem; však dí o tom svém díle i Tertullian, že vzalo příčinu z uvedené ve spis rozmluvy, kterou měl křesťan s Židem na víru obráceným. Dokazuje v něm, že nejhlavnější o Spasiteli vydaná proroctví Starého Zákona v Kristu a Kristem splněna jsou. Také však vyšetřuje jaké jest postavení pohanů k národu israelskému, jakož pozitivního i mravního zákona Mojžíšova k přirozenému zákonu mravnímu a k evangeliu. O pravém původu toho pojednání svědčí též Hieronymus u výkladu k Danieli proroku.

B. Spisové dogmaticky polemické.

Těmito a potomními spisy Tertullian vstupuje v pravý a vlastní obor žití svého, neboť obrana a hájení nauky božské nám podané a pohřžování se v blahodárné a z pout zemských vybavující mravosloví křesťanské nejvíce vyhovělo duchu jeho. A zde jeví se nejpatrněji pokrok a přednost před Minuciem Felixem, ježto spisovatel náš k dogmatickým a mravoučným výkladům svým tak četných míst biblických přivodí a vysvětluje, že sestavením jich dobrá částka textu novozákonního mohla spořízena býti ²⁾.

7. „De praescriptionibus haereticorum“, o právních odporech, neb obranách ve při s kacíři. Tento obšírný a velmi záhy složený

¹⁾ Zvláště vydal Hurter t. IV.

²⁾ Rönsch, Das N. T. Tertullians aus d. Schriften des letzteren vollständig reconstruirt. Leipz. 1871.

spis v 45 hl. jest jako Apologetikum způsobu přísně právního, jakož ukazuje nadpis z římského práva. „*Praescriptio*“ u starých právníků římských jest to co „*exceptio*“ a znamená odpor neb obranu pohnaného proti původu, kteráž obrana, byla-li od soudce za důvodnou uznána, hned napřed celou žalobu soupeřovu jakožto nepodstatnou přetrhovala. Za takové „*praescriptiones*“ neb „*exceptiones*“ jmíny byly lesť, donucení, násilí, též promlčení (*praescriptio longi temporis*) ¹⁾.

Dle tohoto právního způsobu Tertullian i zde s kacíři jednati hodlaje především v rozdíly dogmatické ani pouštěti se nechce, ježto ani práva nemají k půhonu a k vedení rozepře s církví, zdaliž které dogma pravdivé jest či nepravdivé. Zásadu autority církevní a učitelství církvi náležejícího tímto původním způsobem svým v moc a platnosť uvodí, an tré takových právních odporů neb důvodů postavuje, ježto jsou: a) „*praescriptio veritatis*“ vyložená v hl. 20—30., kdež dokazuje, že víra od Krista Pana poručena jest apoštolům a skrze apoštoly a jich pravé nástupce potom dále podána jest církvím apoštolským; b) „*praescriptio principalitatis*“, dle kteréž pravé podání vždy jest také nejstarší, apoštolské, ježto všechna kacířství původu jsou pozdějšího, což v hl. 31—35. vyloženo jest; c) „*praescriptio proprietatis*“, t. j. kacíři docela vně církve postaveni jsouce nemají tudy nižádného práva k písmu sv., na něž jakožto na jediný pramen víry odvolávají se, ježto sv. písmo předse náleží jediné církvi, kteráž je i chová čisté a neporušené (hl. 36—40.).

Jakož poznání jedné každé věci díti se má vyhledáváním prvopočátku jejího, tak i u vyhledávání pravdy křesťanské máme jíti zpět a ji stopovati až ke Kristu, prvotnímu zdroji všeliké pravdy, již naleznouce a držíce dále zpytovati nepotřebujeme, jsouce povinni věriti, čemu on učil. Pravdu pak křesťanskou složil v církvi katolické, která vždy ještě jest v držení toho, čemuž apoštolé a církve jimi zřízené učili. Ukažte předse kacířové původ svých církví a prokažte, zda jich prvním biskupem byl apoštol neb muž apoštolský! Nejsou s to, zvláště ano nad to rozšiřují učení vzájemně docela odporných. Pročež každé učení jest nepravé, kteréž se odchyluje od prvotního učení církve katolické. Tyto hlavní kusy jsou jako přístupem k vykládání toho, v čem záleží bytnost podání apoštolského, jež v církvi katolické jest jedinou pravou prvozásadou všeho po-

¹⁾ Institutiones lib. IV. tit. 13. — Digest. lib. XLIV. tit. 1, 1. — Cod. Justinianus lib. VIII. tit. 36.

znávání. Jen v církvi katolické lze prý dojít celého, neporušeného a jednotného učení Kristova i čistoty mravní, ježto u kacířův nacházíme jen bludů rozkolných a mravů nekázaných ¹⁾. Zavíraje řeč svou Tertullian dí, že na ten čas jen všeobecně chtěl vésti při proti kacířstvím všem, jež jistými, i spravedlivými i nevyvratnými odpory sluší zpět odháněti od srovnávání sv. písem; ostatně s pomocí milosti Boží že i jednotlivým kacířům odpověděti hodlá. Což potom učinil ve spisech proti Markiónovi, Valentínovi, Hermogenovi, a Praxeovi.

Poněvadž kacíři své bludy nejen sv. písmem, nýbrž mimo to obzvláště nepravou vědou tvrdili a podpírali, Tertullian slovy tak ostrými je odmítá, jako by vědu vůbec zavrhoval. Nicméně i sám ve spisech svých hojně užívá filosofie a zvláště dialektiky.

Ačkoli Tertullian v tomto drahocenném spise na mnoha místech z Irenaea doslovně kořistil, předse důvody jeho všudež v příhodnou spojitost uvedl, tak že mnohem stručnějšími a mocněji přesvědčujícími býti se jeví bystré jeho závěrky, jimiž dovozuje, jak nutná a nade všechny jiné výtečna jest prvozásada poznání katolického o tradici a písmě sv. ve spojení s neomylným učitelstvím církve katolické, kterýchž jeho závěrků ve sporu o týchž věcech s kacíři trvajícím podnes jakožto nejzračitějších bývá užíváno.

8. Jednak apologeticky dogmatický, jednak praktický jest spis „De baptismo“, nejstarší to monografie o svátosti křtu. Příčinu k němu dali Kajané, sekta jinak neznámá, kteří učili, že křtu vodního k životu věčnému potřeba není, pochybujíce o tom, že by pouhé obmytí vodou milosti Ducha sv. udělovalo. Obšírněji vyloživ, jakou důstojnost a důležitost voda při stvoření světa i v dějích Starého Zákonu měla, dokazuje věc, o níž otázka vzešla. Načež jedná o křtu Janově, o křtu krevním, o hmotě a formě při křtu potřebné a křestních obřadech; o neplatnosti křtu kacířského, o křtění dětí, o přípravě ke křtu, o slavné době k němu příhodné i o jiných praktických otázkách ²⁾.

Ostatní dogmatické spisy Tertullianovy jsou z doby jeho montanovské, totiž:

9. pět knih „Adversus Marcionem“ 207. neb 208. př. Kr., v nichž zvláště jednotu Boha, všech věcí stvořitele a pravdivé člověčenství Kristovo dokazuje naproti doketismu od Markióna určité vyslovenému.

¹⁾ Nejúplněji líčí Tertullian sektářství v hl. 40. a 41.

²⁾ Zvláště vydal Hurter t. VII.

10. Ve spise „Adversus Valentinianos“ pilně užil a vykořistil Irenaea.

11. „Adversus Hermogenem“ vyvrací nauku emanační, kterou hlásal Hermogenes, malíř Karthaginský, jehož povahu Tertullian líčí slovy gnostikovi nehrubě lahodícími.

12. „De anima“ v kap. 58 vychází od výroku Hermogenova, že duše vznikla ze hmoty, nikoli vdechnutím Božím, načež rozmanité domněnky filosofův o duši důkladně rozbírá. Proti Platonovi hájí stvořenost duše, s ním však rozeznává při duši částku rozumnou a částku bezrozumnou; rozumná částka pochází prý od stvořitele, bezrozumná od hříchu. Spis ten, ač pronáší mnoho vědomostí filosofických a psychologických, vždy předse mnoho omylův obsahuje.

13. „Adversus Praxeam“ pojednává o Trojici proti bludu patripassianskému. Praxeovi, jenž byl kuklu strhl montanistům v Římě vřele odporoučeným, Tertullian hned z počátku vytýká, že tam vykonal jedním rázem dva skutky ďáblovy, ježto proroctví (montanovské) vymítl a kacířství (patripassianské) uvedl: Ducha sv. vypudil a Otce ukřižoval.

14. Ve spise „De carne Christi“ Tertullian, jako ve knihách „Adversus Marcionem“ vyvrací doketismus rozvodněji a důkladněji, než se do oné doby stalo. Nižádný z dřívějších spisovatelů s takovou láskou a s takovým se obdivováním nepohroužil se ve skutek vtělení Páně, nižádný touž měrou jako on i skumně i nábožně v něm se nekochá; avšak co do panenství rodičky Boží při porodu patrně pochybil (hl. 23.).

15. „De resurrectione carnis“ v hl. 63 k předešlému spisu, jak (v hl. 2.) dí spisovatel, přidružuje se. Obrací se opět proti gnostikům, obzvláště proti jejich pohrdavému domnění o těle, dí takto: Těla nesluší nikoli potupovati, neboť rukou samého Boha trupel hlíny byl sformován, v tělo změněn a duší nadán. Boží útvar nemůže předse potupný býti. Vždyť jest tělo ústrojí k přijímání milostí nadpřirozených i pokladem mravného i rozumového duší vzdělání; ano tělo i vítězství slaví v panenství a v mučeníctví, i proč by nemělo býti věčně a tudíž i znovu oživeno? Dále člověčenstvo padlé vyžaduje soudu a to nad celým člověkem, z těla a z duše složeným, ježto oba současně konaly dobré i zlé. Potom (v hl. 3—17.) na mnoze prostředkem důvodů obecného rozumu lidského vyvrací odpory proti těl vzkříšení větším dílem z důvodů rozumových předstírané i prohlašuje: „Bývat někdy i ve věcech zjevení Božího se týkajících upotřebiti obecného rozumu lidského, avšak jen k dotvrzení pravdy, nikoli k podporování nepravdy, t. j. kde to není

na odpor Božímu řádu a nařízení, nýbrž s ním se shoduje. Neboť nejedny věci znány jsou přirozeně, jako přemnohým lidem nesmrtelnost duše a námi hlásaný Bůh lidem všem. Rce-li tedy Plato, duše každá jest nesmrtelná, přijmu výrok jeho; svědčí-li obecný člověk o jsoucnosti Boha všech bohů, užiji vědomosti jeho. Upotřebím i ostatních obecných pomyslů, v nichž se hlásá Boží soudcovství jako: „Bůh na to patří“, „Bohu to poroučím“. Řkou-li však lidé: „Kdo umřel, ten tam“, neb „dokud jsi živ, užívej“, neb „po smrti konec všemu, též i jemu“, tehdy vzpomenu sobě, že Bůh srdce všeho zástupu jako za popel váží (Is. 44, 20.), ano i moudrost toho světa za bláznovství vyhláší“ (I. Kor. 1, 20. 3, 19.). — V druhé části (hl. 18—51.) spisovatel odůvodňuje a vysvětluje křesťanskou nauku o vzkříšení rozprávěje téměř o všech místech Starého i Nového Zákona k tomu patřících. Konečně (v hl. 52—62.) pojednává o totožnosti a celosti těla vzkříšeného a těla nynějšího, opět na základě výpovědi apoštola Pavla a písma sv.. Plným právem tomuto pojednání náleží přednost přede všemi o též věci rozpravami, obzvláště ano jest provedeno cestou dogmatickou.

C. Spisové praktičtí.

16. „De spectaculis“ v hl. 30 jedná o otázce tehdáž velmi důležité, dovoleno-li křesťanu obcovati tehdejším divadlům pohanickým druhu rozmanitého. Svým obsahem spis tento křesťanům určený přidružuje se k rozpravám apologetickým proti pohanstvu. Vystříhá křesťany i katechumeny před navštěvováním divadel jakožto křesťanům nepřislušných. Velmi určitě odpírá omluvě těch, kteří nemohli odolati pokušení, aby obcovali divadlům předstírajíce, že se samému náboženství v srdci a svědomí nižádná ujma neděje, když sobě zrak a sluch takového občerstvení dopřávají, zvláště an v písmě sv. žádné o tom záповědi nenalezáme. Neboť poněvadž tato divadla z pohanského smýšlení a živobyті vzešla a původ i řady jejich s modloslužbou v těsném spojení jsou, oučastnost v nich platíž za modloslužbu a jevíci se v nich nemravnosť a nelidskost v závodisti k nevoli a k pohoršení popuzuje mysl křesťanskou.

17. Spis „De idololatria“ v hl. 24 poučoval křesťany, kterak se mohou ostříhati všelikého účastenství a obcování s náboženstvím pohanským a jak se mají chovati v rozličných položeních života k modlám a k služebníkům jejich. Zapovídá křesťanům každou živnosť i každý úřad, jenž by je mohl vésti k účastenství náboženství pohanského. Spis ten v hl. 13. táhne se k spisu předešlému jsa jeho dalším roz-

vedením. Tertullian ukazuje, že jest modloslužba úhrn všeho hříšného a potupného, i začíná slovy těmito: „Hlavním zločinem pokolení lidského, nejvyšší vinou toho světa, veškerou příčinou soudu jest modloslužba“. Pročež se křesťan vzdalovati má všeho pohanství, míjeti slavností pohanských, osvětlování a věnčení domů, zamítati každý úřad v službě občanské i vojenské, s nímž takové úkony spojeny jsou, jakož i úřady učitelské, v nichž jest vykládati bájesloví, aniž má pronášeti slovy pohanskými přísah, přání a zaklínání. Zde však nucen jest Tertullian položit sobě otázku: Jest-li zapovězeno vyučování bájesloví pohanskému a písemnictví, tedy ani učení se jim dopuštěno nebude? Tomu však odpírá, poněvadž život požaduje vzdělanosti obecné, aniž poznání věcí božských bez studií pohanských jest možno. Avšak již sama ratio discendi et docendi jest prý rozlična.

Obsahu příbuzného, z doby však jeho montanské, jsou dvě pojednání: „De corona militis“ a „De fuga in persecutione“.

18. Ve spise „De fuga“ proti výslovné výpovědi Kristově (Mat. 10, 23.) prohlašuje, že útěk v čas pronásledování jest nedovolen.

19. Spis „De corona militis“ vzal příčinu z příběhu tohoto. Septimius Severus kázal podílet vojáky podarkem (donaticum). Voják křesťan zdráhal se tehdaž vystoupiti na veřejnou prostoru věncem vavřínovým po pohansku ověnčen, za věc nedovolenou to pokládaje, pročež ho křesťanem býti poznali a uvěznili. Mnozí mínili, že voják ten v horlivosti příliš daleko zašel; Tertullian však jemu se obdivoval a výmluvně jej hájil, až i v příkrostiti své zakazuje křesťanům účastnými býti služeb vojenských vůbec.

20. Naproti tomu pravdu má, když ve spise ovšem také montanistickém „Scorpiace“ (lék proti uštknutí štírovu) „contra Gnosticos“ tomu odpírá, že by dovoleno bylo v pronásledování zatajiti víru svou, jakož činili gnostikové.

21. Spis „De patientia“ v hl. 16 počíná znamenitým vyznáním před Bohem, že jest smělost opovážlivá ano nestydatá psáti o trpělivosti, již vykonávati on nikoliv nemůže. Chtěje se tedy k vykonávání této ctnosti ukřepiti sepsal tuto rozpravu o trpělivosti. Křesťana, vece, u vykonávání trpělivosti neposiluje snad lidské pitvoření trpělivosti cynické, která se rovná otupělosti, nýbrž božské přikázání nauky živé a nebeské, která nám ukazuje Boha samého jakožto nejdokonalejší vzor trpělivosti, kterýž světlu září denní stejně vylévá na spravedlivé i nespravedlivé. I co konečně říci o té trpělivosti, která mezi lidmi na zemi při Kristu byvši zjevena,

jako rukami dotýkána býti může (hl. 2—3.). Pročež máme-li strpení v Bohu, poslušní jeho budeme, neboť jen tehdy poslušní jsme, když jsme trpělivi (hl. 4.). Jak se to konati má, můžeme poznati z protivné tomu netrpělivosti. Trpělivosti průvodkyní vždy jest víra. Dokonání Starého Zákona stalo se Kristem, trpělivosti učitelem a pánem. když byl milost víry trpělivostí rozhojnil. Tehdy teprv mohl přikázati: „Milujte nepřátely své, dobrořečte těm, kteří vám zlořečí, i prostě za ty, kteří vás pronásledují“ (hl. 6.). Trpělivost také zachovává pokoj, činí nás hotovy k pokání, a způsobuje lásku. Pročež apoštol pravil: „Láska všecko snáší, všecko strpívá“. Právem tedy nikdy nepřestane, i když ostatní věci všechny pomínou. Dále trpělivost přizpůsobuje k tělesné vytrvalosti i povyšuje k zdrželivosti tělesné v zachovávání vdovství, v panenství, v dobrovolném kleštěnictví pro království nebeské, v boji mučnickém. Neboť co má původ v síle duše naší, to i v těle dochází svého dovršení. Pročež jest trpělivost, která víru utvrzuje, pokojem vládne, lásku podporuje, pokoru řídí, lítosti očekává, kajicnosti pečeť svou přikládá, pokušení pošlapává, mučeníctví dokonává, chudého potěšuje, nemocnému chvíli krátkí, služebníka pánu a pána služebníku poroučí, ženu ozdobuje, muže dokonalého činí, při pacholetí milována, při mládenci chválena, při starci ctěna bývá, každého pohlaví i věku okrasou jest a t. d.

Spis tento jakož vyniká smýšlením lahodným, trpkého montanství ještě vzdáleným, takž i formou náleží k nejkrasším literárním plodům Tertullianovým. Cyprian ho použil za podklad spisu svého „De bono patientiae“ ¹⁾.

22. „De oratione“ v hl. 29; spis ten liturgicky asketický, složený též slohem prostým a důstojným, v části první (hl. 2—8.) podává úsečně a v odryvcích rozjímavý výklad páteře, jež *breviarium totius evangelii* nazývá ²⁾. Částka druhá (hl. 9—29.) poskytuje obsah rozmanitý i jedná o předmětech rozličných k modlitbě se vztahujících, jako jsou čas, místo, obřady, postavnost těla doma i při službách Božích, též o postě. Závěrkem však líčení povznáší se k nadšenému téměř básnickému modlitby nám vychvalování ³⁾

O pokání jednají spisy: „De poenitentia“ a „De pudicitia“.

23. „De poenitentia“ jest spis katolický a vycházeje od milosrdenství Božího hříchy odpouštějícího a ode křtu i na víru se

¹⁾ Zvláště vydal Hurter t. IV.

²⁾ Zevrubnější výklady páteře podali Cyprian, Origenes, Řehoř z Nyssy a Maximus Vyznavač.

³⁾ Zvláště vydal Hurter t. II.

obrácení (poenitentia prima) poráží především potupitelnou mnohých katechumenů domněnku, jako by ještě přede křtem bez ostýchání hřešiti dovoleno bylo, ježto prý křtem všechno se odpouští. O pokání druhém, jež se po křtu zbíhá, mluví prý jen s nevolí, aby se nezdálo, že hříchu dvéře i vrata otvírá. Jest však prý zapotřebí mluvit o tom, aby nikdo v zoufalost nebyl uvržen, poněvadž vrah pekelný i dobrých v záhubu vábiti obmýšlí. Načež vypisuje, co přináleží k druhému pokání tomuto, jež slove „exomologesis“ (hl. 9. a násl.), jemuž má jen jednu průchod býti dáván (hl. 7.). Při čemž sluší připomenouti, že mluví jen o pokání veřejném za hříchy nazývané kanonickými, t. j. smrtelnými ¹⁾).

24. V trpkém spise montanském „De pudicitia“ odvolává levnější zásady, jež sám byl postavil, i vyvrací nauku, že církvi náleží právo i moc odpouštět hříchy kanonické (hl. 19. i 21.). Zároveň zasazuje se obzvláště proti nálezu papeže Kallista, kterýž právě cizoložníkům pokuty ulevil, dovoliv, aby veřejné pokání učiníce, do církve opět přijímáni byli.

25. Mnohonásobně pojednal Tertullian o manželství a o věcech k němu patřících. Ještě pravověrné jsou dvě kn. „Ad uxorem“, jakás to závěť svědčící jeho manželce, kdež ji napomíná, aby se po smrti jeho zase nevδάvala, poněvadž druhého manželství sama sebou schvalovati nelze a poněvadž by snadno muže pohana dostati mohla, což víře mnohých nebezpečností s sebou přináší. Má-li na př. pobožnost na jistém místě býti konána, muž časně z rána nařídí přichystati sobě koupel; nastane-li den postní, zachce se muži dáti hostinu; přijde-li potřeba konati křesťanských povinností při nemocných nebo vězních, manžel bude předstíratí nejdolehavějších prací domácích, ba snad ani nedovolí navštěvovati vigilií a velikonočních slavností spojených s večerí společnou (hl. 4.).

26. V jiném spise taktéž ještě katolickém „De cultu feminarum s. de habitu muliebri“ horlí proti nádheře a strojivosti i napomíná paní křesťanské, aby se šatily prostně.

Montanské již jsou spisy:

27. „De exhortatione castitatis“ ;

28. „De monogamia“, kdež on manželství druhé naprosto zamítá; jakož i

29. „De virginibus velandis“, kdež toho žádá, aby panny jinak neobcovaly službám Božím leč závoji zahalené.

¹⁾ Zvláště vydal Hurter t. V.

30. Ve spise „De jejunio“ obyčejně montanského zachovávaného při postech hájí proti psychikům, t. j. proti katolíkům.

31. Zvláštní a ojedinelá jest knížka „De pallio“ v 6 hl. sepsaná r. 193. a nebo 194. Příčinou sepsání toho bylo odložení togy, kterouž jsa křesťanem zaměnil za prostrannější a mnohem pohodlnější plášť filosofický, čemuž se posmívajíce krajané jeho pokřikovali: Tedy od togy k pallium — s koně na osla. Na to odpovídá Tertullian spisem tím naskrze satyrickým. Celé pojednání sepsáno jest s vynaložením učenosti dějepisné, přírodopisné i bájeslovné, jež se nijak nesrovnává s malicherností předmětu, a oč asi zvědaví čtenáři hlavu sobě lámali, což také zajisté k povaze satyry příslušelo. Konečně jest pláští samého sebe ospravedlňovati, což se zavírá slovy: „Raduj se tedy, plášti, a plesej: již lepší filosofie tě udůstojnila, co počali tebou odívati se křesťané“. Pro všelijaké, často velmi temné narážky na tehdejší živobytí a smýšlení spis ten jest nesnadný k vyrozumění, což zejména zpytatele starožitností k výkladům vybízelo ¹⁾).

Ztracena jsou tato díla Tertullianova: „De exstasi“, dílo polemické v 7 kn. k obraně sekty Montanovy proti Apolloniovi a papeži Soterovi napsané, „De paradiso“, „De spe fidelium“, „Adversus Apellem“, „De vestibus Aaronis“, „De circumcissione“, „De animalibus puris et impuris“, „De virginitate“ a „De molestiis nuptiarum“.

Jiná pojednání, zejména řada básní, jakož i „De trinitate“, „De cibis judaicis“, „De definitionibus fidei et dogmatum ecclesiasticorum“ jemu neprávě bývají přiřítány.

III. Učebný obsah spisů Tertullianových.

K náležitému poznání ducha Tertullianova a církevní vážnosti jeho nemálo zajisté poslouží, podáme-li z bohatého obsahu spisů jeho obsah učebný. Zvláštního povšimnutí zasluhují:

1. Jeho důkaz „de praescriptione“. Chce tudy kacířům všecky odpory, zvláště jich se odvolávání k písmu sv. a k předstíraným jimi tradicem apoštolským, naprosto přetrhnouti důkazem, že jest církev od času nepamětného v jich držení, nejinak jako v právech římských dokázaná „praescriptio“ každému pŕihonu o vlastnictví cestu zamezuje. Proto se odvolává k apoštolské posloupnosti biskupů v církvi, zvláště v církvích hlavních, aby kacířům ukázal, co bylo „kázání Kristovo“. „Co kázali apoštolé, t. j. co jim Kristus zjevil, to, pravím, nesmí jinak dokazováno býti leč těmi církvemi, jež

¹⁾ S poznámkami vydal Salmasius Lugd. Batav. 1656.

sami apoštolé založili a jimž kázali jednak živým slovem, jednak potom dopisy svými. Odtud jest na bíledni, že každé učení, jež se s oněmi matičnými církvemi apoštolskými (*ecclesiae apostolicae matrices*) u víře srovnává, za pravdu jmíno býti má, poněvadž bez pochyby obsahuje to, co církve od apoštolův, apoštolé od Krista, Kristus od Boha přijali, ostatní pak všechno učení má býti předusouzeno za lživé, ježto moudrostí svou čelí proti pravdě církví i apoštolův i Kristově i Boží“ (*de praescr.* c. 21.). Jest tedy na kacířích dokázati, od kterého apoštola nebo muže apoštolského jich církev nebo sbor založený jsou (*ib.* c. 32.). Za takové matičné církve Tertullian uvodí u příkladu církve Římskou, Korintskou, Filippenskou a Smyrnejskou (*ib.* c. 36.).

2. Důkaz ten jedině možný bude na základě toho výroku, že Kristus toliko je d n o jisté učení apoštolům kázal a vydal. Církev se v jednotě udržuje „jediným podáním jediného vyznání víry“. To on nazývá *de praescr.* c. 20. „*sacramentum*“, jinde častěji „*regula fidei*“. Za takové pravidlo víry třikráte (*ib.* c. 13; *adv. Prax.* c. 2; *de virg. vel.* c. 1.) uvodí formuli, která s apoštolským vyznáním naším téměř do slova souhlasí.

3. Jednotu církve na témž se zakládající on ještě zvláště líčí. „Apoštolé (v Judei kázavše a církve zřídívše) potom při každém městě církve založili, od nichž pak druhé církve vypůjčily a denně vypůjčují sobě rozvody víry, aby se církvemi stávaly; a tudíž i samy za apoštolské pokládány jsou jakožto podrost církví apoštolských. Pročež množství to církví jest předse jen církví jedinou, onou od apoštolů první, ze které jsou všechny. Takť všechny jsou prvě i všechny jsou apoštolské, jelikož se všechny prokazují býti jen jedinou“ (*de praescr.* c. 20.).

4. V učení o Bohu Tertullian, pokud víme, první užívá jmena „*Trinitas*“. „*Oeconomiae sacramentum unitatem in trinitatem disponit; — tres non statu, sed gradu. Unus Deus, ex quo et gradus isti et formae et species in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti deputantur*“ (*adv. Prax.* c. 2.). Z. toho také jeví se, že Trojicí netoliko trojí činnost, nýbrž jakýsi v Bohu samém pohyb vyrozumívá. V místném však vyhledávání toho v jakém poměru Logos jest k Otci, Tertullian netoliko jest velmi nejasný nýbrž někdy i zádrhlivý. Zprávněji pronáší se o tom v Apologetiku.

V obzvláštní své domněnce o tělesnosti Boží pronesl výrok dosavade v křesťanské literatuře neslyšený: „*Quis enim negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie*“ (*adv. Prax.* c. 7.). Ovšem „*corpus*“ jemu

znamená totéž co „substantia“, jakož on netoliko jeden za druhý klade výrazy „incorporalem esse“ a „substantia carere“, nýbrž také dí: „Omne quod est, corpus est sui generis. Nihil est incorporale nisi quod non est“ (de carne Chr. c. 10.).

5. Vtělení se Páně jest Tertullianovi základem, na němž staví všechn svůj theoretický i praktický výklad o křesťanství. „Neslušelo, pravil proti Ebionovi, neslušelo synu Božímu naroditi se z semene člověčího, aby, jsa takto úplně synem člověčím, nebyl též synem Božím, před Šalomounem ničeho tudy napřed nemaje. Anobrž nového pokolení založitel musel způsobem novým narozen býti, tím totiž, že v Bohu člověk se narodil, ježto přijal tělo semene starého bez starého semene toho, aby je z nového semene, t. j. duchovně přetvořil, smířiv je a očistiv vyhlazením skvrny staré“ (de carne Chr. c. 17.). Pročež jej velice popudilo dorážení Marciónovo na věčnost těla i narození Kristova z panny, poněvadž by se pak veškerá pravdivost našeho spasení sřítla. Neboť kdo prý zapírá narození Kristovo, odporuje též jeho utrpení a vzkříšení a tudy křesťanství samému (ib. c. 4. 5. 10.).

6. S tímto domněním souvisí výrok, že i lidská duše jest něco tělesného, hmota jakási étherická („Omne quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale nisi quod non est“; de carne Chr. c. 11. „Nos animam corporalem profiteamur“; de resurr. carn. c. 17. „Consitus spiritus corpus est; consitus autem spiritus anima est; ergo corpus est anima“; de anima c. 5.), čímž Tertullian zbloudil k domněnce stoické. Pročež i učil se Stoiky nejhrubšímu traducianismu neb generatianismu.

Zvláště důležité jest, co zevrubně dokládá o církvi, o hierarchii, o svátostech a žití křesťanském.

7. O církvi nepojednával „ex professo“, nýbrž jen tam, kde chtěl ukázati, že jen pomocí církve důkaz o její autoritě k ustavení pravého učení křesťanského veden býti má. Děje se to ve spise „de praescriptionibus haereticorum“, kterýž i veškeré jeho mínění o církvi a hierarchii obsahuje. Jmeno „ecclesia“ nenachází se v „Apologeticum“, kdež pohanům více nepraví než čeho věděti měli, aby s křesťany spravedlivěji nakládali; mluví jen o sektě, o škole neb tovaryšství křesťanů na způsob škol nebo pořádků pohanských. Jak o jejich zprávě se šíří, viz tam hl. 39.

Zcela určitě však o církvi mluví ke kacířům a katolíkům. Název církve „ecclesia“ přivodí v trojím významu a) budovy kostelní určené ke schůzkám obce křesťanské, b) církve částečné, později diecése zvané, c) církve obecné veškerého křesťanstva. Výrazu

„ecclesia catholica“ neužívá nikde. V zevrubnějším vypisování církve částečné a obecné dokládaje se I. Petr. 2, 9. a Zjev. Jan. 1, 6. i 5, 10. mluví místem opravdově o kněžství obecném chtěje tudy výslovně v každém křesťanu vzbuditi cit vysokého jeho důstojenství, avšak také na něj vložití příslušné dle toho vyšší povinnosti. Shledal pak v krátkce, že laikové takového učení neužívají k plnění povinností stavu kněžského, nýbrž jen k pýše, k hrdosti a k odporu proti kněžstvu (de monog. c. 12.; de praescr. c. 41.). Jestliže nicméně jinde laikům připouští vykonávati úkony kněžské, omezuje to jen nutnou potřebou, totiž co do křtu a co do přísluhování večeří Páně (de exhort. castit. 7.). Vzhledem křtu jest to učením církevním vždy a vůbec dopuštěno, a slovo „offers“ („ubi ecclesiastici ordinis non est consessus, et offers et tinguis, sacerdos tibi solus“, l. c.) vztahuje se patrně jen na podávání a osobné užívání hostie knězem již usvátostněné, jakož Tertullian jinde sám dí: „Accepto corpore Domini et reservato“ (de orat. c. 20.). A při tom poroučí laikům ještě uctivost ke kněžím a diakonům a že tím méně úřadu biskupského sobě vlastniti smějí (de bapt. c. 17.). Na místech ještě jiných potvrzuje výslovně „differentiam inter ordinem et plebem, quam constituit ecclesiae auctoritas“.

Dle toho členové, z nichž se skládá církev, jsou laici (de praescr. c. 41; de fuga c. 11; de bapt. c. 17; de exhort. castit. c. 7; de monog. c. 11. 12.) a clerus (de monog. c. 12.; de fuga c. 11.), z nichž oni jsou stavem nižším, tito vyšším. Vyššího toho stavu jsou členové předně „episcopi“, po nich „presbyteri“, posledně „diaconi“, kteří uvedeni jsou též jako „praepositi ecclesiae“ nebo „pastores“ (de corona c. 1.); též co „praesides“ (de praescr. c. 42; ad uxor. lib. I. c. 7.). Potom připomíná ještě „lectores“. Postavení nad těmito „presbyteri“ slovou vesměs „sacerdotes“, ježto pozdnější Cyprian i biskupy rád nazýval „sacerdotes“.

8. Mnohem častěji „episcopi“ připomínáni jsou názvem odtažitým „episcopatus“ (de fuga c. 13. a častěji; de bapt. c. 17; de praescr. c. 30.). O nich praví se důrazně: „Hanc episcopatus formam apostoli providentius condiderunt“. První biskupové jsou prý od apoštolův ustanoveni a vysvěceni; protož v kněžstvu mají nejvyšší místo a jsou prvními konateli církevní moci učitelské, kněžské a pastýřské. Biskupy tedy Tertullian stále nazývá jako Irenaeus řádnými vykonavateli moci učitelské, pročež i jich, nikoli kněží a diakonů, posloupanost, počnouc od časův apoštolských, vyčítá se; neboť prý jen u nich lze zpytovati pravé učení Kristovo

a apoštolů, ježto podáním neb tradicí slove. Při tom kněz nejvyšší, biskup (*summus sacerdos, qui est episcopus*), má právo udíleti křtu; potom i kněží a jáhnové, ale nikoli bez plné moci od biskupa dané (*sine auctoritate*), což se děje pro poctivost církve a její vážnost, čímž se též pokoj v církvi zachovává. Ze spisu „*de pudicitia*“ (c. 21.) spatřujeme, že i biskupové onoho času vedle slov Mat. 16, 18. moc klíčů sobě přiřkládali, a „*de praescriptionibus*“ (c. 40.) stýská sobě Tertullian, že kacíři v zřizování biskupů, kněží, jáhnův a lektorů tak lehkomylně sobě vedou.

9. Ještě výše a důstojněji kladen jest od Tertulliana „*Primatus Petri*“, o němž dí, že jest „*petra aedificandae ecclesiae*“, že přijal „*claves regni coelorum et solvendi et alligandi in coelis et in terris potestatem*“ (*de praescr.* c. 22.). O témž vypisuje, že jest základem dalšího církve trvání: „*Memento claves ejus hic Dominum Petro et per eum Ecclesiae reliquisse*“ (*Scorpiace* c. 10.). Ačkoliv později jsa montanistou tomu chtěl, aby to jen za přednost osobní na Petra vznešenou pokládáno bylo (*personaliter hoc Petro conferentem*), předse jednoho z nástupců jeho (nejpodobněji Kallista) nazývá jmenem „*episcopus episcoporum*“, který smí vydávati „*edicta peremptoria*“, ano jej také, ačkoli úštěpačně, dle obyčeje tehdejšího oslovuje jmenem „*Apostolicus*“ (*de pudicit.* c. 21.).

10. Tertullian též první z latinských spisovatelů církevních připomíná synod držených po první synodě apoštolské a nazývá je „*consilia ex universis ecclesiis*“, jež prý „*certis locis*“ v Řecku v důležitých příčinách konány byly (*per quae altiora quaeque in commune tractantur*). Dle toho zdá se, že synody v církvi latinské onoho času ještě se nedály (*de jejun.* c. 13.).

11. V učení o křtu sv. klade váhu zvláště na potřebnost vody co části hmotné, jestliže milost při něm působiti má (*de bapt.* c. 1—9.), čehož základem jest katolické učení „*de opere operato*“, jež protestantští bohoslovci rádi nazývají magicko-materialistickým domněním o působnosti svátostí. Tertullian také za platný pokládá křest krevní a zpravuje nás o obřadech při křtu sv. za jeho času obvyklých (c. 7. 8. 19.). Co do křtění dítek nežádá sobě toho, aby pravidlem bylo, pro nebezpečnost opětného od víry odpadnutí (c. 18.).

12. Všem přečinům, nechť od těla neb od ducha, skutkem nebo toliko vůlí spáchány byly, ten, jenž pokutu soudem ustanovil, připověděl také odpuštění pokáním (*de poenit.* c. 4.). Výrok: „Jest-li ovšem lépe, aby odsouzenec tajným zůstal než veřejně rozřešen

byl?“ (ib. c. 10.) dokazuje právě tak nutnost hříšníkova vyznání jako působnost kněžského rozřešení. S obzvláštním důrazem obojí pronešeno jest slovy těmito: „In quantum non peperceris tibi, in tantum tibi Deus, crede, parcat. Plerosque tamen hoc opus (delicta confitendi) ut publicationem sui aut fugere aut de die in diem differre praesumo, pudoris magis memores quam salutis, veluti in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione illi qui conscientiam medentium vitant et ita cum erubescencia sua pereunt“ (ib. c. 10.).

13. O sv. biřmování píše: „Potom z obmytí vystoupivše, olejem posvěceným mazání býváme“ (de bapt. c. 7.), a „načež bývá na nás ruka vzkládána, která skrze požehnání zve Ducha sv., aby shůry sestoupil. — Potom Duch onen přesvatý od Otce sestupuje na těla očištěná a požehnaná“ (ib. c. 8.).

14. Co do svátosti oltářní zpravuje nás, že křesťané pečlivě na to dbali, aby ničeho ze svatých způsob na zemi neupustili, což jest důkazem, že je nepokládali za prázdná znamení (de corona c. 3.). Mluví-li nicméně na jiných místech (adv. Marc. III. 19. a IV. 40.) o podobě těla Kristova (figura corporis Christi), dle hlavního dotčených kněh účelu, jímž jest vyvrácení doketismu Markiónova, slova ta znamenají: že chléb jest vnější dobou (forma) těla Kristova, jímž při poslední večeři pravdivě přítomen byl a kteréž se rovná skutečnému tělu Kristovu. Příčinou temných, mnohovýznamných výrazů, jichž zde Tertullian užívá, vždy mnohé věci zůstanou pochybny. Též o oběti, kterou v církvi obětovali a která jest svátost oltářní, mluví na mnoha místech (de corona c. 3.; de cultu fem. II. 11.; ad uxor. II. 6.; ad Scap. 2.; de monog. 10.; de exhort. cast. 11.).

15. Naproti nebezpečím, jež manželství křesťanů s nevěřícími zavřená způsobují zvláště manželce při svobodném pobožností vykonávání, Tertullian líčí štěstí křesťanského manželství řka, že jest „matrimonium, quod ecclesia conciliat et confirmat oblatio et ob-signat benedictio, angeli renuntiant, pater ratum habet“ a kde oba manželé žalmy a chvalozpěvy se předstihují, který z obou Bohu lépe zpívá (ad uxor. II. 8. a 9.). Na jiném místě praví se určité o služebnících církve, že oni jsou rozdávači svátosti manželství, jichž spolupůsobením sňatek manželský zavírán bývá: „Aby se takto oženil v Pánu a dle slov apoštolových, považ, jaký jsi, jenž za to (za druhé manželství) žádáš, jež zavřítí není dovoleno těm, kterýchž za ně žádáš, totiž ženatých toliko jednou biskupů, kněží

a jáhnů, jako vdov, jejichž stavu na sobě zapíráš“ (de monog. c. 11.). Dává také místo sňatkům tajným (occultae conjunctiones), které však byly v nebezpečí, že by za souložnictví, za sňatky nedovolené pokládány býti mohly. Pročež „apud ordinem“, t. j. představeným církve neb církvi, opovírány býti měly (apud ecclesiam professae; de pudic. c. 4.).

16. Těla vzkříšení ospravedlňoval Tertullian ze společné činnosti těla i duše ve všech skutečích, při čem jest tělo až i stěžejnou příčinou spásy. „Neb tělo obmývá se, aby duše byla očištěna; tělu dává se pomazání, aby duše byla posvěcena; tělo znamenáme křížem, aby duše byla chráněna; tělo rukou vzkládáním bývá ostíráno, aby duše byla osvěcena duchem; tělo požívá těla a krve Páně, aby i duše byla živena Bohem“ (de resurr. carnis c. 8.).

17. Vyhledávání pravdy skonává se přirozeně poznáním učení křesťanského; o bádání samoučelném neb konaném jen proto, aby se bádalo, Tertullian ničeho věděti nechce. Pročež zvolal (de praescr. c. 7.): „Co mají mezi sebou společného Athény a Jerusalems, co akademie a církev!“ Též nepovolaného v písmě sv. bádání neschvaluje. Ale jakkoli Tertullian vědění a bádání vyloučiti chce, předse obojího mnohonásobně upotřebívá měrou hojnější než Irenaeus, aniž přestává na svědomitosti, již poskytuje pouhá víra. Tím se alespoň připravuje u Latinůků věda křesťanské víry.

18. Výklad o modlitbě Páně (de oratione dominica) jakož jest z nejprvnějších spisů jeho, takž i náleží k nejzajímavějším. Jakkoliv „Otče náš“ v slovech se stěsňuje, tím více myšlenky v něm obsažené se rozprostraňují; jest prý krátkým obsahem veškerého evangelia (breviarium totius evangelii). I jak prý krásně moudrost Boží zpořídila tu modlitbu, ježto vedle potřeb nebeských i zemským dala místa (c. 1. i 6.). Avšak modlitba ta z čistého a klidného srdce vycházeti повинna. Dovídáme se také, že křesťané věku jeho modlíce se ruce pozdvíhovali (c. 17.), při tom klečeli, neděli vyjímajíce, anaf byla dnem radosti, kteréhož dne ani nepracovali (c. 23.). Napomínajíc k modlitbě řeč jeho konečně vznáší se a horuje: „Všeho nám modlitba u Boha vyprosí; neboť čehož modlitbě přicházející z ducha a z pravdy odepřel Bůh, kterýž ji vymáhá? Již v starém zákoně modlitba i z ohně i od šelem i z bezkrmí vysvobozovala, ač předse ještě od Krista nebyla přijala tvar svůj. Onť jí dal jen moci k dobrému, ježto druhdy také ran vyprošovala, vojsk nepřátelských porážela, plodistvý dešť zadržovala. Pročež modlitba Kristova může duše zemřelých zpět povolati ze stezky

smrti samé, může osvěžiti slabé, uzdraviti nemocné, ďábly vypuditi, otevřiti závory žalární, rozvázati pouta nevinných. Táž vyhlazuje hříchy, zahání pokušení, zničuje pronásledování, potěšuje malomyslné, obveseluje velikomyslné, krmí chudé, řídí bohaté, pozdvihuje kleslé, zachycuje padajících, udržuje stojících. Modlitba jest hradba víry, zbraň a zbroj naše proti tomu, jenž nás odevšad střeže. Pročež nikdy bez zbraně nechodme: ve dne budme pamětlivi stanoviště svého, v noci svého bdění. Modlí se i andělé, modlí se všechno stvoření; modlí se i pitomý dobytek i zvěř. — Než i ptactvo vzlétajíc k nebi kříž svých perutí na místě rukou vystírá a štěbece cosi, jež modlitbě jest podobno. Což tedy více říci o povinnosti modlitby? I sám Pán modlil se“ (c. 27.).

19. O přemnoha jiných obřadech obyčejných tehdáž při službách Božích a při posluhování svátostmi, zejména o znamenání se křížem, pravíť on (de corona c. 3.): „Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecunque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus“. O postech katolíkům obyčejných mluví „de jej.“ hl. 2. Tam též zprávu dává v hl. 13., že biskupové v souženích posty obecné nařizovati zvykli. Mimo to pokládá půst za prostředek k dosažení ctnosti, i dí: „Tato trpělivost těla bývá modlitbě k odporučení, prosbě k dotvrzení; otvíráť uši Boží a Kristovy, zahání přisnotu a vyvabuje milostivost“ (de patient. c. 13.).

20. Delší a velmi půvabné vypsání života v obci křesťanské nacházíme v hl. 39. Apologetika, s čím srovnej tamtéž hl. 42. Obraz manželů křesťanských cvičících se ve ctnostech a v dobrých skutcích viz „ad uxor.“ II. 3.

21. Sluší ještě přivéstí Tertullianovo učení o světské obci křesťanské. Naproti pohanskému obce zvyšování císař není mu sice Bohem, jest mu však zřízencem Božím a tak prvním po Bohu (ad Scap. c. 2.; Apol. c. 30.). Svou moc má od Boha, pročež poddán jest Bohu jedinému. Přitom povinni jsme milovati jej a modliti se za něj, abychom pokojně a bezpečně pod ním byli živi. A ježto žádného člověka nenáviděti nemáme, tím méně jest nám dovoleno nenáviděti císaře (Apol. c. 33. a 36.; ad Scap. c. 2.). Z druhé strany však císař nikdy nemá své poddané donucovati k poctě bohů nepravých; a kde se tak děje, mají oni právo opráti se jemu (Apol. c. 28. a 34.). Z toho Tertullian vy-

vádí právo svobodného vyznávání víry křesťanské, zvláště ježto všecko nevražné na křesťany žalování a jich obviňování jest nepodstatno (Apol. c. 24; ad Scap. c. 2.).

22. Mimo rozsáhlá svědectví o nauce církevní poskytuje Tertullian ještě mnoho zpráv o církevních řádech a obřadech, o křesťanských mravech a zvycích ¹⁾).

IV. Stručný přehled obsahu Apologetika.

Jako podnět tak vzal Tertullian i úpravu a pořádek Apologetika z rozličných těch zločinů křesťanům přičítaných a z křivých úsudkův o víře křesťanské pronášených. Vede si pak na obranu a poručení víry křesťanské postupem následujícím. V úvodu od hl. 1. do 9. nejprve dokazuje, jak nespravedlivá jest pohanů proti křesťanům nenávisť (hl. 1—3.), kterouž pohané darmo usilují omluviti velebností zákonů proti křesťanům vydaných (hl. 4—6.); hrozní však zločinné, jež přičítají křesťanům, jsou smyšleni a spíše při pohanech shledávají se (hl. 7—9.). Vrch celé rozpravy a veškeré pře obsažen jest v hlavě 10. a násl., jež lze rozvrci na dvě částky, z nichž prvá jde od hl. 10. do hl. 38.; druhá vyplňuje ostatek spisu.

V prvnější částce Tertullian trojí obvinění odráží, jež s nějakou tvárností pravdy mohlo křesťanům činěno býti: 1. že jsou nenábožní a svatorušci, zamítajíce ctění bohů, jež po ty časy v říši římské průchod svůj mělo (hl. 10—27.); 2. že jsou velezrádci pohrdajíce císařem (hl. 28—35.); 3. že jsou nepřátelé národa římského (hl. 36—38.).

Prvou vinu vyvrací (hl. 10—27.) mnohonásobným důvodem a odporem, neboť proto a) křesťané bohův nectí, protože modly pohanské nejsou praví bozi, nýbrž bývalí lidé (hl. 10—12.), jichž b) sami pohané lehce váží (hl. 13—15.); o náboženství pak c) křesťanském, jež pohané ke své hanbě neznají a bídně zohavují (hl. 16.), dokazuje se, že pravé jest (hl. 17—21.). Ježto však d) pohané bohů svých nectí, sami spíše jsou nenábožní (hl. 22—24.). Chybně pak e) předstírají Římané, že bohům svým dlužní jsou vděční býti za vládu svou nad okřšlkem zemským (hl. 25—27.).

Druhou vinu, totiž nařčení velezradou, vyvrací (hl. 28—35.)

¹⁾ Nejlepší a nejkrásnější myšlenky Tertullianovy najdeš sestaveny v díle: „Tertullianus praedicans omnibus anni dominicis et festis singulisque quadragésimae feriis“ auctore Mich. Vivien, ed. VIII. Aven. 1855.

důkazem, proč křesťané bohům neobětují za spásu císařů (hl. 28. 29.), za kterou však oni předse Boha dolehlivě prosí (hl. 30—32.); ba křesťané více ctí císaře než pohané, ačkoli slavností jim strojených jakožto neslušných spolu neslaví (hl. 33—35.).

Aniž jsou křesťané nepřátely národa římského, což byla třetí vina; neb oni všem dobrého přejí (hl. 36.), křivd sobě činěných nemstí, ačkoli by mohli (hl. 37.), také rot politických odřikají se (hl. 38.).

V druhé částce (hl. 39—50.) po vyvrácení nářků vypravuje o dobrodiních, jež světu s náboženstvím křesťanským přišla (hl. 39.), a ukazuje, že ono není příčina veřejných nehod, jež spíše pohané svými hříchy na se uvádějí (hl. 40. 41.); i jestliže jsou křesťané v některých záležitostech a obchodech nepožiteční, že tuto jakoukoli škodu velikým pohanů ziskem nahražují (hl. 42. 43.). Dále rozpráví o patrné bezvinnosti křesťanů (hl. 44. 45.). Jako přídatkem obrací se proti odporu pohanů namítajících, že jest křesťanství jakási škola filosofická; i jasně prokazuje, jak náramný rozdíl jest mezi křesťany a filosofy (hl. 46.), ačkoli filosofové přemnoho kusů ze zjevení čerpali, jež však porušili (hl. 47.); učení o vzkříšení z mrtvých slovy nemnohými hájí (hl. 48.), a ze všeho dovodí, že pohané křesťany bezprávně pokutují (hl. 49.); konečně velebením mučnictví obranu svou zavírá (hl. 50.).

Tenť jest krátký přehled knížky znamenité a nejsou jí na ujmu ani některé poklesky dogmatické, jichž Tertullian se dopustil, ač jinak stěžejným článkům víry křesťanské velmi opatrně se vyhýbaje, aby tajemnice křesťanské bez potřeby nevyzradil. Pamelius („Paradoxa Tertulliani cum antidoto Jac. Pamelii“) shledal v Apologetiku pochybení v člancích o nejsv. Trojici a Synu Božím (21, 4.), jakož i o duši lidské (48, 2.). Než praví-li Tertullian v hl. 21. o Synu Božím: „*Modulo alternum numerum, gradu, non statu fecit et a matrice non recessit, sed excessit,*“ nejsou to arcíť výrazy na označení osobného bytování Syna Božího a Ducha sv. nám obvyklé, ale dogma bez porušení ostává. A nazývá-li tamtéž Syna Božího Duchem Božím, není mu Syn Boží Duchem sv., nýbrž o duchovné toliko mluví Syna Božího podstatě. Že by Tertullian duši lidskou pokládal za hmotu ač přejemnou, aetherickou, tomu sice odpíral již sv. Augustin (de Genesi ad lit. c. 10.) řka: „*Tertullianus corpus animam esse credidit, non ob aliud, nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit et ideo timuit, ne nihil esset, si non corpus esset,*“ a slova, k nimž se táhne Pamelius: „*ut eadem*

qualitas animae in eandem restauraretur conditionem, etsi non effigiem“, nikterak tomu nenasvědčují; ale předse toho vůbec upříti nelze, poněvadž spisem svým „De anima“ stal se původem generatianismu či traducianismu a tudy duši na částky ji rozděliv hmotnou býti vyznával. Nějaký přídech bludu toho spatřujeme v hl. 9. č. 3. Dále 48, 2. zřejmě učí, že duše bez těla ničeho nemůže trpěti; tím prohřešuje se proti článku o očištění a mukách pekelných přede dnem vzkříšení; avšak později ve spise „De anima“ (hl. 58.) a „De resurrectione carnis“ (hl. 17.) domněnku tu opravil. Konečně co do anjelů padlých (22, 1.) měl Tertullian (srovn. de cultu fem. c. 2. 4., de idolol. c. 9.) za to, že obcovali s dcerami lidskými a splodili demony, nedobře rozuměje tomu, co v I. Mojž. 6. se vypravuje o smíšení se synů Božích s dcerami lidskými, t. j. zbožných potomků Sethových s potomky Kainovými.

Čím častěji čtenář obranu tuto přemítati bude, tím vážnější a obsažitější ji býti shledá, tím více diviti se bude spisovatelově bystré soudnosti, perné vtipnosti, hbitému střel nepřátelských odrážení, jádrné stručnosti, jaré a živé výmluvnosti. Čím nesnadnější bude z počátku řečem srozumování, tím utěšenější vzejde smysl ne bez snažného přemýšlení nalezený.

V. Rukopisy a vydání Apologetika.

Jakkoli Tertullian k montanismu byl odpadl, spisové jeho až do konce 5 stol. veliké požívali vážnosti; Cyprian, Laktantius, Hilarius, Eusebius, Rufinus, Hieronymus, Augustinus a Vincentius Lerinský s pochvalou i obdivem o nich se vzmiňují. Avšak od té doby po tré věků všeliké stopy po spisech Tertullianových se ztrácejí; bylyť zasuty výnosem papeže Gelasia z r. 495. de libris recipiendis et non recipiendis nacházejíce se bez rozdílu v indexu librorum prohibitorum. Teprva za Karla Vel. vyproštěny jsou z vazeb zapomenutí ve Francii a Lugdunští biskupové Leidradus s Agobardem nejvíce k tomu přispěli: Tertullian znovu opisován a co do Apologetika zachovaly se nám následující rukopisy:

- z 9. stol. rkps. Agobardův v bibl. Lejdské v Holandsku;
- z 10. stol. rkps. Klaudia Putiana v cí.s. bibl. Pařížské č. 1623;
- z 11. stol. rkps. Petra Pithoea v bibl. Montpelliérské;
- z 12. aneb 13. stol. rkps. Gothajský v bibl. vévodské č. M. 50.

z 13. stol. rkps. Kolbertinský č. 5271., nyní v čís. bibl. Pařížské č. 1689;

ze 14. stol. rkps. Erfurtský v bibl. Amplonianské č. 87; z téže asi doby pochází rkps. Oxfordský přináležející kollegiu Baliolovu;

z 15. stol. rkps. Erlangenský;

z doby pak nejisté rkps. Fuldejský, jehož ještě r. 1588. Fr. Modius použil; nyní o něm se neví; rkps. Gentský v klášteře sv. Bavona; rkps. Elnonský v klášteře sv. Amanda a dva rukopisy Lejdské.

Ze všech spisů Tertullianových nejprve vydáno bylo Apologetikum Bernardinem Benaliem v Benátkách r. 1483.; již r. 1493. následovalo druhé vydání péčí Oldřicha Scinzinzlera v Miláně, r. 1494. třetí opět v Benátkách prací a nákladem Oktaviana Skota, r. 1500. čtvrté v Paříži u Jana Petita. Od počátku pak 16. stol. neminulo bez mála ani 10 let, aby Apologetikum buď samo buď spolu s jinými spisy Tertullianovými vydáno nebylo; proč dále jen nejhlavnější vydání vypočteme:

vydání Basilejské z r. 1521. fol., první to vydání celého Tertulliana; opatřil je Beatus Rhenanus ozdobným tiskem u Frobenia a věnoval dílo své Stanislavu Turzovi, biskupu Olomuckému; r. 1539. vyšlo již po čtvrté a sice opraveno, proč i toto vydání Basilejským druhým slove;

vyd. Pařížské z r. 1545. podle 3. Rhenanova prací Gagnaea;

vyd. Basilejské třetí z r. 1550. s komentarem Frant. Zephyrina Florentského;

vyd. Ed. Pamela (a Pamele) věnované Řehoři XIII. a Filippu II. králi španělskému v Antverpách r. 1579. fol., s prolegomeny, rozdělením v kapitoly i apparátem exegetickým od Jak. Pamela; častěji bylo opakováno v Antverpách, Paříži, Franeckě, Heidelbergu;

vyd. Ed. Barraea (Renatus Laurentius de la Barre) v Paříži z r. 1580.;

vyd. Des. Heraldia v Paříži z r. 1613.;

vyd. J. Lud. de la Cerda v Paříži z r. 1624—30. s výkladem parafrastickým;

vyd. Ed. Rigaltia v Paříži z r. 1634. s poznámkami Mik. Rigaltia;

vyd. Fil. Prioria (le Prieur) v Paříži z r. 1664.;

vyd. Sigeb. Havercampa v Lejdě z r. 1718.;

vyd. Šal. Semmlera v Halle z r. 1769—76. 8°;
vyd. Virceburské z r. 1780. prací Oberthüra;
vyd. J. C. Orrelia v Turíně z r. 1827.;
vyd. J. Rittera v Elberfeldě z r. 1828.;
vyd. E. F. Leopolda v Gersdorfově bibliothéce sv. Otců latinských v Lipsku z r. 1839.;
vyd. J. P. Migne a v Paříži z r. 1844. 4°;
vyd. Fr. Oehlera v Lipsku z r. 1849. 8°;
vyd. J. Kaysera v Paderborně z r. 1865.;
vyd. H. Hurtera v Inšpruku z r. 1872., jehož jsme se nejvíce přidrželi.

Hlava I.

1. Spisu příčina. 2. Pravda se domáhá slyšení, aby nejsoucí známa, nebyla odsouzena; nebo nenávisť 3. chovaná od toho, kdo při nepoznání, jest nespravedlivá. 4. Největším dílem ti, kteří náboženství křesťanské poznali, odložili nenávisť a přijali ochotně to náboženství, což by 5. mělo povzbudit zvědavost po příčinách toho. 6. Jak veliký jest rozdíl mezi křesťany a těmi, kteří následují skutků bezbožných.

1. Jestliže nelze vám, mužové představení říši římské¹⁾, na otevřeném a zjevném místě a vyvýšeném, na samém téměř temeni obce předsedajícím k souzení před očima všech propátrati a tváří v tvář zkoumati, co jest prostočistá pravda v záležitosti křesťanů; jestliže při samojediném tomto případě ouřední vážnost, podstatnost vaše s bedlivou spravedlností veřejně vyšetřovati aneb se bojíte aneb se stydíte; jestliže konečně nevražnost na tuto sektu, což se nedávno přihodilo, domácími soudy příliš zaměstknaná zamezuje průchod obraně²⁾: nechat lze pravdě třeba ukrytou cestou bezhlasných písmen sluchu vašeho dojíti.

¹⁾ Za Eusebiem (Hist. eccl. V. 7, 5.) nejedni domnívali se, že by představení těmi rozuměti se měl „senatus urbis romanae“, avšak novější učenci bez mála všickni na tom se shodují, že Tertullian obranu svou napsal k nejvyšším ouřadům v provinciích, k prokonsulům a proprætorům. To jde předně z rozdílu, jež patrně činí mezi nimi a senátem, neboť je oslovuje „romani imperii antistites“, „praesides“ (9, 3.), o senátu mluví jen jako o třetí osobě (5, 1. 13, 1.), a praví, že ony osoby soudům každodenně předsedají, což o senátu nikterak říci nelze. Dále pak spočívaly osudy křesťanů nejvíce v rukou římských ouředníků, pročež i obrana u těchto učiněná platnější byla obrany v Římě velmi vzdáleném. Konečně i toho třeba si všimati, že senát za Severa císaře na moci a vážnosti nemálo poklesnul, a tudíž Tertullian obhájití chtěje křesťany po celé říši římské rozšířené raději k zprávcům provincií se obrátiti nežli k senátu se utíkatí za dobré uznal (Kellner, Ausgew. Schriften d. Sept. Tertullianus I. str. 17. n.).

²⁾ Naráží na nějakou událost tehdáž nedávno zběhlou, kdež některý z těch představenců římské říše nad dětmi nebo nad otroky svými ukrutně pomstil toho, že přijali víru křesťanskou. Takový zuřivec s myslí předpojatou a rozjitřenou k vyšetřování a souzení křesťanů přistupoval (Lacerda).

2. Ničeho se v příčině své neodprošuje, poněvadž se ani svému položení nediví. Víť o sobě, že na světě jako cizinka běh svůj koná, mezi nesvámi snadno nepřátel nachází, ostatně rod, sídlo, naději, přízeň, důstojnost v nebesích má. Na jednoť baží druhdy, aby neznáma nebyla odsouzena. Což na tom sejde zákonům panujícím v království svém, kdyby slyšána byla? Či se nebude tím více honositi moc jejich, že také vyslechše odsoudí pravdu? Ostatně kdyby ji nevyslechše odsouditi měli, mimo nenávisť z ukřivdění vzešlou uvedou na sebe zaslouženou podezřelost, že sobě něčeho svědomi jsou, nechtíce slyšeti, čeho by vyslechnouce, odsouditi nemohli.

3. Pročež k vám skládáme tuto prvou příčinu křivé nenávisti ke jmenu křesťanův. Kterouž křivdu týž důvod i stěžuje i dokazuje, kterýž zdá se ji omlouvati, neznalost totiž. Neb což jest křivějšího, než aby lidé nenáviděli, čeho neznají, i když věc zasluhuje nenávisti? Neboť tehdy zasluhuje, když se poznává, zdali zasluhuje. Když pak schází známost zásluhy, odkud bere obranu spravedlnost nenávisti, kteráž nikoliv konečným zdarem a nezdarem, nýbrž vědomím zkoušena býti má? Když tedy lidé proto nenávidí, že neznají, jakéž jest to jehož nenávidí: proč by ono nemohlo býti takové, že by toho nenáviděti neměli? Tak obojí jedno z druhého lichým býti prokazujeme, i to, že neznají nenávidíce, i to, že nespravedlivě nenávidí neznajíce.

4. Svědectvím neznalosti, která nepravost omlouvajíc odsuzuje, jest, že všickni, kteří před tím nenáviděli, poněvadž neznali, jaké jest to čeho nenáviděli, jakmile přestávají neznati, též od nenávidění upouštějí ¹⁾. Z těch bývají křesťané, arcí z vlastního přezvzdění, i počínají nenáviděti toho čím byli, a vyznávají čeho nenáviděli, a jest jich tolik, kolik se nás i býti znamená. Povykují [protivníci], že jest opanována obec; v kraji, ve tvrzích, na ostrovech že jsou křesťané; že všickni každého pohlaví, věku, stavu i důstojnosti přestupují k tomu jmenu, nad tím jako nad ujmu truchlí.

5. Aníž předse tím způsobem k oceňování nějakého skrytého dobra přikládají srdcí svých. Nelze míti domyslů pravějších, nelíbí se blíže zkoušeti. Zde toliko zvědavost lidská malátní. Oblibují sobě v neznalosti trvati, ano se jiní radují svému poznání. Oč by byl Anacharsis ²⁾ spíše tyto vytkl jakožto nerozumné o rozumných

¹⁾ Kterak podobně ani pohany neznalost náboženství křesťanského neomlouvá, nýbrž spíše odsuzuje, z toho také jeví se, že všichni ti, kteří jeho dříve z neznalosti nenáviděli, přestali nenáviděti jeho, když poznali jaké jest.

²⁾ Anacharsis byl mudřec scythický rodu knížecího, jenž za věku

soudící, nežli ukázal na ty, kteří v umění hudebním jsou neznalí, o hudebnících soudí ¹⁾. Raději chtějí nevědět, poněvadž již nenávidí. Tou měrou čeho nevědí, o tom napřed soudí, že tak jest, čehož kdyby vědomost měli, nenávidět by nemohli; ano jestliže by se nižádný předmět povinné nenávisti nepostihoval, ovšem nejlépe bylo by přestati nespravedlivě nenávidět; pak-li by zasloužilost [nenávisti] zjištěna byla, nejen by nic nenávisti nebylo, nýbrž by jí také drahněji přibýlo k vytrvalosti i za důkladem samé spravedlnosti.

6. Však ne proto jest věc dobra, namítne někdo, poněvadž mnohých obrací; neboť kolik se jich k zlému uzpůsobuje? Kolik jich přebíhá k převrácenosti? Kdož popírá toho? Avšak co pravdivě zlé jest, ani sami ti, jež uchvacuje, jako dobré hájiti se neodvažují. Každé zlé buďto bázní nebo studem příroda promísila. Konečně zločinci dychtí tajiti se, vyhýbají zjevovati se, strachem drkotají postižení jsouce, zapírají byvše obvinění, ba i mučení jsouce nesnadno anebo nevždycky vyznávají; zajisté jsou-li odsouzeni truchlí, proti samým sobě ouprky své mysli neblahé rozčítají, buď osudu buď hvězdám je připisují. Nechtějí toho sobě svojiti, poněvadž je za zlé uznávají. Křesťan pak co činí podobného? Nikdo se nestydí [křesťanem býti], nikdo neželí, leda že tím dávno nebyl. Když ho udávají, honosí se; když žalují, nebrání se; tázán byv, až i samoděk vyznává, odsouzen byv, děkuje. Což jest to za zlé, jež při sobě nemá přirozených zlého přímětkův, strachu, studu, vrtkání, pykání, hořekování? Což? to-li zlé jest, z čehož pohnaný raduje se? čehož jest přáním žaloba a pokuta štěstím? Nemůžeš pošetilostí nazývati to, čeho že neznáš jsi důvody usvědčen.

Solonova po Řecku cestoval a duchem i prostotou mravů svých tak proslul, že jej někteří k sedmi mudrcům počítali. Herod. 4, 76. — Cic. tusc. V. 32, 90.

¹⁾ Těmito slovy naráží Tertullian na to, co o Anacharsovi napsal Dio-
genes Laertius II. 8, 5.: Θαυμάζειν δὲ ἔφη, πῶς τοῖς Ἑλλήσιν ἀγωνίζονται
μὲν οἱ τεχνῖται, κρίνουσιν δὲ οἱ μὴ τεχνῖται. — Smysl slov Tertullianových
zajisté jest: Jsou-li důtky hodni ti, kteří, ač umění hudebního neznají, předse
o hudbě soudí: čím nerozumnější jsou lidé, kteří žádné známosti o věci ne-
majíce vynášejí soud o těch, jenž důkladně věc ohledavše a uváživše ustavili
se na tom, čehož by následovati měli.

Hlava II.

1. Jak rozličně soudcové nakládají s křesťany a s jinými vinníky, jimž hájiti se dovolují. 2. Pliniův dotaz a Trajánova odpověď, již 3. pěkně nabírá Tertullian. 4. Jak křivé, jak převrácené jest 5. nutiti křesťany k zapření jmena svého, což 6. nemůže leč vnuknutí ďáblu přičítáno býti. 7. Jak převrácené jest nutiti vinníka, aby že není vinen pravil. 8. Toliko jmena křesťanského nenávisť toho křivého jednání příčina jest.

1. Jest-li jisté na konec, že my jsme nejzavinilejší, proč vy sami jinak nakládáte s námi než s rovnými nám, to jest s druhými zavinilci, ježto by při též závině mělo jedno a též nakládání průchod míti? Čímkoliv jsme nazýváni, když se tím jiní nazývají, užívají svých úst i námezdného zastání, aby nevinu svou k opatření poručili; možnost odpovídání a střídavého se domlouvání jest otevřítě dána, ano by ani lze nebylo nehájených a neslyšených naprosto odsuzovati. Ale křesťanům samotným ničeho nedopouští se mluvit, což by očišťovalo při, co by bránilo pravdu, co by soudce neučinilo nespravedliva; nýbrž k tomu jedinému hledí se, čeho nenávisť veřejná nutně potřebuje, k vyznání jmena, nikoli k vyšetření viny; kdežto, jestliže o nějakém vinníku rozeznáváte, nehned na tom přestáváte k vynešení rozsudku, vyzná-li na sebe jmeno lidobijce neb svatokrádce neb krvosmilníka neb velezrádce, ať již mluvím o jmenech nám dávaných, nébrž i okolností uvažujete, totiž jaký jest čin, kolikráte spáchán, kde, jakým způsobem, kdy, kdo spoluvědomí jsou a společníci. O nás nic takového není, ježto by rovněž útrpným dotazem vynutkováno býti mělo, co se nepravdivě prohlašuje, kolik prý jedenkaždý zabitých dítek okusil, kolikero krvosmilství ve tmách spáchal, kteří kuchaři, kteří psi ¹⁾ byli přítomni. O jak veliká by byla onoho předsedníka sláva, kdyby vypátral někoho, jenž by již sto dítek byl snědl!

2. Aleť nalezáme, že i vyšetřování proti nám bylo zastaveno. Neboť Plinius Sekundus, když provincii zpravoval ²⁾, některé křesťany odsoudiv, některé se stupně hodnosti sesadiv, samým však množstvím jsa zaražen, dotázal se tehdaž Trajána císaře, což by

¹⁾ Jak patrně z hl. 7, 1. a 8, 1. 2. měli pohané za to, že při společné večeři psi světél překácením křesťanům dávali příležitost k pokrevnému smilnění.

²⁾ Jest to Kajus Plinius Caecilius Sekundus či Mladší, jenž r. 103. Bithynii zpravoval; slavného jmena sobě získal netoliko mírnou povahou svou, nýbrž i učeností a vysokými ouřady státními, kteréž mu císař Traján byl svěřil.

budoucně činiti měl, dokládaje, že ničeho jiného mimo zarputilost v neobětování o jejich tajemstvích nevyzvěděl, než že se přede dnem scházejí k zpívání [chvály] Kristu a Bohu a k společnému poučování, zamezující lidobijství, cizoložství, lešť, pronevěru a jiné zločiny. Tehdy Trajánus odepsal, že lidé toho druhu vyhledávání býti nemají, ale jestliže by se naskytli, že trestáni býti mají¹⁾.

3. O výroku z nouze zmatečného! Pravíť, že nemají býti vyhledávání jsouce nevinni, a poroučí je trestati jako vinníky. Šetří i zuří, staví se nevěda a trestem postihuje. Proč sebe sám, posudku, obelstíváš? Odsuzuješ-li, proč také nevyšetřuješ! Jestliže nevyšetřuješ, proč také nepropouštíš. K stopování lotrů po veškerých provinciích vojenská stráž se rozestavuje. Proti velezrádcům a obecným nepřátelům každý člověk vojákem jest; až k společníkům a k spolusrozumělým vyšetřování vztahuje se. Jediné křesťana vypátrati nedovoleno, naskytnouti dovoleno. Jakoby vypátrání jiný cíl mělo než naskytnutí. Tedy odsuzujete naskytlého, ježž nikdo nechtěl vyhledati, kterýž, mním, již nezasloužil proto pokuty, že vinný jest, nýbrž poněvadž, nemaje vyhledáván býti, nalezen jest.

4. A takto ani v tom dle řádu hrdelního k nám se nechováte protože k druhým, když zapírají, přičiňujete muk, aby se přiznávali, k jediným křesťanům, aby zapírali, ježto kdyby křesťanem býti zločin bylo, my sice bychom zapírali, vy však byste mučidly k vyznávání doháněli. Neboť byste nikoli proto nemysleli, že zločinů nemá býti vyšetřováno, poněvadž již z toho, že se křesťany býti vyznáváme, o jejich spáchání jistotu byste měli, ježto nyní na vyznalém lidobijci, vědouce co jest mužebijství, nicméně mukami se domáháte zvěděti, jakým během bylo spácháno. A protože předpokládáte domněnku o zločinech našich z vyznání jmena křesťanského, tím převráceněji nutíte mukami od vyznání toho ustoupiti, abychom zapírajíce jmeno zároveň vždy zapírali zločiny, o nichž jste byli z vyznání jmena domněnku předpojali.

5. Ale mním, nechcete bychom zahynuli my, jež za nejhorší držíte. Tak totiž říkáváte mužobijci²⁾: Zapři; velíte sápati domnělého svatokrádce, potrvá-li ve vyznávání. Jestliže tak nejednáte s těmi³⁾ vinníky, tedy nás docela nevinné býti soudíte, ježto jako bychom docela nevinni byli, nechcete, abychom v tom vyznání

¹⁾ List ten Pliniův i odpověď k němu Trajánovu viz vzadu v přílohách.

²⁾ T. j. křesťanu, ježž předpojatě za mužobijce držíte.

³⁾ Místo obyčejného „circa nos nocentes“ čteme s Hefelem (Bonner theol. Lit. Bl. 1866 str. 455.): circa hos nocentes, což jediné smyslu přiměřeno jest.

setrvali, o němž víte, že z nutnosti a nikoli dle spravedlnosti vámi odsuzováno býti má. Hlasitě volá člověk: Křesťan jsem. To čím jest, říká; ty chceš slyšeti, čím není. Jsouce předsedníky k tomu, abyste pravdu vynutili, od nás jediných lze usilujete slyšeti. To jsem, dí [obžalovaný], oč se mne ptáš, jsem-li. Proč mě mučíš převráceně? Vyznávám, i mučíš; co učinil bys, kdybych zapíral? Věru, jiným zapíratelům nesnadno víry propůjčujete; nám, kdybychom zapřeli, ihned věříte.

6. Podezřelá budiž vám tato převrácenost, aby se nějaká moc [ďábelská] netajila v skrytě, kteráž by vámi proti řádu, proti přirozené povaze právního souzení, také proti samým zákonům vládla ¹⁾. Neboť nemýlím-li se, zákonové káží zlých vypatřovati, nikoliv uschovávat, vyznalé odsuzovati předpisují, nikoli propouštěti. Tak sněšení senátu, tak císařská nařízení vyměřují. Ta říše, jejímiž jste přísluhovateli, občanské panství jest, nikoli tyranské. Neboť u tyrannův muky též za pokutu přičiňovány byly, u vás jen k vyšetření pravdy směřují. Svůj při mukách zachovávejte zákon až do vyznání potřebného, a již, jestliže by se jim předešlo vyznáním, zbytečny budou. Nálezu třeba jest: vinník má povinnou pokutu podstoupiti, nikoli z ní vyjímán býti.

7. Konečně nikdo takového nedychtí propustiti. Není dovoleno tomu chtíti. Proto nikdo ani nucen není zapřít. Ty za to máš, že jest křesťan všemi zločiny zavinilý, bohů, císařů, zákonů, mravů, přírody celé nepřítel, i nutíš jej k zapření, chtěje tudy propustiti toho, jež nebudeš moci propustiti, leč zapře. V soudech lotruješ proti zákonům. Chceš tedy, by se vinným býti zapřel, aby jej učinil bezvinným, a to již proti vůli jeho, an vzhledem minulosti vinníkem není. Odkud tato převrácenost, až ani na to nemyslíte, že více věřiti jest dobrovolně přiznalému, než z donucení zapíracímu; či se nebojíte, že k zapírání dohnán, ne bezelstně zapře a propuštěn tudyž po skonání soudův vašemu horlení se vysměje jsa opět křesťanem?

8. Když tedy ve všem s námi jinak nakládáte než s jinými škůdci, jediné o to usilujete, abychom z toho jmena vyloučení byli (neboť vylučujeme se, činíme-li čeho činí nekřesťané), rozuměti můžete, že není zločinství nějaké v příčině, nýbrž jmeno, jehož pronásleduje jakýsi rozmysl sočivé ²⁾ oučinnosti, nej-

¹⁾ Co zde jen napovědíno, bez obalu vysloveno 27, 2. Podobně vece i Justin M. (Apol. I. 5.): „Nerozumnou náruživostí a bičem démonů zlých poháněni jsouce bezsoudně nás pokutujete“.

²⁾ T. j. nepřátelské, ďábelské; neb ďábel jest pronásledovatel jmena křesťanského.

prvé to veda, aby lidé nechtěli věděti za jisté, čeho že nevědí, zajisté vědí. Protož i věří o nás, co se pravé býti neshledává, i nechtějí žádnému vyšetřování, aby nebylo v pravdě shledáno, že není toho, čemuž oni raději věří, aby jmeno křestanské onomu sočivému návodu odporné předpojatými, ne dokázanými vinami z jediného přiznání svého odsuzováno bylo. Proto mučení jsme vyznávající a trestání jsme setrvávající a propouštění jsme zapírající, poněvadž o jmeno boj jest. Konečně proč z úředního spisu předčítáte, že ten a onen jest křestanem? Proč ne také, že i lidobijce křestan? Proč nevěříte, že jsme smilníci, neb cokoli jiného? Při nás jediných stydko neb mrzko jest samými jmeny zločinu nález vyhlášovati. Není-li „křestan“ jmeno žádného zločinu, jest to veliká neplecha; jest-li pouhé jmeno zločinem, veliké jest nevrážení.

Hlava III.

1. Nerozumní pohané i dobrým lidem vytýkají jmeno křestanské. 2. Z napravení mravů pohané, kteří oblibují náboženství křestanské, poznávání bývají. 3. Jmeno křestanské jest bezvinné a 4. nemá býti v nenávisti, leč by se prvé dokázalo, že aneb náboženství zlé jest aneb jeho původce.

1. Což? když největší díl s očima zavřenýma na nenávist proti němu ¹⁾ tak se narážejí, že dobré o někom svědectví pronášejíce přiměšují výčitku jmena křestanského. Dobrýť člověk jest Gaius Seius ²⁾, jenom že jest křestan. Tolikéž jiný: Já se divím, že Lucius moudrý muž náhle stal se křestanem. Nikdo neuvažuje, není-li proto dobrým Gaius a rozumným Lucius, poněvadž jest křestanem, anebo tudy křestanem, protože jest rozumný a dobrý. Chválí věci, jež vědí, haní věci, jichž neznají a to co vědí tím čeho neznají porušují, ač jest spravedlivěji o skrytých věcech napřed souditi z věcí zřejmých, nežli věci zřejmé ze skrytých napřed odsuzovati.

2. Jiní na ty, jež dříve před přijetím toho jmena toulavými, chatrnými, nepoctivými býti znali, potupně sobě ukazují právě pro to, čeho při nich vychvalují; slepou nenávistí připadají na úsudek. Jaká to žena! jak čtveračivá, jak švarná! Jaký to mladík! jak

¹⁾ Jmenu křestanskému.

²⁾ Toho a jiných jmen právníci rádi užívali příkladem něčeho doličujícíce.

čtveračivý, jak milostný! Stali se křesťany. — Takto jmeno křesťanské nápravě se přikládá. Někteří také užitků svých pro tuto nenávisť se odvažují, přestávající na škodě, jen aby doma neměli, čeho nenávidí. Manželku již cudnou manžel již nežárlivý, syna již poddaného otec dříve trpělivý od sebe pryč vykázal, otroka již věrného pán druhdy lahodný z očí svých odstranil; jakž se jedenkaždý tím jmenem napravuje, uráží. Necení se tak vysoce dobro, jakž platí nenávisť proti křesťanům.

3. Nyní tedy, jmeno-li se nenávidí, čím jsou jmena zavinila? Kterak žalovati na jmena, leč zní-li buď barbarsky některé jmeno neb zlověstně neb zlolajně neb nestoudně? Jmeno křesťan zajisté co do výkladu od pomazávání odvodí se. Ale i když je matně „chrēstianus“ vyslovujete (neboť aniž jisté jmena známosti při vás jest), od lahodnosti nebo dobrotivosti utvořeno jest¹⁾. Nenávidí se tedy při lidech nevinných také jmeno nevinné²⁾.

4. Avšak sekta³⁾ nenávidí se pro jmeno arcíř původcovo. Což nového, jestliže která nauka od učitele příjmení svým stoupencům přivodí? Zdaliž filosofové po svých původech neslovou Platonovci, Epikurovci, Pythagorovci? také od míst, kde se scházeli, kde sídla mívali, Stoiky⁴⁾, Akademiky⁵⁾? rovněž lékaři od Erasi-

¹⁾ Místo „chrēstiani“ nazývali pohané křesťany někdy chrēstiani, od řeckého *χρηστός*, t. j. dobrý, hodný, poctivý. Vtipně omylu toho použil Justin M. (Apol. I. 4.) na obranu křesťanů řka: „Obžalování jsme křesťany býti; ale dobra (*χρηστά*) nenáviděti není věc spravedlivá“. Podobně i Kristus obměnili v Chrestus, jak patrně ze Suetonia, an vypravuje o Klaudiovi (vita Claud. c. 25.): „Judæos impulsore Chresto assidue tumultuantes Romæ expulit“, a z Laktantia, an (Inst. div. IV. 7.) vzmiňuje se o nevědomosti těch, „qui cum immutata litera Chrestum solent dicere“.

²⁾ S celým odstavcem tím srovn. Justina M. Apol. I. 4.

³⁾ Výrazu toho užívá se zde dobrým smyslem jako Act. 26, 5.

⁴⁾ Stoupencům Zenonovým (viz 21, 4. pozn.) dostalo se názvu Stoikův od stoy, síně sloupové při tržišti Athénské, kdež Zeno školy filosofické původcem se stal. O síni té viz Velišský, Život Řekův a Římanův str. 61.

⁵⁾ Akademia slula původně posvátná půda u potůčka Kefissa nedaleko od Athén, na které se řecký heros Akademos ctíval. Na tom místě již ode dávna bývalo nejslovutnější tělocvičné gymnasion Athénské s půvabnými sady platanovými a olivovými, ozdobnými sochami bohův a bohyň, zvláště Grací, Minervy a Promethea. Tam scházíval se Plato (viz 22, 1. 46, 4.) se žáky svými na rozmluvy filosofické a dal tam svatyni Mus vystaviti. Ta příčina, že i filosofie Platónova nabyla jména filosofie akademické a že žákové jeho Akademiky sluli.

strata ¹⁾ a grammatikové od Aristarcha ²⁾, kuchaři též od Apicia? ³⁾ Aniž předse někoho uráží vyznávání jména s učením dále přepouštěné od učitele. Zajisté, jestliže kdo dokázal, že sekta zlá a takto i zlý původce, ten dokáže, že i zlé jest jméno, hodno nenávisti zavinením sekty a původu, pročž před nenáviděním jména náleželo dříve buďto dle původce sektu prozkoumati nebo původce dle sekty. Avšak nyní ani toho ani onoho nevyšetřujíc a nepoznávajíc jediné jméno stavuje se, na jméno jde útok, a neznámou sektu i neznámého původu název samojediný napřed odsuzuje, poněvadž se jmenují, nikoli poněvadž se na ně vina dovodí.

Hlava IV.

1. Přistupuje Tertullian k hájení nevinnosti křesťanské a sice na počátku 2. rozprávi o zákonech, k jejichž podstatnosti ukazujíc pohané obraně křesťanů místa nedávají, ježto předse 3. zákonové, jak zkušenost učí, změně neb opravě podlehati mohou a 4. jediná nestranná spravedlivost je poručeny činí.

1. A tak učiniv tuto předmluvu k poražení i zahanbení nepravé obecné k nám nenávisti, již záležitost nevinnosti hájiti budu a netoliko odmítati útržky, jež na nás umítají, nýbrž zpáčím je na ty, kteří je na nás mečí, aby také z toho věděli lidé, že v křesťanech není toho, čeho utrhači do sebe věděti nechtí, spolu aby se zarděli ti, kteří nejhorší jsouce, obviňují ať neřku lidí nejlepších, nébrž, jak již tomu chtějí, sobě úplně rovných. Odpovíme k jednomu každým

¹⁾ Erasistratus znamenitý byl lékař a pitevník řecký z ostrova Kósu, žil na dvoře Seleuka Nikatora, pak v Alexandrii, kde škola lékařská od Ptolemæa I. založená zkvétati počala, později odebral se do Malé Asie, kdež prý i v Jonii zemřel. Žáci jeho Erasistratovci tvořili zvláštní školu, která ještě za dob Kristových ve Smyrně se udržovala.

²⁾ Aristarchus Samothrácký, žák Aristofanův a slovutný grammatik i kritik v Alexandrii, kdež byl i vychovatelem synů krále Ptolemæa Filopatora. Po nastoupení chovance jeho Ptolemæa Fyskona, jenž učence pronásledoval, bylo i jemu Alexandrii opustiti a zemřel na ostrově Cypru. Aristarch vykládal přední básníky řecké: Homéra, Pindara, tragiky, Aristofana a j., psal i díla mluvnická, ale největší zásluhu získal si opravami svými (διορθώσεις) o Homéra vytknuv místa později přidaná aneb pochybná. Text Homéra jím upravený až podnes platnosti nepozbyl.

³⁾ M. Gavius Apicius, pověstný labužník za císařův Augusta a Tiberia, jehož jméno se stalo pořekadlem (Tacit. ann. IV. 1.), jakož i sám je po starším labužníku Apiciovi zdědil. Promrhav ohromné jmění otrávil se boje se hladu, ačkoli prý mu ještě asi 500.000 zl. zbývalo.

věcem, kterýchž prý se podtají dopouštíme, jichžto že se oni veřejně dopouštějí shledáváme, pro něž za zlosynné, pro něž za ješitné, pro něž za hodny odsudku a výsměchu jmíni jsme.

2. Než poněvadž, když všemu nadbíhá pravdivost naše, nejposlěz proti ní zákonů podstatnost nám v cestu zavalují, tak že buďto říkají, že po vyjití zákonův nic proti nim nemá býti předsebráno, anebo že bezděky nutnosti přednost dávají před pravdou, o zákony dříve potýkati se budu s vámi jakož s obhájci zákonův ¹⁾. Již nejprvé, když tvrdě vyměřujete řkouce: Nelze vás trpěti! a to bez všaké lidštější úvahy předpisujete, prohlašujete násilí a stranné i tuhé panování, pravíte-li, že proto nelze, poněvadž chcete, nikoli poněvadž by spravedlivě mělo nelze býti. Pakli proto nechcete, aby lze bylo, poněvadž spravedlivě lze býti nemá, bez pochyby to spravedlivě nemá lze býti, co se děje zle, a z toho právě napřed vychází úsudek, že lze to, co se děje dobře ²⁾. Shledám-li, že dobré jest, co zákon tvůj zabránil, zdaliž mi zákon ten dle onoho předusouzení brániti může toho, čehož by mi právem zabraňoval, kdyby zlé bylo? Jestliže zákon tvůj chybil, míním, od člověka jest vymyslen, nebo nikoli s nebes nespádl.

3. Divíte se, že člověk anebo mýliti se mohl v ustavování zákona aneb usrozuměl sobě v neschvalování jeho. Neboť zdaliž i zákonové samého Lykurga od Lakedémonsčých byvše opraveni tolik původci svému bolesti nezpůsobili, že v ústraní hladem se umořiv nad sebou samým usoudil? ³⁾ Zdaliž i vy každodenně zkušenostmi temnou bývalost osvětlujícími celý onen starý a šerpivý les zákonů novými císařských odpisův a výpovědí sekerami neobroubáte a neporážíte? Zdaliž velmi marné zákony Papiovy, jež dříve dětí ploditi nežli Juliovy zákony v manželství vstoupiti do-

¹⁾ Velezajímavé toto potýkání Tertullianovo, obzvláště za našich dob, kdy tatáž obluda absolutné svrchovanosti zákonů lidských světu vládnouti usiluje.

²⁾ T. j.: Jestliže ustanovení vaše nedovolují toho, jež zlé jest, z toho samého lze zavíratí, že dobré dovolují. Dokáží-li tedy, že náboženství křesťanské jest dobré, z toho dovedu, že nemůže býti zákonem zamezováno.

³⁾ Život Lykurgův, zákonodárce Lakedémonsčého (v 9. stol. př. Kr.), více báji se podobá nežli pravdě; podobně i to, co o smrti jeho se vypravuje. Tertullian má za to, že pro žalost z opravy zákonů svých do ciziny se odebrav hladem se umořil; jiní (Plut. Lyc. 31.) vypravují o něm takto: Pustiv hlas, že se opět na cestu k orakulu vydati míní, přísahou zavázal Lakedémonsčé, že do návratu jeho zachovávatí budou neporušené zákony jeho; načež vlast opustiv již se nevrátil, nébrž v městě Krissa svému živobyčí hladem konec učinil, aby tak zákonové jeho nepohnuti trvali.

nucují ¹⁾, po takové starodávné vážnosti nedávno Severus nejstatečnější z panovníkův nezrušil? Ale byloť i zákonův, aby odsouzení na částky od věřitelů rozsekávání byli, předse však svolením obecným ukrutnost ta potom vyhlazena jest; v úhonu na cti trest hrdelní obrácen jest. Užité při tom statku pobrání chtělo, aby se krev lidská raději studem zardívala nežli vycezovala ²⁾.

4. Kolik dosaváde tají se vám zákonův na přecídění čekajících! Neboť zákony nečiní poručeny ani počet lét ani ustavitelů důstojnost, nébrž sama jediná nestrannost. A tudy poněvadž se býti strannými seznávají, zaslouženým soudem zatracovány bývají, ačkoli samy zatracují. Kterak je strannými zoveme? Ba, jmeno-li trescí, též hloupými; pakli trescí činův, proč z pouhého jmena trescí ty činy, jež při jiných zastávají, při kterých dle skutečného se dopuštění, nikoliv dle jmena jsou doličeny? Krvosmilník jsem, proč nevyšetřuji? Dětobijce, proč se toho nedomučuji? Proti bohům, proti císařům něčeho se dopouštím, proč nejsem slyšen, ano mám, čím bych se očistil? Žádný zákon nezapovídá vyšetřovati toho, čehož páchati zbraňuje, poněvadž ani soudce spravedlivě nemstí, leč by seznával, že se bylo dopuštěno skutku nedovoleného, aniž občan věrně zákona poslouchá neznaje, jakéž jest to, jež mstí zákon. Nižádný zákon dlužen není sobě jedinému svědomím spravedlnosti své, nébrž těm, od nichž poslušnosti očekává. Jinak podezřelý jest zákon, kterýž nechce zkoušen a schválen býti; neřádný pak, kdyby panoval, nebyv řádně zkoušen a schválen.

¹⁾ Když Římané znemravněvše stav svobodný místo stavu manželského oblibovati počínali, za císaře Okt. Augusta r. 18. př. Kr. vydán zákon „lex Julia“ a r. 9. po Kr. „lex Papia Poppaea“, jimiž neženatým a bezdětným břemena a pokuty, manželům pak dětmi požehnaným výhody a pocty ustanoveny byly. Poněvadž Římané děti své časně zasnubovali, zákon Juliův propůjčoval několik let od zámluv až do skutečného sňatku, k němuž vlastně prohlížel, zasnoubencům mezi tím všech práv a výhod manželům daných ponechávaje. Avšak zákon Papiův tolik let k sňatku zasnoubeným nepropůjčoval, pročež byli nuceni dříve dítek ploditi, nežli bylo vyměřeno zákonem Juliovým.

²⁾ O zákonu tom vece Quintilian (Inst. Orat. III. 6.): „Jsouť věci, které příroda neschvaluje, ale právo připouští; tak bylo zákonem 12 desk dovoleno, aby tělo dlužníka mezi věřitele se rozdělilo, kterýžto zákon veřejným mravem byl zavržen“.

Hlava V.

1. Připomenuv Tertullian jednak zákon římský, vedle něhož neměl ctěn býti bůh nižádný, leč byl-li prvé od senátu za boha uznán, jednak 2. o zprávě, kterou o Kristu Tiberius senátu podal, ukazuje, že prvním zákonů těch původem jest Nero, panovník nejhorší, proti tomu však 3. Aurelius je zrušil a lepší panovníci 4. zákonů takých nevydali.

1. Abychom o vzniku takových zákonů něco pojednali, byl starý nález, že nemá nižádný bůh od vojevůdce býti zasvěcován, leč by od senátu byl schválen ¹⁾. Víť M. Aemilius o bohu svém Alburnu ²⁾. I to podporuje při naši, že u vás dle lidského dobru-libého zdání božskost se uvažuje. Leč se člověku bůh zalíbí, bohem nebude; člověk již bohu milostiv býti povinen bude.

2. Tiberius tedy, za jehož času jméno křesťanské do světa vešlo, když jemu ze Syrie Palaestinské přišla zpráva o tom, co tam pravdu samého božství objevilo ³⁾, vznesl věc na senát, vyhradiv sobě své právo hlasu předního. Senát poněvadž věc za dobrou sám byl neuznal, tomu nechtěl. Císař setrval ve svém mínění, soudem pohroziv žalobníkům křesťanův ⁴⁾. Dotazujte se pamětných zápisů svých, tamtoť naleznete, že první Nero proti této sektě právě tehdy nejvíce v Římě vznikající mečem císařským zuřil. Ale takovým začínatelem odsuzování našeho se i honosíme. Neboť kdo zná onoho, může vyrozuměti, že od Nerona odsouzeno nebylo, leč drahé ně-

¹⁾ Cicero uvádí ten zákon (de leg. II.) slovy: „Svých zvláštních nikdo nemějž bohův ani nových; ale ani cizích nectětež, leč by veřejně byli přijati“.

²⁾ O bohu tom lze toliko domýšleti se, že mu byla svata hora Alburnus v Lukanii blíž řeky Silaru, nyní Sele. Taktéž nevíme, který by byl M. Aemilius z tolika M. Aemiliův.

³⁾ Tertullian naráží na zprávu obsaženou v apokryfním spise „Acta Pilati“, o němž níže 21, 7. zřejměji mluví. Co by o zprávě té souditi se mělo, nelze na jisto postavit, poněvadž znamenití důvodové ji jednak hájí, jednak v pochybnost uvádějí; zajisté však již v 2. stol. jí viru přikládal Justin M., an Apol. I. 35. zřejmě píše o umučení Páně a to k Antoninu císaři: „Že se to tak stalo, můžete dovědět se z akt za Piláta Pontského vedených“. A Eusebius (Hist. eccl. II. 2, 1.) na důkaz věrohodnosti spisu řečeného dovolává se dávného obyčeje, že zprávcové provincií cokoli památného v provinciích se událo, císaři známo činili.

⁴⁾ Lze-li vůbec za věrohodnou pokládati zprávu, že by Tiberius Krista k bohům římským byl chtěl připočísti, nemohou žalobníky křesťanů rozumět se leč Židé, jenž Krista i na kříž přivedli, nařekše jej, že bouří lid a za krále se vydává.

jaké dobré. Pokusil se o to i Domitianus, kousek Nerona co do ukrutnosti; ale pokud byl také i člověkem, snadno počínání své zarazil ¹⁾, zpět povolav i ty, jež byl vyhostil ²⁾. Takových vždycky máme pronásledovníků, nespravedlivých, bezbožných, mrzkých, jež i sami odsuzovati uvykli jste, od nichž odsouzené v předešlý stav navracíváte.

3. Ostatně z tolika potom císařův do dneška v tom co božské a lidské jest moudrých vydejte některého pobojevatel křesťanův! Avšak my naproti tomu vynášíme ochránce, jestliže by se vyhledávala písma M. Aurelia, nejvážnějšího císaře, jimiž on dosvědčuje, že ona v Germanii žízeň zahnána byla deštěm vymodleným od vojáků, kteří náhodou byli křesťané ³⁾. Jakož lidí toho druhu veřejně

¹⁾ Což obšírněji vypravuje Eusebius (Hist. eccl. III. 20.) zevrubně líče jak vyslýchání a konečně propuštění byli potomci Judovi, příbuzence Páně; na konec pak dokládá: „Protivenství proti Církvi vzbuzené rozkazem svým spokojil“.

²⁾ Dle Eusebia (na m. d.) stalo se tak teprv za Domitianova nástupce Nervy.

³⁾ O tom, že vojáci křesťanští vymodlili dešť k uhasení záhubné žízně vojska M. Aurelioiva, když tento císař v Germanii válčil (r. 174.), připomíná Tertullian též v knize „Ad Scapulam“ (hl. 4.). Hieronymus v kronice k r. 174. takto o věci píše: „Císař Antoninus ve mnoha proti němu vznikajících válkách svou osobou přítomen býval, často i vůdce nejslovutnější k tomu určoval, mezi nimiž jednou Pertinakovi a vojsku, jež s ním v krajině Kvadské bojovalo, žízni zmořenému dešť s nebe poslán jest, ježto naopak Germany a Sarmaty bleskové stíhali a přemnohé z nich zabíjeli. Zachoval se dopis M. Aurelia, vážného císaře, jímž svědčí, že ona v Germanii žízeň zapuzena jest deštěm vyproseným modlitbami vojáků, kteří náhodou byli křesťané“. Totéž vypravuje Apollinaris u Eusebia (Hist. eccl. V. 7.), dále Eusebius, jenž z Apollinara a z Tertulliana čerpal, pak Orosius (VII. 9.). — Mezi pohany nejeden o tom zmiňuje, jako Kapitolinus dějepisec, který však to připisuje bezúhonným mravům samého Aurelia, takto v životě jeho klada: „Blesk s nebe proti nastrojení nepřátelskému vymocnil, svým vyprosiv deště, když trpěli žízní“. Srovn. mimo to Diona Kassia (Hist. rom. LXXI. 8.) a Themistia v řeči k Theodosiovi. — Příběh ten proslaven byl také obrazem malovaným, vypočtením na sloupu Antonijském a penízem. — Ostatně po uvážení všeho ten dopis M. Aureliův, o němž zmiňuje Tertullian, zdá se býti podvržený a podezřelý. — Vypravuje potom Tertullian, že M. Aurelius tresty proti křesťanům ustavené sice nezrušil zjevně, jiným však způsobem je odstranil, an těžší pokuty vyměřil na udavače křesťanův. Pročž porušen zdá se býti závěrek toho nařízení, jak je uvodí Eusebius (Hist. eccl. IV. 19.): „A protož jestliže by kdo někomu z křesťanů toliko proto samo, že by křesťanem byl, těžkostí činiti nepřestával, chci tomu, aby obžalovaný, třebas v tom, že jest křesťan, shledaný, soudu osvobozen a propuštěn byl; ten pak, kdož na něho žaloval, slušnou a spravedlivou pokutou skutečně ztrestán býti má“. Hurter.

pokuty nezbavil, tak jiným způsobem veřejně zrušil ji, přidav také na žalobníky odsouzení a sice ohavnější.

4. Jakéž tedy jsou to zákony, jež proti nám jedině vedou bezbožní, nespravedliví, mrzčí, lití, marní, šílení, jež Trajanus dílem na zmar přivedl, zapověděv křesťany vyhledávati ¹⁾, jimiž nižádný Hadrianus, ačkoli všech podivností zvědavost budících zpytovatel ²⁾, nižádný Vespasianus, ačkoli Židů pobojoval, nižádný Pius, nižádný Verus ³⁾ na nás nedorážel? Snáze totiž soudilo by se, že nejhorší od nejlepších napořád, jakož od sokův, nežli od svých druhův mají býti vykořeňováni.

Hlava VI.

1. Ukazuje, že sami ti neustálí zákonův a starobylosti chvalitelé opustili řády otcovské, 2. co do zhejřilé nádhernosti, 3. co do pohlaví ženského, 4. co do bohů samých, 5. jimiž nejvíce již pohrdají naproti vážným zásadám předků svých.

1. Nyní chtěl bych, ať nejsvědomitější zákonův a ustanovení otcovských ochránci a mstitelé odpovídají o své věrnosti a úctě a poslušnosti k nálezům předkův, od žádného-li neodstoupili, v žádném-li z kolejí nevyšinuli, zdali právě ty potřebné a nejpměřenější částky kázně v nepaměť neuvedli. Kamže se poděli oni zákonové potlačující outratu a nepořádné o úřady se ucházení, kteří příkazovali sto penízů, ne více, na večeri povolovati, aniž více než jednu slepici na stůl nevnášeti, a to nevykrmenou ⁴⁾, kteříž patricia, poněvadž deset liber stříbra měl, ze senátu vylučovali, za veliký důvod sobecké ctižádosti jemu to pokládajíce ⁵⁾,

¹⁾ Viz Trajánův list k Pliniovi v zadu v přílohách.

²⁾ Známoť, že Hadrian opětne se vydal na cesty po rozsáhlé říši své a že nejvíce pěšky prošel Gallii, Britannii, Španělsko, Afriku, Aegypt, Asii a Řecko, kdež se delší čas v Athénách pozdržel.

³⁾ Pius jest císař Antoninus Pius; Verus (Lucius Aelius) spoluvládce M. Aureliův, jež Pius k žádosti císaře Hadriana spolu s Aureliem adoptoval a ježto Aurelius po smrti Piové za spoluvládce přijal, ačkoli Pius při smrti své jediného Aurelia za císaře dal prohlásiti.

⁴⁾ Tak stanoveno zákonem Liciniovým.

⁵⁾ Naráží na to, že censor Fabricius Kornelia Rufa z senátu vyloučil, ač dvakráte byl konsulem, ba i diktaturou poctěn, poněvadž na zlý příklad 10 liber stříbrného nádobí si pořídil. Val. Max. II. 6. Hurter.

kteríž divadla k poskvřňování mravů v samém vzniku zrušovali ¹⁾, kteří hodnosti a čestného rodu znaky ne maně ani beztrestně v obyčej bráti nenechávali? ²⁾

2. Neboť vidím večeře, jež by i stovkovými od sta sesterciů na jednu vynakládaných slouti měly, a výtěžky dolů stříbrných skute v mísy, příliš to málo, dím-li senatorův a ne svobozenců neb těch, o něž se ještě biče rozšvihují ³⁾. Vidím i divadla, jichž není dost sem tam jednoho, ani nekrytých, neboť aby ani v zimě snad rozkoš nestydatou nezáblo, první Lakedémonští příkroví hrám divadelním vymyslili ⁴⁾. Vidím také, že mezi matronami a obecnými psicemi žádný v oděvu rozdíl není ponechán ⁵⁾.

3. Co do ženských také ony předkův ústavy padly, které skromnosti, které střízlivostí zastávaly, když zlata nižádná neznala kromě na jediném prstu ukazovacím, jež ženich pod základ dal svatebním prstenem; když se ženské až i tak přísně vína zdržovaly, že hospodyně pro otevření schránky, v níž byly klíče sklepu vinného, příbuzní hladem umořili, za Romula však ta, kteráž se vína dotkla, od Metenia manžela zabita jest. Protož příbuzné své políbením úst vítaly, aby se o nich soudilo, dle toho, vínem-li dech zapáchá ⁶⁾. Kdež jest ona šťastnost manželských svazků v mravech tak zdařilá, že tudy asi za šest set let od založení města nižádný dům manželce odpudného listu nenapsal? ⁷⁾ Avšak nyní při žen-

¹⁾ Tanul tuším Tertullianovi na mysli zakon Tiberiův, kterýž vypověděl mimy a pantomimy, ani k bouřím a výtržnostem příčinu zadržovali. Viz Velišský str. 390. n. — Nemravnosti divadelní obšírně líčí Arnobius IV. 34. 35.

²⁾ Dle Diona Kassia (XLIX.) rozkázal Okt. Augustus, aby mimo senátory nikdo togou nachovou se neodíval; a dle Livia (XXVII. 28.) bylo zvláštním právem senatorův, nositi pečetní prsteny zlaté bez kamenův; prsten železný zůstal pak plebejcům.

³⁾ T. j. nesvobodníků, poněvadž občany římské mrskati nebylo dovoleno. Srovn. Act. 16, 37. 22, 25.

⁴⁾ Jiní „paenulam ludis“ rozumějí o hrubším rouchu paenula zvaném, dokládajíce se Diona Kassia (in vita Comm.), an vypravuje, že Kommodus jednou rozkázal, aby senátorové do divadla přišli ἐν ταῖς μανδύαις, což o svrchním rouše se rozumí. Le Nourry.

⁵⁾ Tyto dle Nonia (de gen. vestim. c. 14.) druhdy nestydatě se podkávaly, nyní však, jak Tertullian na j. m. (de pallio c. 4.) vypravuje, podle matron římských se strojily, odívajíce se v dlouhou řízu se širokým okolkem na dolním kraji a v kratší tuniku vrchní, nosíce ozdobné střevíčky i vlasy ozdobně si upravujíce.

⁶⁾ To vzal Tertullian z Plinia (Hist. nat. XIV. 13.).

⁷⁾ Tak vypravuje Dionysius Halikarnašský (Antiq. Rom. II. 25.), Valerius Maximus (II. 1, 4.), A. Gellius (Noct. att. IV. 3.), ačkoli z toho ještě

ských pro zlato žádný oud není lehký, pro víno žádné políbení není volné, zapuzení zajisté již i přáním jest, jako manželského stavu požitek ¹⁾).

4. I to, co o vašich bozích prozřetelně ustanovili otcové vaši, vy přepovolní lidé rovněž zrušili jste. Libera Otce ²⁾ s tajemnými jeho obřady konsulové z uchválení senátu netoliko z města, nébrž z veškeré Italie vycizili ³⁾. Serapida a Isidu a Arpokrata s jeho Psohlavcem ⁴⁾ nepřipustili na Kapitolium ⁵⁾, to jest z kurie bohů vypudili Piso a Gabinius konsulové ⁶⁾, ač nejsouce křesťané, i jejich oltáře vyvrátivše, je pryč vybyli, mrzkých i zahálčivých pověr neřesti zastavující. Tyto vy zase navráťivše svrchovanou velebností obdařili jste ⁷⁾.

5. Kdež jest nábožnost, kdež úcta předkům od vás povinná? Zevnitřkem, živností, opravou, smýšlením, samou konečně mluvou pradědům jste vypověděli. Chválíte vždycky starobylost, ale nově ze dne na den žijete. Tím se ukazuje, ano od dobrých ustanovení předků svých odstupujete, že vy podržujete a ostríháte věcí nenáležitých, když jste náležitých neostřáhli. I o tom samém, jež od otcův podáno sobě majíce nejvěrněji hájiti se zdáte, v čemž hlavně křesťany za křivé přestupníky jste usoudili, pravím o horlivém ctění bohů, v němž nejvíce bloudila starožitnost, ačkoliv jste Serapidovi, již Římanu, oltáře opět zřídili, ačkoliv Bakchovi, již Italskému, lítě své obětujete, na svém místě ukáží, kterak ono rovněž

nejde, že by sňatky Římanů za celou tu dobu byly ostaly bez porušení. Srovn. Döllinger, Heidenthum u. Judenthum str. 700 n.

¹⁾ Za času Senekova propouštění manželek v takový vešlo obyčej, že ženy léta již nepočítaly dle počtu konsulů, nébrž dle počtu mužů svých (de benef. III. 16.).

²⁾ T. j. Bakcha čili Dionysa, boha vína a vinařství (11, 2.), dárce veselosti a zdraví, přítele Mus, na jehož počest konaly se bakchanalie.

³⁾ Stalo se tak r. 186. př. Kr. pro veliké neplechy a nestydatosti o bakchanaliích páchané. Livius XXXIX. 8—19.

⁴⁾ Božstva egyptská; Serapis zde tuším zastupuje Osira, zbožněnou přírodní sílu plodivou, poněvadž se klade spolu s Isidou, manželkou Osirovou, s Arpokratem, synem těchto rodičův, a s Psohlavcem (Anubis), synem Osirovým z Nefty, jež otec Osiris pohodil, Isis však po dlouhém hledání pomocí psů našla a za svého přijala; snad proto s hlavou divokého psa byl představován, Psohlavcem (Kynokefalos) nazván a jakožto průvodce a ochránce lidí ctěn.

⁵⁾ Kapitolium nazývá se vrch kapitolský, kdež přes 60 chrámův a božnic se počítalo, pročez i vrch ten kurií, sněmištěm bohů se nazývá.

⁶⁾ R. 58. př. Kr. — Val. Max. I. 3.

⁷⁾ Stalo se již za triumvirů r. 43. př. Kr. — Dio Kass. XLVII. 15.

pohrdáno a zanedbáno i bouráno jest od vás naproti vážnému příkladu předkův. Neboť nyní k onomu z tajných zločinů narčení odpovídati budu, bych cestu sobě k věcem zřejmějším proklidil.

Hlava VII.

1. Ohavné viny umítají se na křesťany, jež předse 2. nikdy dokázány nebyly, ano 3. nikdo je neobjevil; — proč 4. toliko z pověsti za pravdu se tvrdí, kteráž jest lživá, a již 5. nižádný rozumný člověk nevěří, a jejíž 6. pravdu čas nezjevil.

1. Nazývání jsme arcizlosyny pro tajemný posvátný obřad dítkobojstva a pro pokrm z toho ustrojený a pro smilnokrevnost po večeři páchanou, již prý psové světél překacovatelé, svůdníci totiž, z nestydatého a bezbožného smilství ve tmách páchaného obstarávají. Nazývání jsme předse tak vždycky, aniž vy, že tak dlouho nazývání jsme, příčinu toho vypátrati dbáte. Tedy buď vypátrejte, věříte-li tomu, anebo nevěřte, když jste nevypátrali. Z vaší přetvářky žaloba vám se přetrhuje, že toho není, čeho ani sami nesmíte vypátrávati. Daleko jinší úkon katovi proti křesťanům přikazujete, ne aby pravili, co činí, ale aby zapírali, co jsou.

2. Vznik toho učení, jakož jsme oznámili ¹⁾, od časů Tiberiových jest. Š nenávisť proti sobě počala se pravda; jak mile se objevila, protivna jest. Tolik jest nepřátel jejich, kolik neúčastníkův, a ti jsou vlastně ze sokovství Židé, z vybrožování žalobou vojáci, z přirozenosti sami také domovníci naši ²⁾. Každodenně nás obléhají, každodenně zrazují, v samých nejvíce schůzích a shromážděních našich nás potlačují. Kdož se kdy k tomu nahodil, když nemluvně tak zabíjené kvílilo? Kdož krvavá, jakož byl našel, Cyklopův a Sirén ³⁾ ústa soudci uschoval? Kdož třebas i při manželkách

¹⁾ Svrchu 5, 2.

²⁾ Otrokové.

³⁾ Cyklopové, lidé to báječní vzrůstu velikého a síly nadobyčejné s jedním kulatým okem uprostřed čela. Dle Homéra (Odyss. VIII. Vergil. Aen. III. 617. n.) násilní byli lidožrouti, nedbajíce v přepychu svém na práva pohostinství a nebojíce se ni Zeva ni ostatních bohův; pozdější báje je položila na Sicilii, kdež přidělení byvše za tovaryše bohu Vulkanovi a v sopce Aetně kovářskou svou dílnu majíce Zevovi blesky a jiným bohům zbraně zhotovovali. Sirény byly zpěvné panny, mající podobu shora dívčí zdola ptačí na jakémsi ostrově blíže Sicilie, kdež na květinaté nivě líbezným zpěvem svým

nějakých nečistých sledův dostihl? Kdož ačkoli takových ohavností našel, utajil aneb se uplatiti dal, samy vinníky k soudu vlékaje? Vždycky-li se tajíme, kdy jest vyzraženo, čeho se dopouštíme?

3. Ba od koho zraženo býti mohlo? Neboť od samých nařčených nemohlo arcit, ježto i dle pravidla všem tajným obřadům věrné mlčení z povinnosti náleží. Samothrácké a Eleusinské tajnice ¹⁾ zamlčují se, čím více takové, jež zraženy jsouce druhdy i lidského trestu vyzvou, any Božího neujdou? Nejsou-li tedy sami svými zrádci, z toho jde, že lidé vnější. I odkud vnějším přichází povědomost, ježto hned z počátku i nábožná zasvěcování ²⁾ zabraňují přístupu nezasvěcencům a svědků nepřipouštějí, leč snad jsou bezbožníci ³⁾ méně bázlivi?

4. Přírozená povaha pověsti ovšem známa jest. Vaše jest průpověď: „Pověst obluda to, nad níž co do rychloty není“. Proč obludou pověst? poněvadž rychloletá, poněvadž udavatelka, či poněvadž jest nejčastěji lhavá? Kteráž ani tehda, když něco pravdivého přináší, bez lhavosti není, utrhuje, přidávaje, změňujíc o pravdě. Což dím-li, že ta jest její povaha, že netrvá, leč pokud lže? A dotud lže, dokud nedovodí. Neboť jak mile dokázala, přestává býti a jakoby povinné zvěstování byla vykonala, věc odevdává, a od té doby věc za skutečnou pravdu drží se a tak se nazývá. Aniž kdo říká na příklad: „To povídají, že se v Římě stalo“, neb „Jest pověst, že se onomu provincie dostala“, nébrž „Dostala se onomu provincie“ a „To se v Římě stalo“.

5. Pověst, jmeno nejistoty, místa nemá, kde jistoty jest. Zdali pak věřil by pověsti leč nerozvážlivec? Poněvadž moudrý nevěří nejistotě. Náležíť na každého povážiti, jakoukoliv obcházkou ona rozšířena jest, jakýmkoli dotvrzováním sestrojena, že od jednoho jednou prvotníka vzniknouti musila. Ztad v rozvody jazykův a uší se plouží a skrovného semene vada tak zatemňuje ostatní částky hlasu vůbec obíhajícího, že nikdo nevzpomíná, zdaliž ona první

plavce k sobě lákaly, a když davše se přivábiti s nimi se pomilovali, je sežraly aneb jinak v zhoubu uvedly. — Plin. Hist. nat. X. 49.

¹⁾ Tajenné to modloslužby na ostrově Samothráckém ku počtě bohyně Cybele (12, 2. pozn.) a nedaleko Eleusinu města attického ku počtě Demetřině (16, 2. pozn.) obřady velmi hřmotnými a rozpustilými konané.

²⁾ Držíme se čtení „cum semper etiam pia e initiationes arceant profanos“ místo: impiae, poněvadž Tertullian i na jiném místě (ad Nat. I. 7.) podobně vece: „Cum etiam justa et licita mysteria omnem arbitrii extraneum arceant“; nábožným pak zasvěcováním nazývá svatá tajemství Samothrácká a Eleusinská.

³⁾ T. j. křesťané.

ústa lži nerozsila, což často děje se vtipem buď sokovským neb libovolnou podzíravostí nebo nenovou anobrž vrozenou některým ve lhání rozkoší.

6. Dobře pak že, jakož dosvědčují také vaše přísloví a průpovědi, čas všecko odhaluje z rozpořádání přírody, kteráž tak nařídila, aby se nic dlouho netajilo, ani to, čeho pověšť neroznesla. Právem tedy pověšť tak dlouho jediná jest spoluvědoma zločinů křesťanských. Tuto udavatelku proti nám vynášíte, která co jednou rozvorejkala a takovou dobou v domnění utužila, až dosavade dolíčiti nestačila.

Hlava VIII.

1. Ukazuje, že toto obviňování jest netoliko nepravdivé, nébrž i proti přirozené hodnověrnosti a tudy k uvěření nepodobné. Potom 2. odvrací námitku, jako by noví křesťané nevědomostí a šalbou svádění byli, kteří však předsední nikdy takových zločinů nevyzrazují.

1. Abych se k hodnověrnosti přírody samé odvolal proti těm, kteří předpokládají, že věcem takovým věreno býti má, ajhle předkládáme těchto zločinů ¹⁾ mzdu: život věčný v odměnu připovídají. Věřte prozatím. Neboť o tom se táži, zdaliž i tobě, jenž jsi uvěřil, za to stojí, jeho takovým svědomím docházeti. Pojdiž, pohružiž nůž v nemluvně, jež nikomu není nepřitelem, nikomu viníkem, všech synem ²⁾; aneb jest-li to povinností jiného, ty jenom přistojiž při člověku umírajícím dříve, než živ byl; číhej na dušičku, jak prchá, vychycuj krev syrovou, jí chléb svůj dosyta napouštěj, pojídej chutně. Zatím za stůl sedna vypočítej místa, kde sedí máti, kde dcera; znamenej pilně, ať se nezmylíš, až psi tmy připadnou ³⁾. Neboť poskvrníš se ohavným hříchem, nespácháš-li krvesmilství. Takovými věcmi byv zasvěcen a poznamenán, živ jsi na věky. Rád byl bych, aby odpověděl, zdali věčnost za to stojí, aneb nestojí-li za to, tedy tomu věreno býti nemá. I byt by uvěřil, zapírám, že by tak chtěl; i byt by chtěl, zapírám, že by mohl. Proč by tedy jiní mohli, nemůžete-li vy? proč byste vy nemohli, mohou-li jiní?

¹⁾ T. j. svatých tajemství našich, o nichž vy křivě hlásáte, že zločinů plna jsou.

²⁾ Jelikož lásky všech hodno jest. Oehler.

³⁾ Viz 2, 1. pozn.

Jinak nás, tuším, příroda utvořila; zda Psotvárné a Stínonožce ¹⁾? Jiní jsou při nás řádové zubů, jinaké nervy k smilné svévoli? Kdo těmto věcem uvěříš o člověku, můžeš je i činiti; člověk jsi i sám, jakož jest i křesťan. Kdo nemůžeš činiti, nemáš tomu věřiti.

2. Neboť člověkem jest i křesťan, jakož i ty. Ale, namítneš, lidem nevědomým se to šalebně nastrojuje. Nevěděli totiž, že by se něco takového o křesťanech opravdově jistilo; ovšem by za to měli, že náleží pozorovati a se vši bedlivostí vypátrávati. Avšak ti, kdo v tajné služby zasvěcení chtějí býti, mají, tuším, dle obyčeje dříve dojíti k starostovi onomu svatých obřadův, a čeho připravovati jest, sobě poznamenati. Načež onen řekne: „Potřebuješ děcka ještě útlého, které by, co smrt jest, nevědělo, jež by se pod nožem tvým smálo; též chleba, jímž by lepkavou krev sbíral; mimo to svícňův a svítilen a psů nějakých a hnětků, kteréž by ty psy k převrhání světél přiměly. Především s matkou a sestrou svou přijíti budeš povinen.“ Což kdyby nechtěly nebo jich nebylo? což konečně křesťané příbuzenstva nemající? Nebude, tuším, řádným křesťanem leč bratr neb syn. Což nyní, všecko-li to nevědomým se přichystává? Zajisté potom poznávají těch zločinův a snášejí a promíjejí. Obávají se trestu, kdyby toho prohlašovali, kteříž i obrany budou zasluhovati, kteříž by také samoděk zahynouti volili než toho do sebe svědomi jsouce živu býti. Nuže dejme tomu, že se strachují, proč ještě v tom setrvávají? Neboť z toho jde to, aby dále nechtěl tím býti, čím, kdyby to dříve byl věděl, nebýval by.

Hlava IX.

Zločiny křesťanům přičítané na pohany smítá a sice 1. 2. 3. jedná o zabíjení dítek; 4. o požívání krve, čehož 5. se křesťané ovšem hrozí; 6. o krvosmilství; 7. jak stydlivé jest křesťanův obcování.

1. Tyto věci abych tím více zvyvracel, že se od vás dějí, ukáži, dílem zjevně, dílem potají, pročez snad tomu i o nás uvěřili jste. Nemluvnátka v Africe Saturnovi obětována byla veřejně ²⁾ až

¹⁾ Psotvární lidé báječní, o nichž Plinius Hist. nat. VII. 2. a Ktesias Jud. 20.; Stínonožci nazývá Plinius (tamt.) jakési lidi potvorné v Lybii, kteří za prudkého vedra na znak ležíce nohami svými se zastěňují.

²⁾ Saturnus jeden z nejstarších bohů latinských, jenž Italy orbě naučil, později stotožňován s Kronem, synem Uranovým a Gaeiným. Ten věda od matky své, že vlastní dítě ho svrhne, spolknul prý každé dítě své, jakmile

do prokonsulství Tiberiova¹⁾), kterýž kněze na týchže stromech, jež zločiny v chrámě od nich páchané zastěňovaly, jako na křížích posvátných vyvěsil, čehož dosvědčují vojáci krajané, kteří službu tuto onomu prokonsulu vykonali²⁾). Ale i nyní potajmu setrvává posvátný ten zločin. Ne samojediní vámi zhrzejí křesťané, aniž kteráž nešlechtnost navždy se vykořeňuje, aneb mravů svých některý bůh mění. Když vlastních synů Saturnus neušetřil, v nešetření nesvých arcíř setrval, jež sice sami jejich rodičové obětovali a rádi zaslibovali a nemluvnátkům lahodili, aby slzíce obětovány nebyly. A přece velmi od lidobijství liší se rodobijství³⁾.

2. Starší věk u Gallův Merkuriovi⁴⁾ bývá krvavě obětován. Ponechávám bajky Taurické divadlům⁵⁾. Ajhle v onom přenábožném městě Aeneovičů zbožných⁶⁾ jest Jupiter jakýsi⁷⁾, ježž o hrách svých člověčí krví napájejí. „Avšak“, pravíte, „krví odsouzeného k boji s šelmami. Proto-li, mním, méně proléváte krev člověka? Či není to věcí tím mrzčejší, že krev zlého člověka? jistě vraždou předse člověka krev prolévá se. Och Joviše křesťana⁸⁾ a jediného syna otce svého, jehož znikl ukrutností!⁹⁾

se narodilo, až na Zeva, ježž Rhea na ostrově Krétě ukryla, podavši Kronovi místo něho kámen na způsob děcka zavinitý. Dále stotožňován i s Molochem Kanaanitů, jak z popisu karthaginského Krona u Diodora (20, 14.) se jeví, a podle Plutarcha (Quaest. Rom. 11, 34.) i lidé na oběť mu byli vydáváni. — Níže 10, 3. odvádí Tertullian od pocty jeho počátek všeho aspoň důležitějšího i známějšího božstva Římanův.

¹⁾ Neznámo, kdo by ten prokonsul Tiberius byl; zprávcové provincií senátorských nazývali se za císařství vůbec prokonsuly.

²⁾ Čtení „teste militia patriae nostrae“ pokládáme za zprávnější čtení: teste militia patris nostrī.

³⁾ To tuším řečeno vzhledem k Saturnovi, jenž nebyl toliko lidobijcem přijímaje oběti nemluvnat cizích, nébrž i rodobijcem polykaje vlastní děti své.

⁴⁾ Merkurie se zde rozumí Teutates, bůh celtický, jenž se vyobrazoval podobně k Merkuriovi a jemuž Druidové krvavé i lidské oběti vzdávali. Vollmer, Vollständ. Wörterbuch d. Mythologie aller Völker.

⁵⁾ Naráží na Dianu čili Artemidu Taurickou, již barbarští Skythové lidské oběti přinášeli a již i Ifigenia, dcera krále Agamemnona, na radu věstce Kalchy měla býti obětována, aby dále bezvětrím nepřekážela řeckému loďstvu vyplouti z přístavu Aulidského proti Trojským. Avšak když již měla býti obětována, Artémis jí ušetřila laň místo ní na oltář postavivši a Ifigenii v oblaku do Tauridy odnessi, aby jí byla kněžicí. Báje ta starým básníkům hojně poskytovala látky k básním dramatickým.

⁶⁾ T. j. Římě.

⁷⁾ Jupiter Latiaris, ochránce spolku latinského, jemuž ke cti i lidé obětováni byli. Minuc. Octav. 30.

⁸⁾ Poněvadž se kochá v zabíjení lidí jako Bůh křesťanský, jenž vedle domnění pohanského zabíjením dítek ctěn bývá.

⁹⁾ Viz č. 1. pozn.

3. Ale poněvadž co do dětobijství nezáleží na tom, obřadem-li posvátným či libovolně se páše, ačkoliv rodovražda se liší od vraždy obecné, obrátím se k národu. Jak mnohým z těch vůkol stojících a na krev křesťanů se škeřících, ano i samých k vám přespravedlivých a k nám velepřísných předsedníků chcete, ať na svědomí zaklepám, kteří narozené sobě dítky krutě usmrcují? Jest-ližef co do způsobu vraždy rozdíl, arcif ukrutněji duši utopením [jim] vymorujete, aneb je zimě neb hladu nebo psům vystavujete, neboť mečem mřítí i dospělejší věk raději volil by. Nám však, jimž bylo jednou za vždycky člověkobijství zakázáno, také nelze rozrušiti zárodek počatý v životě, dokud se ještě krve matčiny k utvoření člověka učerpává. Vraždy přispíšením jest nedati naroditi se, aniž na tom záleží, narozenou-li někdo vydírá či zrozující se ¹⁾ duši rozplašuje. Člověkem jest i ten, jenž naroditi se má; také i plod všecek již v semeni jest.

4. O pokrmu krevním a o podobných jídlech tragických na stůl nosených čtěte, není-li někde zapsáno (u Herodota tuším), že krev z ramen ucezenou, již druh od druhu okoušejí, národové někteří k uzavírání smlouvy nařídili ²⁾. Nevím čehož i pod Katilinou okoušeno jest ³⁾. Praví se, že také u některých národů Skythických každý zemřelý od svých pojídán bývá ⁴⁾. Daleko zabíhám. Dnes [ještě] zde v našich končinách Belloně ⁵⁾ zasvěcená krev z naříznutého stehna dlaní zachycená a k snědku podaná osoby do kněžstva jejího přijaté za kněze poznamenává. Takéž ti, kteří o hře na zápasišti vinníků zaklaných krev čerstvou z hrdla tekoucí lakotnou žízni zachycující pryč odnášejí ⁶⁾, padoucí nemoc léčíce, kdež jsou? Takéž ti, kteří ze štvance zvířetinu zájedkem večerují, kteří z kance, kteří z jelena masa dojítí hledí? Kanec onen toho, jejž okrvavil, v zápase potřel; jelen onen v krvi šermířově ležel. Samých

¹⁾ I tento snad výraz souvisí s lichou naukou Tertullianovou, jako by duše byla jemnou hmotou aetherickou a spolu s tělem od rodičů byla zplozena. Srovn. Úv. IV.

²⁾ Vypravuje tak Herodot o Lydských (I. 74.) a Skythech (IV. 70.).

³⁾ Sallust (Cat. 22.) vzmiňuje se o pověsti, jako by Katilina spoluspiklence své k společnému zločinu byl zavázal vínem s lidskou krví smíšeným.

⁴⁾ O Massagetech národu čudském u moře chvalinského tak vypravuje Strabo XI. Srovn. Plin. Hist. nat. VII. 1.

⁵⁾ Bellona bohyně války zapřahající koně Martovi, když vyjížděl do bitev. Pocta její teprv za války s Mithridatem z Kappadocie do Říma převezena. O služebnictvu jejím, o bellonariích totéž vypravuje Tibull. I. 6, 43.

⁶⁾ Misto „auferunt“ má jiné čtení: hauserunt; časové přítomní, jichž Tertullian ve stati té užívá, onomu čtení více nasvědčují.

medvědů břicha jsou vyhledávána zsyrovělá ještě od vnitřností člověků. Vyřihuje tedy člověk maso snědené z člověka. Těch věcí kdo jídáte, jak velmi vzdáleni jste od hostin křesťanských? Méně-li pak i ti páší, kteří smilností divou na člověčí oudy ústa rozdévají, poněvadž živých požírají? méně-li člověčí krví k neřesti se zasvěcují, poněvadž budoucí krev líží? Nejedí nemluvnat, ale spíše dospělé ¹⁾).

5. Stydiž se blud váš křesťanů, kteří ani krve zvířecí mezi krměmi jedlými nemáme, kteří proto i zvířat zardoušených a zdechlých zdržujeme se ²⁾), abychom se nějak krví neposkvrnili, byť i ve vnitřnostech pochované. Konečně mezi prostředky k pokušování křesťanův také jelit krví nabitých přičiníváte, předobře totiž vědouce, že to u nich dovoleno není, čímž je k vyšinutí přivesti chcete. Dále kterak tomu jest, že pevně o nich mníte, že se zhrožují krve dobytčí, věříte pak, že dychtí po člověčí, leč snad jste krev člověčí zkusili sladčí býti? Kterouž i samu proto za zkušovatelku křesťanův přibíratí bylo třeba, jako se k tomu běře kuthánek, jako kadidelnice. Neboť rovněž byli by zkušováni po krvi člověčí sahající, jako oběť zamítající, jinak mělo by o nich, že křesťany nejsou, praveno býti, kdyby neokusili, rovněž jako kdyby vykonali oběť. A jistě by vám nescházel při vyslýchání vězňův a při odsuzování krev člověčí ³⁾).

6. Rovněž nečistými kdož jsou více než ti, jež sám Jupiter vyučil? ⁴⁾ Že se Peršané s matkami svými smíšejí, Ktesias ⁵⁾ vypravuje. Ale i Macedonští jsou v tom podezřelí, poněvadž poprvé tragedii Oedipa slyševše, smějíce se bolesti vzniklé z krvosmilství ⁶⁾, říkali: „Hnal na svou mateř“. Již nyní uvažujte, mnoho-li

¹⁾ Takové t. zhovadilosti se dopouštějíte.

²⁾ Zachovávali tedy křesťané ještě za dob Tertullianových předpisu dočasného ze Sk. apošt. 15, 20. 29.; ostatně srovn. Sušila k t. m.

³⁾ Jsou-li křesťané dychtívi krve člověčí, můžete jí jako neomylné zkoušky užívati k rozeznávání křesťanův a nekřesťanů, jakož užíváte kuthánu (pánvice obětní) a kadidelnice, když nutíte křesťany, aby bohům vonné věci pálili. Neboť jakož poznáváte křesťany z toho, když bohům kaditi nechtějí, tak je poznáte tím, že jsou dychtívi krve člověčí. Snadna pak vám bude ta zkouška, ježto oplýváte krví člověčí, kterou proléváte odsuzující ty, kteréž ve vazbě držíte. Hurter.

⁴⁾ Kterýž vlastní sestru svou Junonu za manželku pojal a ze sestry Cerery Proserpinu zplodil.

⁵⁾ Ktesias lékař a dějepisec řecký ve 4. stol. př. Kr., z jehož dějin perských Περσικά jen něco málo zlomků zbylo.

⁶⁾ Jehož se dopustil pojav nevědomky vlastní matku svou Jokastu za manželku. Macedonští zlehčovali bolest jeho říkajíce: Což zlého spáchal? hnal na svou mateř.

dovoleno jest smyslům k páchání krevního smilství, ano poskytuje látek nerozdílně častá rozmařilost. Předně dítky vystavujete, aby se jich ujímala nějaká cizí mimojdoucí milosrdnost, anebo je lepším rodičům, aby je za své přijali, postupujete. Paměť odcizeného rodu někdy musí tratiti se. I jakmile omyl na hřích uhodí, odtud již odvod a odmladek krevního smilstva vezme prospěch i šířiti se bude rod se zločinem. Tehdy pak v kterémkoli místě doma, v cizině, v zámoří průvodkyní jest prostopášnost, jejížto všudež rozbujnělost snadno může sem tam v neznámosti dítky štípiti, byť z nějaké malé částky semene, až i takto rozsetý rod skrze obchody lidské setká se s původy svými, aniž je pozná nepovědomý zprzněné krve.

7. Nás před tímto výpadkem nejpilnější a nejvěrnější čistota ohradila, a jak velice od smilných neřestí a po vstoupení v manželství ode všeho výstupku, tak od pádu krvosmilného ochránění jsme. Někteří s bezpečností mnohem větší celou sílu toho hříchu panenskou zdržlivostí odrážejí, v stáří svém jsouce (čisti jako) pacholata. Kdybyste uvažovali, že tyto neřesti při vás jsou, tudyž spatřovali byste, že jich v křestanech není. Též byly by vám oznámily oči vaše jedno i druhé. Ale slepoty dva způsoby snadno se sbíhají, že kdo nevidí věcí jsoucích, zdá se viděti nejsoucích. Tak ve všem ukáží. Nyní o věcech zřejmějších povím.

Hlava X.

1. Vrch té rozepře v čem záleží. 2. Pohanští bohové lidé byli, což se dovodí 3. důkazem, že Saturnus byl člověk, od něhož pochodí všecken bohů zástup. Dále kterak jest patrno, že Saturnus jest člověk.

1. Bohy nectíte, díte nám, a za císaře obětí nekonáte. Z toho jde, že týmž důvodem za jiné neobětujeme, poněvadž ani za sebe samy, již jednou bohův nectíte. Tedy ze svatokrádežství a z velezrády pohánění jsme. To jest příčina a vrch této pře, ano celek, kteráž by ovšem hodna byla poznání, kdyby předpojatost neb křivost nesoudila, z nichž jedna zoufá nad pravdou, druhá se pravdě zpouzí.

2. Bohů vašich ctíti přestáváme od času, od kterého je nebýti poznáváme. Toho tedy vymáhati máte, abychom o nich dovodili, že bohy nejsou a proto ctění býti nemají, poněvadž by byli teprve tehdy ctění býti měli, kdyby bohy byli. Tehdy i křestané trestu

zasloužili by, kdyby o těch, jež nectí, za bohy je nemajíce, zjištěno bylo, že bohy jsou. Ale nám, díte, bohy jsou. Voláme a táhneme se od vás k svědomí vašemu: ono soudíž nás, ono zatracuj, může-li zapíratí, že všichni ti vaši bozi člověky byli. Bude-li také samo zapíratí, překonáno bude průvodními prostředky svých starožitností, od nichž je seznalo, čemuž svědectví do dnes vydávají i obce, v nichž se narodili, i krajiny, v nichž něčeho vykonavše šlápčji zanechali, v nichž se též hroby jejich ukazují.

3. Nyní-li tedy jednotlivých probíráti mám, tolikých a tak velikých, nových, vetších, barbarův, Řekův, Římanův, cizinců, zajatců, za syny přijatých, vlastních, společných, mužských, ženských, venkovanů, mčšťáků, plavců, vojákův? Zbytečné jest i názvů vyčítati, abych to v krátkou sumu sebral, a to nikoli abyste je poznávali, nébrž je přehlíželi; neboť jistě zapomnělými se děláte. Před Saturnem u vás nikdo bohem není; od něho počátek všeho aspoň důležitějšího i známějšího božstva. Tedy co o původu zjistí se, toť i o potomství shodovati se bude. Jestliže tedy písemnictví o něčem poučuje, Saturna ani Diodorus Řek ¹⁾ ani Thallus ²⁾ ani Kassius Severus ³⁾ neb Kornelius Népos ⁴⁾, aniž který vykladatel takových starožitností za jiné než za člověka nevyhlásili; jestliže věcní důvodové něčemu učí, nikde nenacházím věrnějších než u samé Italie, v níž Saturnus po mnohých výpravách a pohostinském v Attice přebývání usadil se a kdež jej přijal Janus neb Janis ⁵⁾.

¹⁾ Diodorus z Agyria na Sicilii, odtud i Sicilským (Siculus) nazván, žil za Julia Caesara a Okt. Augusta a sepsal dějepis obecný od nejstarších dob až po války Caesarovy v Gallii a Britannii, kterýž celou knihovnu nahraditi měl, pročež jej i Βιβλιοθήκη ιστορικὴ pojmenoval. Ze 40 kn. díla toho jen některé se zachovaly.

²⁾ Thallus dějepisec 1. neb 2. stol. př. Kr., jenž sepsal syrské dějiny od zkázy Troje až po olympiadu 167.

³⁾ Poněvadž Kassius Severus nebyl dějepiscem, nébrž řečníkem za doby Okt. Augustovy, domnívá se Oehler, že by zde jiný neznámý Kassius měl rozuměn býti.

⁴⁾ Kornelius Népos známý spisovatel římský a mladší vrstevník Ciceronův i Attikův. Četní spisové jeho obsahovali na mnoze sbírky rozličných pamětí.

⁵⁾ Janus jest vlastně staroitalský bůh všelikého vchodu a začátku, v báji národní první vladař Italie. Když Saturnus od Jova z Olympu byv svržen s lodí po Tibeře až k Janikulu připlul a od krále Jana laskavě a pohostinsky přijat byl, usadil se na druhé straně řeky na úpatí napotomního kapitolia a vyučil hostitele svého vzdělávání rolí a mnohým užitečným vynálezům, zvláště ražení peněz a stavění lodí. Starobylý chrám Saturnův stál na úpatí kapitolia a pod ním bylo sklepení, v němž byl uložen a uschován státní poklad.

jak tomu Saliové ¹⁾ chtějí. Hora, kterouž obýval ²⁾, Saturnskou nazvána, město jež okolil, Saturnia do nyníčka jest; celá konečně Italia dříve Oenotrií nazývána ³⁾, dostala příjmení Saturnia. Od něho nejprvé pocházejí písemnosti a obrazem označený peníz a odtud pokladny obecné jest ochráncem. Předseť člověk-li jest Saturnus, arcíť pochází ze člověka; a poněvadž ze člověka, arcíť nikoli z nebes a ze země. Ale toho, jehož rodičové neznámi byli, snadno bylo nazývati synem těch ⁴⁾, jichž i všichni syny můžeme zdáti se. Neboť kdož by nebe a zemi mateří a otcem pro vnitřní úctu nenazýval, třebas i dle obyčeje lidského, dle něhož o neznámých neb nena-
dále se objevujících říkáme, že s nebe se vyskytli? Pročež Saturnovi náhle přišlému, dostalo se všude nebešťanem slouti; neboť i země syny lid nazývá ty, jejichž rod nejistý jest. Mlčím o tom, že lidé ještě v takové nevzdělanosti obývali, že jich pohled kteréhokoli nového člověka jako božský dojímal, ježto podnes lidé, ačkoli vzdělaní, za bohy posvěcují ty, o nichž vyznali před málem dní veřejným smutkem, že zemřeli ⁵⁾. Dosti již o Saturnovi, ač slovy nemnohými. Též o Joviši ukážeme tak, že člověk jest a z člověka pošlý, a potom celý rodu jeho roj, že tak smrtelný jest jakož semení svému rovný.

¹⁾ Zřízený králem Numou sbor kněží Martových, kteří počátkem března ozbrojeni jsouc ulicemi římskými táhli křepčice a starobylé písně odzpěvující.

²⁾ Evander (Verg. Aen. VIII. v. 355. n.) vypravuje Aeneášovi o hoře tarpejské a vrchu kapitolském:

„Mimo to rozvalených zde hradů dvou zbytky, památky
dvou v starodávnu mužů slavných zde spatřiti můžeš.
Ten hrad Janus otec založil, Saturnus onen hrad;
ten má Janikulum a onen Saturnia jméno.“

³⁾ Vergil (Aen. I. v. 534. n.) píše:

„Jest kraj, Hesperii příjmím jež nazvali Grajští,
země stará, na roli bohatá a na půdu požitnou,
národem Oenotrii vzdělaná, mladší ale teď ji
Italií jmenují přijatým od vojvody jménem.“

⁴⁾ Totiž nebes a země (Uranovým a Gaeiným), jichž synem dle bájsloví Saturnus byl.

⁵⁾ Římské císaře.

Hlava XI.

1. Jsou-li se po smrti bohy stali, náleží místa dáti bohu nějakému vyššímu, bohotvornému. Ostatně 2. není dostatečného důvodu, abychom těmto bohům místa dávali; není důvodem toho potřeba, poněvadž svět bez nich dlouho již v bytu svém trval; ani 3. to, že byli vynálezci nejedných věcí, neboť proto předse nejsou jich původci; 4. ani jich zásluhy, ježto zavinili takovými zločiny, pro něž 5. lidé trestáni bývají, a 6. bylo více lidí, kteří nad těmito bohy ctností vynikali.

1. A poněvadž jakož z jedné strany o nich, že lidé jsou, zapíráti nesmíte, tak z druhé strany jali jste se praviti, že po smrti bohy jsou učiněni, příčiny, jež toto způsobily, v úvahu berme. Nejprvé sice musíte připouštět, že jest některý vyšší bůh a zákonný držitel jakési božskosti, an z lidí bohy učinil. Neboť aniž by sobě oni nebyli mohli bráti božství, jehož neměli, aniž jiní poskytovat jeho nemajícím, leč kdo vlastně v držení jeho byl. Ostatně kdyby nikoho nebylo, jenž by bohy činil, odstraňující způsobitele, darmo předpokládáte, že bohy se stali. Zajisté kdyby se bohy sami činiti mohli, nikdy by člověky nebyli bývali, majíce totiž v moci postavení lepší.

2. Tedy jest-li někdo, jenž činí bohy, vracím se ke zkoušení příčin, proč bohové z lidí činění býti mají, aniž kterých nacházím, leč jestliže přísluh a pomocníkův úkonům svým božským pohřešil onen veliký bůh. Předně nehodno jest, aby něčího přispění potřeboval, a sice zemřelého, ježto by důstojněji byl od počátku boha nějakého učinil ten, jenž měl pohřešovati přičinění člověka zemřelého. Avšak ani nevidím, kde by přičinění místa mělo. Neboť celý tento světa hmotný svod, ať již nezrozený a nestvořený dle Pythagory ¹⁾, či zrozený neb stvořený dle Platona ²⁾, jednou arcíť byl nalezen v tomto ustrojení rozestaven a upraven i spořádán jsa všelikou rozumnou zprávou. Nedokonalé býti nemohlo, co dokonalo všecky věci. Nic na Saturna a na Saturnský rod nečekalo. Marni budou lidé, leč jsou tím jisti, že od prvopočátku i deště s nebe se řítily i těla nebeská zářila i světla se stkvěla i hromy hučely

¹⁾ Škola Pythagorova (viz 46, 6. pozn.) vyhlásila číslo za bytlost a podstatu veškerenstva (viz 47, 2.).

²⁾ Plato, nar. v Athénách ok. r. 428. př. Kr., nejslavnější žák Sokratův a tvůrce vlastní soustavy filosofické, pokládal sice hmotu za odvěčnou, avšak svět za stvořený tím smyslem, že jej Démiurg z hmoty dle odvěčných idejí utvářil. O jeho životě viz 3, 4. pozn. 46, 6. pozn.; o jeho učení 23, 4. 24, 2. 46, 4. 47, 2.

i sám Jupiter blesků, jež mu do rukou kladete, bál se; taktéž že všeliký plod před Liberem a Cererou a Minervou ¹⁾, ba před oním některým prvním člověkem ze země hojně se rodil, poněvadž nic, čím by zdržování a chování člověka opatřeno bylo, teprve po stvoření člověka nemohlo uvedeno býti.

3. Potom o nich praví se, že vynášeli nevyhnutelné ty potřeby životní, nikoli že jim počátek dali. Co však nachází se, bylo, a co bylo, nepřičte se tomu, kdo nachází, nýbrž tomu, kdo věc způsobil; neboť byla dříve než se našla. Ostatně bohem-li jest Liber proto, že poukázal k révě, zle pochodil Lukullus ²⁾, jenž třesně z Pontu první do Italie v obecnou známost uvedl, protože není příčinou toho zbožněn, jakož nového ovoce původ, poněvadž byl jeho ukazatelem. Pročež jestliže od počátku i ustrojené i jistými vypočtenými prostředky k vykonávání úkolů svých rozpořádané veškerenstvo pevně ustaveno trvá, zbytečná jest z té strany příčina přibírati člověčství k božství, poněvadž stanoviště a moci, jimiž jste je podělili, tak byly od počátku, jakož by i byly, byť byste bohů těch vašich nebyli utvořili.

4. Než obracíte se k příčině jiné odpovídající, že udělení božskosti bylo způsobem k odměňování zásluh. I ztad připustíte, mním, že onen bůh bohotvorný spravedlností vyniká, až i ne maně ani nehodně ani marnotratně tak velikou odměnu rozdával. Chci tedy zásluhy prohlížeti, jsou-li takové, že ony v nebe vynesly a ne spíše v nejhlubší peklo pohřžily, o němž když chcete tvrdíte, že jest žalářem pokut pekelných. Neboť tam sestrkování bývají každí k rodičům nemilostiví a k sestrám krvosmilní a vdaných cizoložníci a panen unášeči a pacholat prznitelé a kdo litě zuří a kdo zabíjejí a kdo kradou a kdo přelstují a kdokoli podobní jsou některému bohu vašemu, o němž o nižádném nebudete moci uznati, že byl zachovalý od viny neb neřesti, leč byste, že člověkem byl, zapřeli.

5. Vždyť abyste o nich, že člověky byli, zapírali nemohli, i tyto známky k tomu přicházejí, kteréž nedopouštějí ani tomu věriti, že bohy později učiněni byli. Neboť jste-li soudům představeni k pokutování takových, jestliže jsouce poctivi, každý odmítáte všecko se zlými a mrzkými obcování, rozmlouvání, spolubydlení,

¹⁾ Liber či Bakchus (viz 6, 4. pozn. 12, 2. pozn.) považován za vynálezce révy, Ceres za vynálezkyň obilí a Minerva za vynálezkyň olivy.

²⁾ Lucius Licinius Lukullus, nar. ok. r. 109. př. Kr., slavný vůdce z válek proti Mithridatovi králi pontskému podniknutých, převedl z města pontského Cerasus třesně do Italie r. 74.

rovných však těmto bůh onen velebný přidružil sobě k společenství: i proč odsuzujete ty, jejichž společníkům se klaníte? Rouhání se nebesům jest vaše spravedlnost. Bohy svými činite vždy nejvinnější zlosyny, ať se líbíte bohům svým. Jejichť jest čest zbožnování sobě rovných.

6. Než ať pomínu té nehodnosti uvažovati, dejme tomu, že byli poctivi, bezúhonní a dobří. Kolik však předse podstatnějších mužů zanechali jste v podsvětí? Ne jednoho, jenž moudrostí byl druhý Sokrates ¹⁾, spravedlností Aristides ²⁾, válečnictvím Themistokles ³⁾, vznešenou myslí Alexander ⁴⁾, šťastností Polykrates ⁵⁾, hojností Kroesus ⁶⁾, výmluvností Demosthenes ⁷⁾. Kdo z oněch bohů vašich vážnější a moudřejší jest Katona ⁸⁾, spravedlivější a váleč-

¹⁾ Sokrata (nar. v Athénách r. 469. př. Kr.) sám Apollo v Delfech za nejmoudřejšího všech lidí vyhlásil (46, 4.) a Cicero (Tusc. disp. V. 4.) o něm vyznává, že filosofii s nebe na zem, do příbytků a života lidského převedl. O životě jeho viz 14, 3. 39, 4. 46, 3. 5. 14, 3; o učení 14, 3. 46, 3.

²⁾ Aristides, Sokratův krajan, proslulý vítěz u Marathonu, jenž neúhonností povahy své jméno Spravedlivého si získal a jakkoli vysoké ouřady zpravoval, r. 467. tak chud zemřel, že mu z příjmův obecních pohřeb byl vystrojen a dcerám věno dáno. — Plutarch Arist. 26.

³⁾ Themistokles, Aristidův soupeř a hlavní horlitel pro pokoření Persanů, jež i opětně byl porazil u Marathonu pod Miltiadem a později sám u Salamíny, až pak v nenávisť upadnuv u týchž Persanův útulku hledal a našel. Zemřel smrtí přirozenou v Magnesii r. 461. př. Kr. — Thukydides 1, 135—138.

⁴⁾ O vznešené mysli Alexandrově krále Macedonského nejedna pověst se zachovala, zvláště pak oslavován, že poraziv perského krále Daria nedaleko Issu zajaté jeho matce, manželce a dcerám v ničem neublížil, ba i čestnou stráží je opatřil a později Dariově manželce slavný pohřeb vystrojl.

⁵⁾ Polykrates byl (v 6. stol. př. Kr.) samovládcem na ostrově Samu a štěstí mu přálo tou měrou, že přítel jeho Amasis, král egyptský, chtěje ho uvarovati zpyšnění, mu radil, aby na usmíření osudu se vzdal toho, co mu jest nejmilejší. I hodil Polykrates vzácný prsten pečetní do moře; avšak za několik dní přinesl mu rybář darom rybu neobyčejné velikosti a když ji trhli, našli v ní — prsten Polykratův.

⁶⁾ Kroesus, král Lydský (v 6. stol. př. Kr.), oplýval bohatstvím tak velikým, že vůbec za nejbohatšího vládce pokládán jest. O bohatství jeho souditi lze dle toho, jaké oběti daroval bohům. Herodot sám viděl kusy ryzého zlata 6 pídí dlouhé, 3 široké a 1 pídí vysoké, jichž prý leželo v Delfech 117. Viz o něm také 22, 3. pozn.

⁷⁾ Demosthenes nejslovnější řečník řecký (nar. r. 385. př. Kr.), jenž nejvíce za svobodu a neodvislost obce Athénské proti Filippovi Macedonskému a synu jeho Alexandru Vel. mocným slovem svým bojoval.

⁸⁾ Markus Porcius Kato, příjímím Censorius (nar. r. 234. př. Kr.) zpravoval po sobě ouřady quaestora, praetora, konsula, legata, censora jsa spolu i řečníkem slavným. Za úřadu svého censorského přísně vystupoval proti hejřivosti a fintění, proti zavádění nových mravův a zvykův, obávaje se úpadku

nějšší Scipiona ¹⁾? kdo vznešenější Pompeja ²⁾, šťastnější Sylla ³⁾, zámožnější Krassa ⁴⁾, výmluvnější Tullia ⁵⁾? Oč náležitěji by byl onen s přibíráním bohův posečkal na tyto, věda totiž napřed, že vzejdou muži onačejší? Pospíchal, tuším, a nebe jednou na vždy zavřel a nyníť arci, an lepší v podsvětí pokuknávají, studem se zardívá.

vlasti své, kdyby zahynul dobrý starý mrav. Odtud mu zůstalo jméno Censorius. Tertullian jej rovná k Sokratovi zde i později 39, 4.

¹⁾ Jak se podobá, má Tertullian na mysli Publia Kornelia Scipiona Afrikána Staršího (nar. r. 236. př. Kr.), slavného vítěze nad Karthaginskými u Nové Karthaginy ve Španělech a u Zamy blíže staré Karthaginy v Africe. Livius (XXVI.) o něm vypravuje, že když po bitvě u Nové Karthaginy mezi zajatci spatřil i pannu nad jiné sličnou, dceru knížecí, celtiberskému knězi Alluciovi zasnoubenou, povolati kázal ženicha a odevzdávaje mu nevěstu řekl: „Zde nevěsta tvá, vezmiž si ji bez výkupu a buď Římanům přítelem!“ Na poděkování daroval šťastný kněz Scipionovi stříbrný štít, na němž šlechtný onen skutek vyryt byl. Štít ten při Scipionově návratu s jinými věcmi v Rhodanu utonul, až pak r. 1665. rybáři jej vylovili; nyní se nachází v jedné umělecké sbírce Pařížské. Nazýváje Scipiona spravedlivým a válečným mlčky jej rovná Tertullian k Aristidovi a Themistoklovi.

²⁾ Knejus Pompejus Magnus (nar. r. 107. př. Kr.) slavný vojevůdce římský, jenž šťastnými válkami panství římské na všech stranách rozšířil a upevnil; hlavní však jeho bylo zásluhou, že ve 40 dnech moře středozevní zbavil loupežníků námořských. Za obzvláštní skutek myslí vznešené mu počítáno, že vrací se z východu a máje vojsko přčetné a sobě oddané, jak mile u Brundisia přistál, ihned je rozpustil, moha jinak státního žezla násilně se uchopiti. Cicero o něm napsal, že byl nejlepší člověk, věrný k přátelům a milosrdný k nepřítelům přemoženým. Viz též 16, 2.

³⁾ Lucius Kornelius Sylla (Sulla — nar. r. 138. př. Kr.) z chudého rodu k vysokým důstojnostem občanským se povznesl; když pak úspěšným válčením, hlavně proti Mithridatovi, králi Pontskému, řevnivost soků svých vzbudil a demokratičtí konsulové Cinna a Marius jiného velitele Fimbriu proti Mithridatovi vyslali: tu přibyl Sylla poraziv Fimbriu se 40000 muži do Italie a tak šťastně proti Římu postupoval, že již za krátkou dobu Říma a vlády se zmocnil. Odtud sám si vzal jméno Felix a na to naráží Tertullian.

⁴⁾ Markus Licinius Krassus (nar. r. 115. př. Kr.), nejbohatší Říman doby své, jenž přívržencem jsa strany Syllovy za proskripce Syllových lacinou koupí statkův, otrokův a domů neslýchaného bohatství nabyl; jsa později zprávcem Syrie ani chrámu Jerusalemského neušetřil oloupiv jej o 2000 talentů peněz hotových a o 8000 talentů věcí drahocenných. — Jos. Flav. Antiq. XIV. 7, 1. Bell. Jud. I. 8, 8.

⁵⁾ Markus Tullius Cicero (nar. r. 106. př. Kr.) největší řečník a jeden z nejlepších spisovatelů prosaických v Římě, jenž o vlast za spiknutí Katilinova bedlivostí a neohrožeností svou takových zásluh si získal, že otcem vlasti nazván jest. Z četných spisů jeho ač částečně ztracených nejvíce vynikají řeči, kteréž navždy zůstanou vzory výmluvnosti. — Viz také 50, 6.

Hlava XII.

1. Pohanští bohové pouhá jsou jména a jich podobizny od lidí libovolně jsou vymyšleny. 2. Způsobu, jímž pohané sochy dělají, čistě se vysmívá. Pročež 3. křesťané bohů, jichž není, nevážením urážeti nemohou.

1. Přestávám již mluvit o tom, poněvadž vím, že po samé pravdě dokáží, čím nejsou, když ukáží, čím jsou. Co do bohů vašich tedy, jména samojedině vidím nějakých dávno zemřelých a bájky slyším a posvátné obřady z bajek vzniklé v tom poznávám. Což pak se dotýče samých podobizen, ničeho jiného nevytýkám, než že látky z nichž je dělají jsou tytéž, z nichž udělány jsou nádoby a nástroje sprosté, a třeba i z týchž nádobek a nástrojů jsou vzaty, jako by určení svého zasvěcením změnňovali, ano je libá vůle řemeslníků přepodobuje, a to velmi potupně samým dílem svatorušným tak, že v pravdě nám obzvlášť, kteří pro samé bohy trestáni jsme, trestů našich útěchou býti může, když téhož co my trpíme sami utrpívají, aby shotovováni byli.

2. Na kříže a rozsochy vkládáte křesťany. Kterouž podobiznu dříve nevytvořuje bělavka na kříž a na rozsošku strojně nalepená? na rozsoše křížové nejprvé tělo boha vašeho začíná se. Drápky oškrabujete boky křesťanův; avšak na vaše bohy po všech údech mohutněji doléhají teslice a hoblíky a pilníky. Šije své poddáváme. Dříve než se přičiní olovo a kliš a hřeby, bez hlavy jsou bohové vaši. Před šelmy jsme doháněni. Zajisté před takové, jež Liberovi a Cybele a Nebešťance přistavujete ¹⁾. Ohněm pálení jsme. To i oni počnouc od prvního truple. Do bání jsme odsouzeni. Odtud vznikli bohové vaši. Na ostrovy jsme vykazováni. Též na ostrově některý bůh váš se rodívá neb umírá. V tom-li záleží božskost nějaká, tedy kteří jsou pokutováni, za bohy se posvěcují a přijde na to, abyste božstvy nazývali popravy útrpné.

3. Než zajisté naprosto nečijí těch křivd a potup vyřemeslnění svého vaši bohové jakož ani služeb vašich. Ó bezbožní hla-

¹⁾ Libera (viz 6, 4. 11, 2.) vyobrazovali sedícího na voze spřežením tigrů taženém. Cybele jest původně bohyně frygická v Pessinuntě za matku všech bohův uctívána; v 3. stol. i v Římě chrám jí byl vystaven na vrchu palatinském a ztotožňována s bohyní Rheou či Opou; spřežení její byli čtyři lvové. Viz také 15, 1. — Nebešťankou nazývá se tuším Juno, sestra i manželka Jovova a tudíž i královna nebes; v předsíni chrámů Junoniných chováni prý v Syrii krotcí lvové, bůvolové a orlové. — Vollmer. — Viz také 23, 2. 24, 3.

sové, ó svatorušní povykové! Vzjeďte, vzpěňte! Vy jste to, kteří pokárali jistého Seneku ¹⁾, jenž rozvodněji a trpčeji o vaší modloslužbě řečnil. Tedy nevzýváme-li soch a obrazů chladných mrtvým svým přepodobných, o nichž, čím jsou, supové a myši a pavouci rozumějí, zdaliž chvály více než pokuty nezasluhovalo zavržení bludu uznaného? Může-li se zdáti, že urážíme těch, o kterých, že jich naprosto není, jisti jsme? Čeho není, to ničeho od nikoho netrpí, poněvadž není.

Hlava XIII.

1. Sami pohané svých bohů lehce váží, když jedny nad druhé vyvyšují, je třeba i 2. daněm podrobují a 3. podobným způsobem ctí jako zemřelé své, nadto 4. jich počet rozmnožují jiných nových k nim přidávající.

1. Ale nám bohy jsou, díš. I kterak naproti tomu v nesvědomitosti a svatokrádeži a v nenábožnosti k bohům svým postižení býváte, kteří též těch zanedbáváte, o nichž předpokládáte, že jsou, ty zrušujete, jichž se bojíte, z těch sobě hříčku tropíte, jež i mstíte? Uvažujte, zdali lhu. Předně když jiní jiných ctíte, naprosto urážíte těch, kterých nectíte. Předkládání jednoho bez potupy druhého nemůže průchod míti, poněvadž ani zvolení nemůže díti se bez zavržení. Již tedy pohrdáte těmi, jež zavrhuje, jichž zavrhováním urážeti nebojíte se. Neb jakož jsme svrchu ²⁾ podotkli, stav boha každého na uvážení senátu záležel. Bohem nebyl, kohož člověk o radu potázaný míti nechtěl neb nechtěním potupil.

2. S domácími bohy, jimž Lares říkáte, vedle domácí právní moci nakládáte zastavující, prodávající je, k chatrnější službě v chatrnější nádobě je změňující, někdy ze Saturna v hrncěk, někdy z Minervy ³⁾ v noční střípek, jak každý z nich zetřen a potlučen jest dlouhým ctěním, jak každý pán zkusil, že mu některá domácí potřeba světější jest. Veřejné bohy rovněž veřejným právem zohavujete, jež v důchodě obecním máte mezi věcmi dražbou pronájemnými. Tak se hledí v nájem dostati Kapitolia, tak trhu zeli-nařského; pod týmž hlasem provolávačovým, pod touž dražbou,

¹⁾ Narážka neznáma; sv. Augustin (de Civit. Dei VI. 10.) vzmiňuje se o spise Senekově „De superstitione“, což by asi k místu tomuto se hodilo, ač v skutku-li spis ten jinak neznámý od Seneky pochází.

²⁾ Hl. 5. č. 1.

³⁾ Minerva, dcera Jovišova, bohyně moudrosti, všelikého umění, zejména tkacího, a vědění, též války rozmyslně a věhlasně vedené.

tímž zápisem božství přiřčené v nájem přechází. A vždyť role poplatkem obtížené jsou lacinější, osoby ouroční ¹⁾ jsou méně vzácné, neboť to jsou známky podmaněnosti; bohové však, kteří jsou poplatnější, jsou světlejší, ba kteří jsou světlejší, jsou poplatnější. Velebnost stává se výdělečnou; chodí po krémách nábožnictvo žebrající ²⁾. Vymáháte mzdu z půdy chrámové, ze vchodu k svatyni; nelze bohy zdarma poznati, prodejní jsou.

3. Což napořád k počtě jejich činíte, čeho byste také svým zemřelým nedopřáli? Kaple jim stavíte jednostejně, oltáře jednostejně. Táž zevnitřní způsob a znaky při sochách. Podle toho jak byl věk, jak umění, jak zaměstnání nebožtíkovo, tak bohem jest. Čím liší se od hostiny Jovišovy tryzna? Čím od obětní nálevky (svrchovaných bohů) ta báňka, v níž dušem zemřelých obětujete, čím od žertvohledce pohřebník? ³⁾ Neboť i žertvohledce zemřelým na službu hledí.

4. Než slušně císařům po smrti počtu božskou prokazujete, jimž i za živa ji přiřkáte. To vám k dobrému přičtou bohové vaši, ano povděčnost svou jeviti budou, že se jim rovnými stávají pánové jejich ⁴⁾. Ale když Larentinu, veřejnou nevěstku ⁵⁾, bodejž raději alespoň Laidu neb Frynu ⁶⁾, mezi Junonami a Cereřemi a Dianami vzýváte, když Šimona Čarodějníka, postavivše mu sochu s nápisem Svatého Boha slavně zasvěcujete ⁷⁾, když z vychováren

¹⁾ Občané římské za prvních dob císařských přímých daní vůbec neplatili, provinciálům však uložena daň z pozemků a daň z hlavy. — Zumpt, D. Geburtsjahr Christi 1869. str. 116—175; Becker — Marquardt, Handbuch der röm. Alterthümer III. 2. str. 163. n.

²⁾ Narážky na kněžstvo Cybelino.

³⁾ Pollinctor, pohřebník, jenž mrtvolu umýval, masťmi natíral a oblékal.

⁴⁾ Trpká to ironie.

⁵⁾ Akka Larentia nazývá se v římské báji kojná Romulova, jenž jí ke cti slavnost Larentalií zavedl. Ovid. Fast. III. 55. Liv. I. 4. — Dle jiných jmenovala se tak veřejná běhyně za krále Anka Martia, již bohatý statkář Tarrutius pojal za manželku; v závěti odkázala jmění své obci římské a byla za to ctěna slavností Larentalií. Gellius VI. 7. — Tertullian (ad Nat. II. 10.) ještě vypravuje, že Herkules již bohem jsa ve snu s ní obcoval. — Viz také 25, 2.

⁶⁾ La is pověstná rozkošnice z doby války peloponneské; Fryna z téhož brda ženština v Athénách, podle níž Praxiteles svou Afroditu Knidskou a Apelles svou Anadyomenou vytvořili.

⁷⁾ Justin M. o tom píše (Apol. I. 26.): „Šimon, jakýsi Samaritán z osady Gitta řečené, za Klaudia císaře chytrostí démonův jím působících v Římě čáry provodiv za boha jmín a jakožto bůh sochou počtén byl, která postavena jest na ostrově tiberském mezi dvěma mosty, tento majíc nápis římský: Šimonovi bohu svatému.“ Srovn. Sušilův překlad Otcův apošt. a Justina M. k t. m., dále Deſoldu k Irenæovi I. 23, 1.

pacholat dvorských nevím koho bohem sboru nebeského činíte ¹⁾, bohové starší, ač nejsou urozenější, předse to budou míti za potupu od vás, že i jiným povoleno bylo, čeho jim jediným starobylost dopřála.

Hlava XIV.

1. Že sami pohané svých bohů zlehčují, dovodí Tertullian z žertev, jež obětují; 2. z básníků, již potupně o nich mluví a pší, 3. z filosofů, kteří jimi pohrdají.

1. Nechci i vašich obřadů přehlížeti, nedím jací jste v obětování, ježto i zmořené a neduživé a prašivé napořád žertvujete, ježto z piených a zachovalých nadbytky oroubáváte, končetiny a paznehty, jež byste také doma otrokům nebo psům byli vyhlídli, ježto z desátku Herkulova ²⁾ ani třetinu na oltář jeho nevkládáte: chváliti budu spíše moudrost, že z věci zmrhané ³⁾ něco vychvacujete.

2. Ale obrátě se k písmům vašim, jimižto se přizpůsobujete k opatrnosti a k ušlechtilému konání vzájemných povinností, jak velikých nacházím porouhání! Bohové prý mezi sebou pro Trojany a Achivy jako párky šermířské setkavše se bojovali; Venus šipkou člověčí byla raněna, poněvadž syna svého Aenea téměř usmrceného témuž Diomedovi ⁴⁾ chtěla vyrvati; Mars za třináct měsíců ve vazbě téměř byl umořen ⁵⁾; Jupiter, aby téhož násilí od jiných nebešťanů

¹⁾ Vykládá se o Antinoovi, jinochu bithynském, jenž tělesnou krásou svou císaře Hadriana tak okouzil, že byl předním jeho miláčkem a že jej po smrti mezi bohy postavití kázal a chrámy, oltáře a sochami jej uctíval. Jemu na památku pojmenováno město Antinoopolis v Egyptě a slavena každoročně slavnost Antinoijí.

²⁾ Herkules, ideální rek národa řeckého pak i římského, ctěn i jako původce všeho neočekávaného zisku a proto mu také obětován desátek z každého vydatnějšího výdělku.

³⁾ Bohům marně obětované.

⁴⁾ Diomedes, rek za války Trojské, nad něhož jediný Achilles byl, když jednou Aeneovi koně vyrval a Venuše synu svému ku pomoci přispěla, zranil ji šipkou na ruce, tak že bojiště opustila. — Homer Il. V. 330. — Virg. Aen. XI. 277.

⁵⁾ Drželi ho ve vazbě Aloidé Otos a Efialtes, obrovští synové Alocovi a Ifimedejini, kteří každým rokem loket do šíře a sáh do výše urostli, až když proti nebi se vzbouřili, Apollo je usmrtil; Marta vysvobodil Hermes. — Il. V. 385. n. — Odyss. XI. 305.

nezkusil, pomocí jakési potvory ¹⁾ vysvobozen, ihned oplakává nehodu Sarpedonovu ²⁾, hned mrzce se sestrou bouká se, připomínaje družic dřívějších ne tak sobě rozmilých ³⁾. Odtud který básník se nenachází, jenž by dle vážného příkladu prvobásníkovy ⁴⁾ nešeredil bohy? Ten Apollina Admetovi králi k pasení bravů v službu dává ⁵⁾; onen Neptunovu stavitelskou pomoc Laomedontovi pronajímá ⁶⁾. Jest i onen z lyriků, Pindara ⁷⁾ myslím, jenž Aeskulapia opěvá, že pro zásluhu lakomosti, poněvadž lékařství škodně provozoval, hromem k odsouzení přišel ⁸⁾. Zlý to Jupiter, hrom-li jemu náleží, nemilostivý k svému vnuku, závistivý umělci. To bylo-li pravda, nemělo vyzraženo býti, a bylo-li lží, nemělo smyšleno býti od lidí přenábožných. Ani tragikové nebo ani komikové toho nešetří, aby rodinné strasti neb poblouzení některého boha v proslovec svých neprojadřili.

3. Mlčím o filosofech, přestáváje na Sokratovi, jenž na potupu bohům skrze dub a kozla a psa přísahával ⁹⁾. Než proto Sokrates odsouzen jest, poněvadž bohy rušil. Ovšem někdy, t. j. vždycky pravda v nenávisti bývá. Předse když litující nálezu Athénští i ža-

¹⁾ Když jednou bohové proti králi svému se zapřísáhli a Neptun s Junonou a Minervou Jova svázati chtěli, přivedla Thetis padesátihlavého storamenače Aegaeona (Briarea) z Tartaru na Olymp a vykazala mu místo podle Jova; i užasli se bohové a vzdali se úmyslu svého.

²⁾ Sarpedon, syn Jovův z Laodamie, král Lyků, jeden z reků trojských, jenž padl rukou Patroklovou; mrtvolu syna svého dal Joviš Smrtí a Snem odnesti do Lykie a tam slavně pohřbiti. Il. XVI. 675.

³⁾ Se sestrou Junonou. — Il. XIV. 312. n.

⁴⁾ T. j. Homérova; neb Homéros tyto bajky vypravuje.

⁵⁾ Když Joviš Apollonovi zabil bleskem syna Aeskulapa, aby jej potrestal za to, že skracoval říši Plutónovu obživiv mrtvého Hippolyta, syna Thesevova, nemoha se Apollo vymstiti na něm zabil mu šípy svými Cyklopy, kteříž mu blesky kovali, načež král bohů vyhnal jej z nebe. Apollo utekl se k Admetovi, králi thessalskému, a pásal mu stáda po celý rok. — Il. II. 763. n.

⁶⁾ Za trest pro vzpouru proti Jovovi uloženo Neptunu a Apollinovi pomáhati Laomedontovi, králi Trojskému, při stavbě Troje. — Il. VII. 452. XXI. 441. n.

⁷⁾ Pindar nejslovutnější lyrický básník řecký (nar. r. 522. př. Kr.).

⁸⁾ Aeskulap bůh umění lékařského; otec jeho byl Apollo, matka Koronis, dle jiné pověsti Arsinoe. Lékařství vyučen byl od jednoho pastýře, kterýž jej na jedné hoře blíže Epidauru po narození opuštěného nalezl; když pak v umění svém tak prospěl, že i pouhým slovem uzdravoval, ba i mrtvé křísil, Pluto vida v tom ujmu lidnatosti, obžaloval jej u Jova, a ten usmrtil jej hromem. Viz výše pozn. 5.

⁹⁾ I Josefus Flavius vece (contr. Apion. II. 37.): „Za vinu se mu klade, že novým způsobem přísahával.“

lobníky ¹⁾ Sokratovy potom potrestali, i obraz jeho zlatý v chrámě postavili, zdvižený odsudek vydal Sokratovi nápravné svědectví. Ale i Diogenes nevím co Herkulem spílí ²⁾, a římský cynik Varro ³⁾ tři sta Jovišů, jež snad Jupiteru nazývati máme, bez hlav uvádí ⁴⁾.

Hlava XV.

1. O tom bohy pohrdání při pohanech mimo to svědčí divadla, 2. hry šermířské, 3. svatokrádeže ve chrámech páchané. Z toho 4. jde zřejmý důkaz, že křesťané bohů nectíce, jsou ctiteli pravdy.

1. Jiní zhejralí vtipové také rozkošem vašim s ohyzdou bohův dělně posluhují. Rozhlédněte se po lepotách Lentulův a Hostiliův ⁵⁾, zdali se hercům mimickým či bohům svým v žertech a tůčkách smějete: cizoložníku Anubiovi a mužskému Luně a Dianě bičované a závěti Joviše zemřelého předčítané a třem hladovým Herkulům vysmáným ⁶⁾. Ale i literatura divadelnická všecku jich ohavnost okazuje. Truchlí Slunce nad synem s nebe svrženým ⁷⁾, an se ra-

¹⁾ Athéňané zastyděvše se za odsouzení Sokratovo žalobníky jeho Anyta jircháře a Lykona řečníka ze země vypověděli, Meléta pak básníka k smrti odsoudili. Diogenes Laertius (vita Socrat.) vypravuje, že z lítosti i zápasiště i gymnasia zavřeli. — O Sokratovi viz 11, 5. pozn.

²⁾ Diogenes, pověstný cynik ze Sinopy v Paflagonii (nar. r. 414. př. Kr.), jenž vynikal jednoduchostí života a káral pošetilosti spoluobčanů svých. Při tom prý se chlubil, že nápodobuje Herkula říká, že svobody nic není vzácnějšího a mudrcům že všecko náleží. V tom spatřiti lze narážku na křivdy a násilí Herkulovo. Laertius také o tom se vzmiňuje, že sepsal tragédii o Herkulovi, a dle Oehlera prý Tertullian na toto drama naráží.

³⁾ M. Terrentius Varro, znamenitý učenec a spisovatel římský (nar. r. 116. př. Kr.); nejrozsáhlejší a nejslavnější jeho dílo bylo „Antiquitates rerum humanarum et divinarum“ v 41 kn.; na poli básnickém osvědčil se mimo jiné i svými „saturami Menippejskými“, pro něž prý i cynikem nazván byl.

⁴⁾ Snad dokazoval, že jsou Jovišové ti pouhá smyšlenka beze vší podstaty, ježto není leč jeden Joviš.

⁵⁾ Jak se zdá, Lentulus a Hostilius byli pověstní herci mimičtí (ad nat. I. 10. de pall. 4.).

⁶⁾ Nápis to her mimických.

⁷⁾ T. j. nad Faetontem. Když Epafus o božském jeho původu pochyboval, odebral se Faeton k Heliovi samému, aby bezpečných od něho nabyt důkazů, že v pravdě jeho otcem jest, jakož mu máti Klymene tvrdila. Helios na důkaz toho jakékoli přání mu vyplniti přislíbil. I žádal Faeton, aby mu otec vůz sluneční na jeden den zapůjčil, což když se stalo, přiblížil se slabý

dujete, a Cybele vzdychá pro pastýře zdráhavého ¹⁾, an se tím nestydíte i trpíte, aby výpovědi o nešlechetnostech Jovišových byly zpívány, též aby Juno, Venus a Minerva byly pastýřem ²⁾ souzeny. Tím právě, že obraz boha vašeho potupnou osobu člověka bezečtného a zlopověstného přiodívá ³⁾, že tělo nečisté a k tomu umění zženštilostí přivedené Minervu nějakou neb Herkula představuje, zdaliž se neuráží velebnost a božství se neposkvvrňuje, an vy to chválíte?

2. Ovšem nábožnější jste v divadelně šermířské, kde nad krví člověčí, nad nečistotami pokut taktéž tancují bozi vaši, látek a rozprávek lotrům veřejnému trestu propadlým podávající, leč že často i samých vašich bohův podobou trestanci odívají se ⁴⁾. Viděli jsme jednou, kterak vyklešťován byl Attis, onen bůh z Pessinuntu ⁵⁾, a ten jenž za živa hořel, byl oblcčen v odění Herkulovo. Smáli jsme se mezi ukrutnými hříčkami poledních divadel šermířských, když Merkurius ⁶⁾ mrtvé žehadlem zkoušel; viděli jsme i Jovišova bratra ⁷⁾, an mrtvoly šermířů s kladivem sprovázal. Jedněch každých takových věcí ještě dosлідiti se kdož by mohl? Jestliže cti božské porušují, jestliže poskvvrňují sledy velebnosti božské, hodnotu i původ mají z potupy, v níž jsou bohové tak u těch, kteří takových věcí představují, jakož u těch, kterým je představují.

3. Ale buďtež to předse sobě herné kratochvíle! Ostatně přidám-li, nač se neméně svědomí každého rozpomene, že se v chrámech cizoložství umlouvají, mezi oltáři kuplířství ujednávají, v samých obyčejně stanech dozorců chrámových a kněží pod týmiž vínky a kněžskými čepicemi a rouchy šarlátovými při plápolu kadidla smilství se provozují, nevím více-li na vás nestýskají bozi vaši nežli na křesťany. Zajisté svatokrádci z lidí vašich pokaždé bývají postihováni. Neboť křesťané o chrámech nevědí ani za dne. Loupili by je snad i sami, kdyby se jim klaněli.

mladík se čtverospřezným vozem příliš k zemi a byl by ji silným zárem bez mála upálil. Za to byl od Jova hromovou střelou zabit a spadl do řeky Eridana. — Ovid. Metam. II. 1—324.

¹⁾ Pastýř ten byl Attis. — Ovid. Fast. IV. 223. Metam. X. 103. — Viz hned č. 2.

²⁾ T. Paridem, jenž rozsouditi měl, která z nich by byla nejsličnější.

³⁾ Herce t. divadelního, an krabošky užívá a bohy představuje, jak dále se dít.

⁴⁾ Uloženo trestancům skutkem nápodobiti báje o bozích.

⁵⁾ Viz čl. 1. a 12, 2.

⁶⁾ Herec máje podobu Merkuriovu, jenž duše do podsvětí doprovázel.

⁷⁾ Herce v podobě Plutonově, jenž domněle vládl říši mrtvých, s kladivem mrtvoly šermířů sprovázal, aby je dorazil, kdyby snad ještě na živé byli.

4. Čeho tedy ctí, kdo takových věcí nectí? Již sice na snadě jest, že jsou ctiteli pravdy ti, kteří lži ctiteli nejsou, aniž bloudí déle v tom, od čehož přestali poznávající zblouzení své. To dříve pochopte a všechen odtud našeho posvátného závazku řád poznávejte, odmítnouce však dříve domněnky nepravé.

Hlava XVI.

1. Chtěje vydati počet z náboženství křesťanského dříve poráží a na protivníky umítá domněnky nepravé, jako že křesťané ctí hlavu oslí neb 2. kříž jakožto pouhou jakousi modlu neb 3. slunce neb 4. boha dvoutvárného.

1. Neboť také, jako jiní někteří, snili jste, že hlava oslovská jest bohem naším. Toto o takovém bohu domnění Kornelius Tacitus vštípil. Neb ten v páté knize dějin svých válku židovskou od původu národa začav, jakž o samém původě tak o jmenu a náboženství národa co chtěl dovodiv klade, že Židé z Aegypta se vypravše, či jak se domýšlel, vybyti jsouce v pouštích arabských docela bezvodných když chřadli žízní, sledující divokých oslů, o kterých že se z pastvy k nápoji poženou, hádali, studnic našli a za tu milost svrchek takovéhož zvířete zasvětili. I tudy myslím předpokládají, že i my, jakožto židovskému náboženství blízcí, též podobizně tajným obřadem sloužíme ¹⁾. Avšak týž Kornelius Tacitus, ovšemf ve lžích nejvýmluvnější, v témž dějepise klade, že Gneius Pompejus, když Jerusalema dobyl, a proto do chrámu šel, aby tajnosti náboženství židovského shledal, žádné podobizny tam nenalezl. I arcif to-li bylo ctěno, co se nějakým obrazem zpřítom-

¹⁾ Že křesťané za ctitele hlavy oslí byli považováni, tomu nasvědčuje i obraz v rozvalinách paláce císařského na Palatinu na stěně načmáraný a r. 1856. objevený, jak o tom zprávu podává Garucci (Il Crocifisso graffito. Rom. 1857.). Představuje obraz ten podobu lidskou rouchem oděnou s hlavou oslí na kříži písmeni T podobném; ruce patrně jsou k příci připevněny, any nohy podle sebe o trnož se opírají. Po levici modlí se člověk kleče a posílá ukřižovanci polibky. Mezi oběma i pod nimi vyskytá se následující podpis:

AAE
XAMENOS
ΣΕΒΕΤΕ (t. j. σέβεται)
ΘΕΟΝ

což se vykládá: Alexamenos klauí se bohu (svému). Kříž ten potapný vyobrazen v díle „Dictionaire des Antiquités Chrétiennes par M. L'abbé Martigny t. I. p. 95.“

ňovalo, nikde spíše než ve svatyni své nebylo by se vyskytovalo, tím více, poněvadž se nemuselo báti cizích svědků, třeba by marně ctěno bylo. Neboť samojediným kněžím vcházeti lze bylo, i pohled druhých oponou předstřenou zamezován byl. Vy předse nezapřete, že i hovada všechna i celí valaši se svou Eponou ¹⁾ ctění jsou od vás. V tom snad jsme potupni, že mezi ctiteli dobytčat a zvířat toliko my osla ctíme.

2. Ale i kdo nás má za nábožníky kříže, v tom náboženství buď společníkem naším. Když se dřevo nějaké v modlitebně vzývá, nezáleží na zevnějšíku, jen když jakost látky táž jest; nezáleží na tvaru, jen když boha téhož tělo jest. A předse jak se liší ode pně křížového Pallas Attická a Ceres Fariská ²⁾, kteréž beze všeho tvaru, neobdělány kůl a neforemné dřevce, na prodej se vystavují? Částkou kříže jest každé pevné dřevo kolmo postavené. My, jestli snad kdo, neumalného a celého Boha ctíme. Řekli jsme, že tvoření vašich bohův od obrazníků podle kříže bývá začínáno. Než i bohyně vítězství vzýváte, ježto v znameních vítězných kříže jsou vnitřnostmi tropejí. Veškeré táborní náboženství římské klaní se vojenským zástavám, k zástavám přísahá, zástavy všem bohům předkládá. Všecky ony obrázkové štítečky na zástavách ozdoby křížové jsou; ony ohony korouhevní a praporeční roucha křížní jsou. Chválím dbalost, nechtěli jste bezúpravných a nahých křížů posvěcovati ³⁾.

3. Jiní naprosto lidštěji a pravděpodobněji tomu věří, že slunce jest bohem naším. K Peršanům, jest-li tomu tak, budeme počítáni, ačkoli nevzýváme slunce na plátně vymalované, majíce je samé všude na obloze. Konečně odtud vzešlo domnění, jež se o nás rozeznámilo, že směrem k východu se modlíme. Ale i největší díl vás pitvorně vzývajíce věcí nebeských někdy k východu slunečnému rtoma drkocete. Rovněž jestliže dne nedělního, jež dnem slunce nazýváte, veselosti hovíme, daleko jiným způsobem než náboženstvím

¹⁾ Epona bohyně koní, oslů, mezkův i ochrankyně vozkův a stajníků, celtického prý původu; nějaký Fulvius Stellus nenáviděl prý ženské a tu mu kobyla porodila dívku překrásnou, patrně — bohyni, kterouž pak i s matkou její vzývali. — Vollmer.

²⁾ Jakkoli Palladě Attické (viz Minerva 13, 2. pozn.) veledůstojného se dostalo vypodobení sochou Feidiovou na hradě Athénském postavenou, předse nebývalo tak vždy a všady; Pausanias (Arcad. 32.) praví o kterémsi soše Palladině, že představuje *σχῆμα τετραγώνον*, podobu čtyřhranou; Ceres Fariská jest Isis egyptská (6, 4. pozn.), jejížto vypodobení svrchu řečené mimo Tertulliana nikdo nedosvědčuje.

³⁾ Srovn. Velišského d. ř. str. 443. n. — Ostatně nejsou ta slova bez ironie.

slunečným, hned druzí jsme od těch, kteří sobotu Saturnovi zasvěcenou nečinnosti a outravě určují vyšínující i sami z obyčeje židovského, jehož neznají.

4. Než nové již představování boha našeho v této obci nedávno uveřejněno jest, když jakýsi zlosyn, jenž se byl ze mzdy pronajal k bojování s šelmami, malbu vystavil s takovým nápisem: „Bůh křesťanů ONOKOITHΣ“ ¹⁾. Ten byl uší oslích, na jedné noze maje kopyto, knihu drže a togou oděn. Smáli jsme se i jmenu i způsobě. Ale oni povinni byli klaněti se ihned dvoutvarému božstvu, poněvadž bohy přijali i ze psí i ze lví hlavy smíšené ²⁾, i po kozlu i po beranu rohaté ³⁾, i po bedrech cápy ⁴⁾, i od hnátů počínajíc hady ⁵⁾, i od plesna neb hřbetu křídlaté ⁶⁾. To uvádíme z nadbytku, aby se neřeklo, že jsme něčeho z těch rozprávек nepodotknouce jako z nedobrého svědomí opominuli. Což všecko obrátíce se již k dokazování náboženství svého provedeme.

Hlava XVII.

1. Bůh, ježž křesťané ctí, jeden jest, světa stvořitel nestižitedlný; 2. tomu vydávaj svědectví i tvorové i přirozený smysl jednoho každého.

1. Co ctíme, Bůh jeden jest, jenž celou tuto spoustu s přípravou živlů, těles, duchův, slovem jímž velel, rozumem jímž rozpořádal, silou jíž vládl, z ničeho vytvořil v ozdobu velebnosti své, odkud i Řekové světu jmeno *κόσμος* příhodně dali. Neviditedlný jest, ačkoli vidomý; nestižitedlný, ačkoli skrze milost se zpřítomňuje; nezávažitedlný, ačkoliv se váží člověčími smysly. Tudyž jest pravdivý a tak veliký. Ostatně co vůbec viděno, chápáno, co váženo býti může, menší jest i než oči, jimiž je obstihujeme, než ruce, jimiž je hmatáme, i než smysly, jimiž je nalozáme; což však nesmírné jest, sobě samojedinému známo jest. To, což jest, působí, že lze

¹⁾ Z různých čtení rukopisných nejvíce se podobá *ὀνοκοίτης*, obzvláště srovnáme-li, co výše č. 1. povědino; než jak by přeloženo býti mělo, nesnadno říci; obdobný tvar jest *ἀρσενοκοίτης* (samcoložník), jenž u sv. Pavla se sledává I. Cor. 6, 9. I. Tim. 1, 10.

²⁾ Na příkl. Anubis (6, 4.) s hlavou psí a perský Mithras s hlavou lví.

³⁾ Jupiter Ammon, Panové a Satyrové.

⁴⁾ Titíž Satyrové.

⁵⁾ Snad Serapis (6, 4.).

⁶⁾ Jako Merkur a Geniové.

Boha myslí vážiti, an týmž časem jest nezvažitedlný. Takž jej přenárámná velikost i jako známého lidem předmítá i jako neznámého. A to jest vrch všeho prohřešení nechtějících uvažovati toho, o němž nevědět nemohou.

2. Chcete-li, abychom z děl jeho tolika i takových, jimiž ob-
stížení jsme, jimiž v bytu svém udržováni, jimiž se kocháme, také
jimiž jsme vystrašováni, chcete-li, bychom toho ze svědectví samé
duše dotvrdili? Kteráž jakkoli vazbou těla jsouc tištěna, jakkoli
návody a řády převrácenými šálena, jakkoli libostmi a chtíči
umrtvena, jakkoli nepravými bohy porobena, když předse sobě
usrozumívá, jako z opilosti, jako ze sna, jako po nějaké chorobě,
i přirozené své zdravoti okouší, B o h a jmenuje, tím jediné [jmenem],
poněvadž vlastně pravdivý jest tento jeden. „Bože veliký a dobrý!“
a „Čehož Bůh dej!“ každý říkává. Též že on soudcí jest, každý
dosvědčuje slovy: „Bůh vidí“ a „Bohu poroučím“ i „Bůh mi od-
platí“. Ó svědectví duše přirozeně křesťanské ¹⁾. Konečně to slovy
pronášeje nikoli ke Kapitoliu, nébrž k nebi vzhlíží. Neboť zná
sídlo Boha živého; od sídla onoho i tudy běře se.

Hlava XVIII.

1. Summa všeho toho, co proroci zvěstovali a co 2. zaznamenáno jest písmem
Božím, které již všem přístupno jest i překladem alexandrijským i skrze Židy
všudy rozptýlené.

1. Než abychom se blížili tím plněji a důkladněji jak k němu
samému, tak i k věcem vůlí jeho uloženým, přidal přípravu písma,
chtěl-li by kdo o Bohu vyšetřovati a vyšetře najíti a najda uvěřiti
a uvěře jemu sloužiti. Neboť muže pro bezúhonnou spravedlnost
Boha znáti a objevovati hodné od prvopočátku na svět vyslal
Duchem božským oplývající, aby tudyž hlásali, že Bůh jediný jest,
jenž veškerenství založil, jenž člověka z hlíny ustrojil — neboť
tento jest pravý Prometheus ²⁾, jenž věk jistým času rozpravením
a jistými konci spořádal — dále jaká znamení velebnosti své
soudné vydal skrze lijavce, skrze ohně; která učení vyměřil, jimiž

¹⁾ Tuto myšlenku provedl Tertullian ve zvláštním spise „De testimonio animae“; viz Úvod II. 3.

²⁾ Prometheus jeden z Titanů, jenž nad jiné moudrostí, uměním a silou vynikal a také člověka prý utvořil. — Ovid. Metam. I. 81.

by záslužně získán býti měl, jichž znáti nechcete a opouštíte, ale těm, kteří jich zachovávají, odplaty ustanovil, an totiž na konci věku souditi hodlá své ctitele k odplacení životem věčným, bezbožné k ohni rovněž ustavičnému a vždy živému, vzkříše všecky od počátku zemřelé i znovu stvoře a pilně je přehledna k rozeznání zásluhy na obě strany.

2. Tomu i my jednou smáli jsme se. Z vašich jsme. Lidé stávají se, ale nerodí se křesťany. Ti, o nichž jsme pravili, hlasatelé od prorokování slovou proroci. Hlasové jejich a též mocné skutky, jež k prokázání hodnověrnosti Boží konali, v pokladech písma trvají, aniž písmo to se tají. Z Ptolemaeův nejucenější, jenž má příjmení Filadelfus ¹⁾, a všeho písma nejbystřejší sleditel, když snažným knih shromažďováním Pisisratovi ²⁾ vyrovnati se usiloval, mezi druhými památkami, za jejichž pověst se přimlouvala buď starobylost aneb zvědavost nějaká, k ponuknutí Demetria Falerejského ³⁾ z grammatiků tehdejších nejdosvědčenějšího, jemuž zprávu byl poručil, knih i na Židech požádal, vlastní a domorodné písmo, jež samojediní měli. Neboť z nich i k nim samým vždy proroci byli řečnili, totiž k domácímu lidu Božímu z milosti otcům udělené. Hebræové za starodávna sluli, kteří nyní Židé slovou. Tedy i mluva i písmo hebrejskými zvou se. Ale aby jemu známosti nescházelo, i to od Židův Ptolemaeovi povoleno jest, že propůjčili sedmdesáte dva vykládače, k nimž také Menedemus filosof ⁴⁾, božské prozřetelnosti hájitel, v smýšlení s nimi se srovnávaje s úctou vzhlédal ⁵⁾. Potvrdil vám

¹⁾ Panoval od r. 284—246. př. Kr.

²⁾ Pisistratus, tyran Athénský († 528. př. Kr.), proslul mimo jiné i tím, že podporoval vědy a umění a dal Onomakritem a j. sebrati básně Homérovy.

³⁾ Demetrius Falerejský narodil se ve Falerně v Athénách okolo r. 345.; z vlasti své jsa vypuzen odebral se do Théb a později do Alexandrie, kdež za Ptolemaea Lagovice pomáhal při zřizování knihovny. Právil-li Tertullian, že Demetrius tou radou byl Ptolemaeovi Filadelfovi, jest v tom omyl již na listě Aristæově (viz níže) se zakládající, poněvadž Filadelf. Demetria hned na počátku kralování svého do horního Egypta vypověděl, protože otcí jeho byl radil, aby právo panovnické prvorozenci pojistil. — Srovn. J. L. Hug, *De Pentateuchi versione Alexandrina commentatio* Frib. 1818.

⁴⁾ I tohoto filosofa v Alexandrii přítomnost klade Hug (na m. d.) v dobu Lagovice.

⁵⁾ Nejasná věta: „quos... providentiae vindex de sententiae communionis suspexit“ nabývá světla z toho, co Josefus Flavius (*Antiq.* XII. 2, 13.) napsal o rozpravách Ptolemaea Filadelfa s 72 tlumočnický Starého Zákona: „Cum autem eos non solum rex demiratus esset, sed et Menedemus philoso-

toho i Aristaeus ¹⁾. Tak [Ptolemaeus] na řeckou mluvu vyložené paměti zůstavil. Dnešního dne u Serapea ²⁾ ukazují se Ptolemaeovy knihárny se samými hebrejskými písmi. Ale i Židé vůbec je čítají. Z té svobody dávají poplatek; vesměs jí užívají každé soboty. Kdo poslechne, najde Boha; kdo se také vynasnaží porozuměti, bude nucen i uvěřiti.

Hlava XIX.

1. Mojžíš a proroci jsou starší než všichni pohanští mudrci, zákonodárci, dějepisci, čehož by 2. křesťané snadno dokázat mohli, kdyby nebylo příliš obšírné.

1. Přední vážnosti těmto písemnostem zjednáva svrchovaná starobylost. Také u vás to platí za důvod nábožné šetrnosti věrohodnost časům přivlastňovati ³⁾. Všecky tedy podstaty i všecky látky, původy, řády, pramenky starodávné každé slovesnosti vaší, národů také největší díl a města znamenitá dějinami a staropamětná, samé konečně útvary písmen, oznamovatele a strážce věcí, a — tuším ještě příliš málo pravíme — samy já řku bohy vaše, samy chrámy a věštírny a svaté obřady písmo jednoho druhdy proroka stoletími předvyšuje, v čemž zdá se býti poklad umístěn celého posvátného řádu židovského a odtud již i našeho. Zatím-li jste slyšeli o nějakém Mojžíši, jest věkem roven Inachovi Argivskému ⁴⁾.

phus ultro fateretur, providentiam omnia gubernare et moderari, indeque plane eos ratiocinandi vim et pulchritudinem esse indeptos, finis statim id genus disquisitionibus imponitur“.

¹⁾ Zachoval se i list toho Aristaea (u Jos. Flav. Antiq. XII. 2.), ve kterém bratru svému Filokratovi zprávu dává, kterak Ptolemaeus Filadelfus k radě bibliothekáře Demetria za svobodu 200.000 Židů darovanou a za veliké dary do Jerusalema poslané zákon židovský zlatem psaný si opatřil, a kterak zákon ten 72 překladateli na ostrově Faru za 72 dní do řečtiny byl převeden. List Aristaeův pokládá se nyní obecně za podvržený a má se za to, že některý Žid jej smyslí, aby řeckému překladu na žádost pohanského krále učiněnému víry a váhy přičinil. Srovn. Hug. d. d.

²⁾ Serapeum buď chrám aneb okolek chrámiště Serapidova nedaleko Alexandrie.

³⁾ Zde následuje v rukopise Fuldejském větší odstavec, kterýž v jiných rukopisech se nenachází; nechtějíce jej úplně pominouti, položili jsme jej ke konci; viz přílohu III.

⁴⁾ Inachus, heros řecký, syn Okeanův a Tethin, praotec staré královské rodiny argivské, kteráž panovala 400 let.

Téměř čtyřmi sty lety — neboť sedmice do počtu schází — Danaa ¹⁾ právě u vás nejstaršího předstihuje, asi o tisíc let před pohromou Priamovou ²⁾ předchází; mohl bych také říci, že více než o pět set před Homérem ³⁾, máje koho bych následoval. Ačkoli také ostatní proroci věkem jsou po Mojžíšovi, zdali předse nejposlednější z nich neshledávají se býti staršími prvních vašich mudrcův a zákonodárcův i dějepiscův?

2. To kterými pořádky dokázáno býti může, není nám tak nesnadné vyložiti jako náramné, aniž sotné, ale na ten čas dlouhé. Při mnohých písemných pomůckách spočítacím prstův křepčením ⁴⁾ jest se naseděti, otvírati listárny i nejstarších národův, Egyptanův, Chaldejských, Foenikův; přivolávati krajany těch, skrze něž známost poskytnuta jest, nějakého Manethona Egyptského ⁵⁾ a Berosa Chaldejského ⁶⁾, však i Hieroma Foeničana, Tyrského krále ⁷⁾; následovníky také jejich Mendesského Ptolemaea ⁸⁾ i Menandra Efeského ⁹⁾ i Demetria Falerejského ¹⁰⁾ i krále Jubu ¹¹⁾ i Api-

¹⁾ Danaus, panovník v Lybii, kterýž obává se, že jeden z 50 zetů jej usmrtí, uprchl do Peloponnesu a tam Argos opanoval.

²⁾ Priamus, šestý a poslední král Trojský.

³⁾ Po dlouhé věky pokládán Homér za osobu historickou, ačkoli 7 měst rodiště jeho si svojilo a co do času jeho narození o 400 let vespolek se rozcházelo; nyní však považuje se Homér téměř obecně za personifikaci epického básnictví pravěku řeckého. — Niedrle v Osvětě r. 1874.

⁴⁾ Jak známo, pomáhali si staří v počítání prsty obou rukou; čísla od 1 až po 99 počítali na levé ruce, od 100 pak výše na pravé.

⁵⁾ Manetho, egyptský kněz ze Sebennyty v dolejší Egyptě za Ptolemaea Filadelfa; ze spisu jeho Αἰγυπτιακά toliko zlomky zachovaly se a jsou hlavním spolehlivým pramenem o dějinách egyptských.

⁶⁾ Berosus, nar. v Babyloně za doby Alexandra Vel., kněz chrámu Bérova, řecké literatury a vzdělanosti dobře znalý, sepsal dějepis chaldejský (Βαβυλωνιακά) od stvoření světa počínaje, z něhož jen zlomky na nás se dochovaly; znal prý se výborně i v astronomii.

⁷⁾ Hierom Foeničan, král Tyrský, jest biblický Hiram, jenž již Davidu králi dodával dříví cedrové na stavbu domu královského, a s nímž podobnou smlouvu učinil i Šalomoun. Podle Josefa Flavia (contr. Apion. I. 17.) dopisoval si Hierom s Šalomounem a ukládali si vespolek hádanky, pokutujícíce toho, kdo hádanku nerozřešil; o spisovatelské však činnosti Hieromově nic není známo.

⁸⁾ Ptolemaeus Mendesský (tak nazván od rodiště svého Mendes v deltě Nilu) knězem jsa egyptským sepsal dějiny Egyptu a dal jim jmeno Χρόνοι.

⁹⁾ O Menandru Efeském praví Josefus Flavius (contr. Apion. I. 18.), že spisoval děje Řekův a barbarů, jak se za jednotlivých králů sběhly.

¹⁰⁾ Viz 18, 2. pozn.

¹¹⁾ Řeč jest o králi Jubovi II., kterýž po smrti otce svého krále Numidského v Římě byl vychován a od Oktaviana část říše otcovy a Mauretanií obdržel; sepsal řecky knihy zeměpisné a dějepisné, které se však ztratily.

ona ¹⁾ a Thalla ²⁾, i jestliže kdo tyto oblíbuj nebo poráží, Josefa Žida, starožitností židovských domarodného obhájce ³⁾; Řeční také prvotní zápisčící buďte porovnáváni, co se kdy událo, aby spojitost časů byla objevována, kudyž by na světlo vycházely letopisné počty. Putovati jest po dějinách a písmech okrsku zemského. A předse již jako částku všeho doličování uvedli jsme, když jsme navrhli prostředky, jimiž by věci doličeny býti mohly. Avšak odložiti toho lépe jest, buď abychom méně dbale nepokračovali pospíchající, buď déle nevybočovali pokračující.

Hlava XX.

Písmo svaté stvrzuje se skutečným vyplněním věcí předpověděných.

Více již podáváme za tento odklad, totiž vnitřní velebnost písem, nedovodíme-li stáří jejich, že božská jsou, pochybuje-li se o starobylosti. Aniž jest učiti se tomu příliš zdlouhavě a odněkud zdaleka; před očima jsou věci, kteréž poučovati budou, svět a věk a splnění věci. Cokoliv se děje, předzvěstováno bylo; cokoli se spatřuje, bylo slyšáno. Že země pohlcuje města, že moře ostrovův ubírá, že války obce vně a uvnitř rozsápávají, že království s královstvími srážejí, že hladoví a nakažliví morové a všeliké místné pohromy a četné smrti největší díl krajin zpouštějí, že střídavě nízcí povznášení, vznešení ponižování bývají, že spravedlivost hyne a řídne, nepravost se rozplozuje, všech dobrých cviků péče ochabuje, že též pravidelné běhy počasův a úkony živlů z kolejí vystupují, že i potvornými a hroznými úkazy podoba přírody ve zmatek se uvodí, prozřetelně napsáno jest. Trpíce to čteme; pamětlivě uvažující pravdou býti vyznáváme. Příhodné, mním, svědectví božskosti jest pravdivost božského proroctví. Odtud tedy u nás ujištěna jest víra také budoucích věcí, již totiž skutkem

¹⁾ Apion, grammatik Alexandrijský za časů Tiberia a Kaliguly, sepsal žalobu na Židy k císaři Kaligulovi, kterouž Josefus Flavius vyvrátil, dále dějiny Egypta a výklad básní Homérových, pokoušeje se o jakousi jich opravu.

²⁾ Viz 10, 3. pozn.

³⁾ Josefus Flavius, nar. r. 30. po Kr. v Jerusalemě, dějepisec židovský a za války židovské z počátku obhájce svobody národa svého, o kteréž později zoufaje a záhubu vlasti předvídaje Římanům stranil. Hlavní jeho spisy mimo vypsání vlastního života jsou: 7 kn. o válce židovské, 20 kuňh starožitností židovských a 2 kn. proti Apionovi.

stvrzených, poněvadž byly předpovídány s těmi věcmi, jež se každodenně stvrzují. Tíž hlasové znějí, táž písma oznamují, týž duch pobádá, jeden a týž nerozdílný čas jest božskému věštění předpovídajícímu věci budoucí. U lidí čas leda rozeznáván bývá, an se vyplňuje, an z budoucího přítomný, potom z přítomného minulý čítá se. Co zaviňujeme, prosím vás, také v budoucí věci věříce, kteří jsme se již naučili písmu věřiti po dvou stupních [přítomnosti a minulosti]?

Hlava XXI.

1. Aby náboženství křesťanské v podezření nebylo, potřebí jest pověděti něco o jeho původci Kristu. 2. Předpověděno bylo i Židům zamítnutí i Nového Zákona ustanovení. 3. K tomu cíli přišel na svět Syn Boží, jenž jest 4. Boží Slovo, Bůh z Boha. 5. Toho když se vtělil nepřijali Židé, nébrž 6. na smrt vydali; on sám však z mrtvých vstal a na nebesa vstoupil. 7. Tot hodno jest aby uvěřeno bylo. 8. Křesťané skrze Krista a v Kristu ctí Boha pravého. Pročež pravé-li jest toto náboženství, jest výhost dáti každému náboženství nepravému.

1. Než poněvadž jsme tvrdili, že se na nejstarších židovských písmech tato sekta ¹⁾ zakládá, o kteréž největší díl lidí ví, že jest hodně novější, totiž z času Tiberiova, k čemuž i my známe se: snad by za tou příčinou o stavu jejím přemítáno bylo, jako by pod záslonou nejznamenitějšího náboženství, jistě dovoleného ²⁾, něco vlastní soběmyslnosti ukrývala, třebas již proto, že mimo svou nedávnost ani vyhrazováním pokrmův ani slavnostmi dnův ani znamením tělesným ³⁾ ani společným jmenem s Židy nadržíme, čehož by arcif muselo býti, kdybychom témuž Bohu se vzdávali. Ale i obecný lid již ví o Kristu, že byl nějaký člověk, jakýmž jej Židé býti soudili, tak že by se tím snáze někdo o nás domněl, že člověka ctitelé jsme. Avšak ani Kristem nestydíme se, když pod jeho jmenem rádi jsme za vinné pokládáni a odsuzováni, aniž se osmělujeme o Bohu jinak předpokládati. Jest tedy nevyhnutelné maličko promluvit o Kristu jakož o Bohu.

2. Dávno Židé měli u Boha milost — při nich byla i znamenitá spravedlnost i víra arciotcův, dokud jim velikost národu

¹⁾ Totiž křesťané.

²⁾ Patrně židovského.

³⁾ Obřizkou.

i vznešenost království zkvetla — i takové štěstí, že Božím se ohlašováním poučování jsouce, napřed napomínání byli, kterak by se Bohu zachovávali a jeho neuráželi. Ale jak velice zavinili spoléháním na otce své zpyšněvše k vybočování, uchylující se od kázně způsobem bezbožným, byť sami nevyznávali, doličovalo by skonání jejich nynější. Rozptýlení, roztoulání, i z půdy své i z pásma vyhoštění tékají po světě ani člověka ani Boha za krále nemajíce, jimž se nedovoluje ani po právu příchozích v zemi otcovskou alespoň šlápnouti zavítati ¹⁾. Když jim tito svatí hlasové napřed vyhrožovali, totéž vždycky všichni do nich vmlouvali, že za posledního věku již ze všeho lidu a národu a místa Bůh ctitele sobě přivoli mnohem věrnější, na něž přenesse svou milost plnější zajisté pro pochopnost nauky více zvelebené.

3. I přišel ten, jenž od Boha byl předzvěstován, že k opravení a osvětlení té nauky přijíti má, Kristus onen Syn Boží. Pročež této milosti a nauky rozsudí a mistr, osvěcovatel a vůdce pokolení lidského, Syn Boží byl ohlašován, nikoliv tak nejsa zplozen, aby se rděl za jméno synovské neb za símě otcovské. Ani krvesmílným sestry zprzněním ani poskvrněním dcery neb manželky cizí boha za otce dostal šupinatého neb rohatého neb pernatého, milovníka změnivšího se v zlato Danaidino. Z těchto Jovišových smilství vaše božstva pocházejí ²⁾. Ostatně Syn Boží nižádné matky nemá z necudnosti; i ta, kterou se míti zdá ³⁾, nebyla se provdala. Ale prvé podstatu vypovím a potom, jaký byl rod, vyrozumí se.

4. Již jsme vyřkli, že Bůh tuto veškerost světa slovem a umem a mocí vyzdvihl. Zjištěno jest, že také u vašich mudrců ΑΙΟΙΟΣ, to jest slovo a um, zdá se býti tvůrcem všeho míra. Neboť o něm Zeno ⁴⁾ vyměřuje, že jest působitelem, poněvadž všecko

¹⁾ Naráží se na zákaz Hadrianův, aby žádný Žid pod ztrátou hrdla ani do podkrají nového města Aelie Kapitolské se neodvážil. Sv. Hieronymus (in Soph. 1.) vypravuje, jak Židé ještě za jeho doby od římských stráží si kupovali dovolení plakati na místě svatém. — Srovn. Just. M. Apol. I. 47. Euseb. Hist. eccl. IV. 8, 3.

²⁾ Joviš z Junony sestry zplodil Marta a Vulkana, Hebu a Ilithyji, ze sestry Cerery Proserpinu, z dcery Venuše Priapa, z Ledy manželky Tyndarovy Kastora a Polluxe, Evropu unesl v býka se proměniv, načež mu porodila Minosa, Sarpedona a Rhadamantha, k Ledě se připlížil v podobě labutí a Danaji sprchl v lůno deštěm zlatým, z něhož porodila Persea.

³⁾ Z řádného t. manželství.

⁴⁾ Zeno, filosof řecký rodem z Kittia na ostrově Cypru (nar. r. 350. př. Kr.) a zakladatel školy stoické v Athénách (viz 3, 4. pozn.), kdež řídké vážnosti a úcty požíval. Co do světosloví učil, že dva jsou prvozákladové, jeden

rozpořádáním upravil; týž prý slove také osudem a bohem a duchem Jovišovým a nutností všech věcí. To vše Kleanthes ¹⁾ v ducha skládá, o němž tvrdí, že jest prochoditelem všeho míra. I my však za vlastní podstatu řeči a rozumu a nadto mocnosti, skrze něž, jak jsme pravili, Bůh všecko vyzdvihl, pokládáme ducha ²⁾, jenž i řeč v sobě zavírá propovídat, i rozum sobě přítomný má rozpořádávat, i výbornou mocí předčí vykonávat. O tom naučili jsme se, že jest z Boha vyrčen a vyrčením zplozen a proto Syn Boží a Bůh nazván z jednosti podstaty ³⁾. Neboť i Bůh jest duch. I když se paprslek ze slunce promyká, zdílení jest z prvobytnosti ⁴⁾, ale slunce bude v paprslku, poněvadž slunečný jest paprslek, aniž se odrůžňuje podstata, nébrž rozprostírá. Taktě od ducha duch a od Boha Bůh, jako světlo od světla rozžaté. Zůstává celá a neubylá matizny matice, ačkoli bys nejedny odtud rozvody jakosti sobě vypůjčoval ⁵⁾. Takť i co od Boha vyšlo Bůh jest i Syn Boží i jeden [Bůh] oba; takť i od ducha duch i od Boha Bůh: způsobit druhočíslnost poměrou, stupněm, nikoli stavem, a od matice ⁶⁾ neodstoupil nébrž vystoupil.

5. Tento tedy Boží paprslek, jako zdávna vždycky o něm předohlašovali, sstoupiv v Pannu jednu a v životě jejím se vtěliv rodí se člověk s Bohem sloučený. Tělo duchem opatřené živí se, vzrůstá, promlouvá, učí, dílo koná a Kristem jest. Přijměte zatím tuto bájku, podobna jest vašim, an ukazujeme, kterak se Kristus pravdivým býti stvrzuje a kdo u vás bájek naší vrovhati se chtějících k zrušení pravdy této nastrojili. Věděliť i Židé, že přijíti má Kristus, jimž totiž proroci mluvili. Neb i nyní příchodu jeho očekávají, aniž který spíše mezi námi a jimi ústrk jest, nežli že nevěří, že již přišel. Neboť ježto dva příchody jeho naznamenány jsou, jeden, kterýž již vykonán jest v poníženosti způsobu člověčí, druhý, kterýž skonáváním věku nastává u vznešenosti božství zjevně vystřeného, prvnímu nerozumějíce s druhým, v jehož zrači-

činný, druhý trpný, τὸ ποιῶν a τὸ πάσχειν, síla a hmota; činná síla, která trpné hmotě tvaru dává, jest mu totéž co um, λόγος.

¹⁾ Kleanthes z Assu v Troadě, řecký filosof, učení a nástupce Zenónův. Duch Kleanthův není nic jiného než činný princip Stoikův, kterýž na způsob tepla vesmír proniká a všady život budí.

²⁾ V jiném arcit smyslu nežli Kleanthes, nebo Stoikové mezi principem svým činným a trpným, silou (duchem) a hmotou podstatného rozdílu nečinili.

³⁾ Tať přesná nauka o Synu Božím a Tertullian ji klassicky propověděl.

⁴⁾ T. slunce, kteréž tím nijaké újmy netrpí.

⁵⁾ A přemnoho světla od světla rozžal.

⁶⁾ Bytnosti, podstaty, přirozenosti. — Viz Úvod IV.

tějšší předohlášení doufají, za jeden a týž pokládali. Neboť aby neuvěřili prvějšímu, majíce uvěřiti, kdyby vyrozuměli, a dojíti spásy, kdyby uvěřili, toho zasloužilo provinění jejich. Sami čtou (Is. 6, 10.), že jest tak napsáno, že jsou pokutováni na moudrosti a rozumnosti a na požitku očí svých i uší.

6. Z toho tedy šlo, že koho předpojatě dle pokory jeho za pouhého člověka měli, toho dle moci jeho za čarodějníka vážili, když on ďábly z lidí vymítal, slepým zrak navracel, malomocné očišťoval, ochrnlé nemoci zprošťoval, mrtvé konečně slovem oživoval, živly samy v službu podroboval, skrocuje vichřice a po moři kráčeje, jevě se býti Slovo Boží, to jest Λόγος, ono prvopočátečné, prvorozené, mocí a rozumem provázené a duchem podporované, týž který slovem všecko i činí i učinil. K nauce jeho zajisté, kterouž přemaháni byli mistři a knížata židovská, tak se vzdražďovali, nejvíce že náramné množství k němu se uchylovalo, že posléz vydavše jej Pontskému Pilátu, Syrii ¹⁾ tehdaž k ruce Římanů zpravujícímu, nezbedným hlasováním toho vynutili, aby jim Ježíš vydán byl k ukřižování. Bylť předpověděl i sám, že oni tak učiní. Ne dosti na tom, kdyby nebyli i proroci ode dávna téhož předoznámili. A předse ukřižován jsa ukázal mnoho divných znamení smrti oné vlastních. Neboť ducha se slovem ²⁾ samoděk vypustil předešed úkonu katova ³⁾. Týmž okamžením den zmizel, ano slunce konalo polovici denního oběhu svého. Zatmění to bylo, arcí jak domnívali se, kteří ani že i to jest o Kristu předohlášeno, nevěděli. A předse tu všeho míra příhodu máte zaznamenánu ve svých tajných zápisech ⁴⁾. Tehdy Židé sňatého a v hrob uloženého s velikým také vojenským zástupem pilně střehouce obsedli, aby, poněvadž předpověděl, že třetího dne z mrtvých vstane, učedníci kradmo odstraníce mrtvolu neoklamali domněvačných. Než ajhle třetího dne zatřásla se náhle země i odvalil se balvan, jímž byl zavalen hrob, a strážé úžasem rozmetána jest, při tom žádní učedníci se nevyskytovali, nic pak v hrobě není nalezeno kromě svleků pohřbeného. Proto předse knížata židovská, jímž věcí důle-

¹⁾ Syrií rozumí se zde toliko část provincie Syrské, bývalá t. ethnarchie Archelaova, kterouž od r. 6. po Kr. spravovali prokuratorové podřízení legatu Syrskému; legatem pro Syrii za smrti Páně byl L. Aelius Lamia. — Srovn. Schürer, Lehrbuch d. neutest. Zeitgeschichte str. 167.

²⁾ „Otče, v ruce tvé poručím ducha svého“ (Luk. 23, 46.).

³⁾ T. j. hnátolomu (crurifragium), jímžto se ukřižovancům smrt urychlovala.

⁴⁾ Kromě evangelia nejvážnější to svědectví, že za úmrtí Páně slunce o polednách se zatmělo a že zatmění to i mimo Palaestinu pozorovati bylo.

žitou bylo, aby i zločin rozhlašovali i lid sobě poplatný a služebný od pravé víry odvraceli, šířili pověst, že byl od učedníků ukraden. Neboť ani on se všem vůbec neobjevil, jednak aby bezbožníci nebyli bludu sprostěni, jednak aby nesnázi stála víra, ne k odplatě skrovné jsouci určena. S učedníky pak některými v Galilei, krajině Židovské, ke čtyřiceti dnům bavit uče jich, čemu by učiti měli. Potom zřídív je k službě kazatelské po všem světě, v oblaku do nebe vzat jest mnohem pravdivěji nežli u vás o Romulovi Prokulové jistívají ¹⁾).

7. To vše o Kristovi Pilatus, i sám již dle svého svědomí křesťan ²⁾), císaři tehdejšímu Tiberiovi vzkázal ³⁾). Ale i císařové byli by uvěřili o Kristu, kdyby aneb císařové nebyli věku přátelstvím zavázáni, aneb kdyby také křesťané byli mohli císaři býti. Také učedníci po světě rozešli z nařízení mistra Boha poslušnými se býti prokázali, kteříž i sami od Židů je pronásledujících mnoho utrpěvše ovšem na pravdu spoléhajíce, rádi v Římě posléz Nero novou zuřivostí krev křesťanskou rozplodili ⁴⁾). Ale ukážeme vám příhodné svědky Kristovy, totiž samy ony, jimž se klaníte. Veliká jest věc, přivedu-li ty za svědky, abyste uvěřili křesťanům, pro které nevěříte křesťanům. Prozatím ten jest pořádek našeho rozvrhu, tenť oznámili jsme i své sekty i jména svého prvopočátek spolu i s jich původcem.

8. Nikdo již zlou pověst na nás neuváděj, nikdo jinak nesmýšlí, poněvadž ani bez hříchu nikomu není dovoleno o svém náboženství lháti. Nebo tím, praví-li někdo, že něco jiného ctí než co skutečně ctí, zapírá to co ctí a poctu i čest na druhé přenáší, a přenášeje již nectí to co zapřel. Pravíme a vůči pravíme a k vám, ano nás mučíte, rozdrásání a zkrvácení hlasitě voláme: Boha ctíme skrze Krista. Onoho za člověka pokládejte, skrze něj i v něm poznáván a ctěn býti chce Bůh. Ať Židům odpovíme, i sami Hospodina ctíti skrze člověka Mojžíše naučili se; ať Řekům odpovědi vstříc vyjdu, Orfeus v Pierii ⁵⁾), Musaeus v Athénách ⁶⁾), Melampus

¹⁾ Když prý Romulus přehlížeje vojsko náhle zmizel, předstoupil prý před shromážděný lid římský senátor Julius Prokulus, udávaje, že se mu Romulus na vrchu Quirinalském zjevil a mu oznámil, že pode jménem Quirinus bude ochranným bohem Římanův.

²⁾ T. j. přesvědčen jsa o nevině Kristově.

³⁾ Viz 5, 1.

⁴⁾ Knížata t. apoštolská sv. Petr a Pavel r. 67.

⁵⁾ Orfeus, báječný pěvec z Pierie, krajiny Thrácké pocházející, jenž prý zpěvem i dravou zvěř krotil a jehož čarovným zvukům lesy a skály naslouchaly; později z něho učiněn zakladatel mystické sekty Orfikův.

⁶⁾ Musaeus, básník řecký, dle jedněch syn, dle jiných žák Orfeův;

v Argách ¹⁾, Trofonius v Boeotii ²⁾ k zasvěceným službám lidi sobě zavázali; ať i k vám panovníkům národův přihlédnou, člověk byl Pompilius Numa, jenž Římany velmi pracnými pověrami obtížil ³⁾. Nechtělo bylo volno i Kristu výklady činiti o božství, věci své vlastní; nikoli aby tudy k člověcké ušlechtilosti nastrojoval trouповské a ještě divoké lidi k úžasu je přiváděje nad množstvím tolika bohů, jichž přízně sobě zasluhovati mají, což Numa činil; nébrž aby lidem již vzdělaným a samou uhlazeností podvedeným k poznání pravdy oči otevřel. Hleďtež tedy, pravdivé-li jest toto božství Kristovo. Ono-li božství jest to, jehož poznaje k dobrému se někdo přepodobuje, tedy vyplývá odtud to, aby se božství nepravému výhost dal, především když jistě bude poznán všecken ten rod zlých duchů, jenž taje se pode jmény a pod obrazy zemřelých jakýmisi znameními a zázraky a věštbyami víru sobě způsobuje.

Hlava XXII.

1. Že jsou démonové neb duchové zlí, to básníci, obecný lid, filosofové ujišťují;
2. jich působení jest člověka vyvrácení. 3. Jakým způsobem oni divy páší a věci budoucí nebo nepřítomné oznamují.

1. A tak tedy pravíme býti podstaty jakési duchovní. * Aniž nové jich jméno jest. Znají demony, filosofové, an Sokrates sám očekával na rozsudky démonia. Proč ne? když jak se praví, i při něm démonium od pacholeťství lpělo, radou jej naprosto odvracejíc od dobrého ⁴⁾. Všichni básníci to znají; i sprostý lid toho k zlodřoval prý se nejvíce v Athénách a skládal básně k slavnostem eleusinským se vztahující, jež Onomakritus sebral, ale i porušil.

¹⁾ Melampus byl prý první ze smrtelníků, který nadán byl duchem věštím, a původem kultu Dionysova v Řecku.

²⁾ Trofonius s bratrem svým Agamedem vystavěl chrám Apollinův v Delfech a pokladnu Hyriea, krále v Hyrii Boeotské. Ve zdi pokladny zasadili prý jeden kámen tak, že z venčí dal se vyníti, a okrádali v noci poklad. Když pak Hyrieus na zloděje naltčil a Agamedes se polapil, uřízl mu Trofonius hlavu, aby ho nepoznali, a odnesl ji sebou. Trofonia pak pohltila země v háji u Lebedeie a na tom místě povstala jeho věštírna. Kdo této věštírny se přišel tázat, tomu bylo několik dní se připravovati rozličnými obřady, načež byl spuštěn do podzemní sluje, kde měl zjevení. Pausan. IX. 37, 3. — Něco podobného vypravuje Herodot (II. 121.) o pokladu egyptského krále Rhampsinita.

³⁾ Jemu připisováno zavedení a upravení veliké části obřadů modloslužebných.

⁴⁾ To vece Tertullian opačně, jelikož staří za to měli, že jej odvracovalo

řečení často užívá. Neboť hlasitě někoho proklínáje i Satanáše, kníže toho zlého rodu, tudíž dle svědomí duši vlastního při tom vyslovuje. Takéť anjelův ani Plato nezapřel ¹⁾. K dosvědčení obojího jména ²⁾ i černokněžníci pohotově jsou. Než kterak z anjelův některých samoděk porušených porušenější rod démonů vzešel, odsouzený od Boha s původci plemene ³⁾ a s tím svrchu řečeným knížetem, toho pořádek v písmech svatých seznává se.

2. Nyní o působení jich s dostatek budeme vykládati. Působení jejich jest člověka vyvrácení. Tak zlost duchovní od prvopočátku slavně zahájena jest na záhubu člověčí. Oni tedy sic na těla i nemoci i některé příhody trpké uvádějí, na duši pak náhlé mimořádné i násilné výtržnosti. Dostačuje jim k podstupování obojí člověčí podstaty jemnost a tenkost jejich. Mnoho duchovním silám lze jest, aby neviditelný a necitelný jsouce v účinku spíše než v dění svém jeví se, když ovoce, když úrody nevím která tajná úhona v květu sráží, v zárodku umrtvuje, v dorostlosti zraňuje, a když nevidomým způsobem pokoušený vzduch proti nám doušky své chouká. Nákazou tedy rovněž tajnou nádech a vplyv démonův a anjelů též i myslí nakvašuje běsnostmi a šílenostmi ohavnými neb litymi libostmi s bludy rozličnými, z nichž tento nejprřednější jest, že on bohy ty jatým a ošáleným myslem lidským poroučí, aby sobě vlastní potravu smahy a krve obstarával obětovanou obrazům modlářským ⁴⁾. I kterouž pastvu vplyv ten bedlivěji na péči má, než aby člověka z myšlenky pravého božství odvracel bliktry nepravými? Jež i samé kterak dělá budu vypravovati.

3. Všecek duch křídlat jest: to anjelé i démoni. Tedy mžikem všude jsou; celý okršlek zemský jim místo jedno jest; co se kde děje, tak snadno vědí jako zvěstují. Rychlost má se za božskost, poněvadž podstata jest neznáma. Tak se chtějí někdy i původy zdáti toho, jež zvěstují. I jsou naprosto zlých věcí pokaždé původci, dobrých však nikdy. Nařízení také Božích vykrádají, i tehdy,

od zlého (Plato Apol. 31.); nebyl to než jakýsi hlas vnitřní, tajemné tušení, jímž se bez odporu zpravoval.

¹⁾ Plato (11, 2.) zajisté učil, že mimo boha svrchovaného jsou i bohové nižší, jenž střední místo mezi bohem nejvyšším a lidmi zaujímají, modlitby a oběti jejich bohu podávají; a k těm počítá i demony — anjely (Legg. VIII.).

²⁾ Démon a anjel.

³⁾ Viz Úvod IV.

⁴⁾ Že modloslužbou vlastně ctění démonové zlí, tomu učil i sv. Pavel I. Cor. 10, 20.

an je proroci hlásali, tak činili i nyní, an se jich čtení rozléhá ¹⁾, je uškubují. Tak i odtud berouce jakýchsi časověstných losů řevnivě nápodobují božskost, an ukrádají bohověstnost. Ve věštbách pak jakým vtipem dvojsmyslné výroky upravují ke všem možným výpadkům, vědí Kroesové ²⁾, vědí Pyrrhové ³⁾. Ostatně, že se želva uvařuje s masem bravím, Pythius způsobem zvěstoval svrchu řečeným; mžikem byl v Lydii ⁴⁾. Mohou ve vzduchu obývajíce a hvězdám sousedíce a oblakům obcujíce rozuměti přípravám nebeským, tak že i deště, kterých již čijí, předpovídají. Dobrodějní ovšem jsou i v hojení nemocí. Neboť prvé ubližují, potom léků nařizují ku podivu nových nebo naprosto protivných, načež přestávají ubližovati, i věří se, že zhojili. Což tedy o ostatních vtipcích neb silách šalby duchovní rozprávěti mám? O zázračných Kastorech ⁵⁾, o vodě nosené v řešetě ⁶⁾, též o lodi opáskem z místa pohnuté ⁷⁾,

¹⁾ V bohoslužebných schůzích křesťanů, kdež od prvopočátku písma sv. čítala se.

²⁾ Kroesus (11, 5. pozn.) chtěje mstítí svata svého Astyaga krále medského od Cyra svrženého zdvihl válku proti Peršanům, která však pro něho dopadla nešťastně: bylť jat a k hranici odsouzen, předse však jej Cyrus ušetřil, ba i důvěrníkem svým učinil. K válce té pobádala Kroesa věštba Apollina Delfického:

„Kroese, Halys překročíš-li, převelkou říší vyvrátíš“;
a na to naráží Tertullian.

³⁾ Pyrrhus, král epirský (nar. r. 318. př. Kr.), potomek Aeaka; když proti Římanům válku podniknouti umyslí, otázal se věštírny Delfické na výsledek, i dána mu odpověď:

„Ajo te, Aeacida, Romanos vincere posse.“

Avšak ačkoli mu z počátku štěstí přálo, předse u Beneventu r. 275. poražen byl a s nepořízenou do Řecka se vrátil.

⁴⁾ Herodot (I. 46—48.) vypravuje, že Kroesus chtěje vážití válku proti Cyrovi, rozeslal posly po věštírnách, aby předložili jim nejdříve otázku, čím Kroesus právě se obírá; té pak věštírně, která by dobře odpověděla, otázení se hodlal, má-li táhnouti proti Peršanům. A tu jediné orakulum delfické dalo odpověď výše položenou, která skutečně s pravdou se shodovala.

⁵⁾ Kastorové slují Kastor a Pollux, synové Jovišovi a Ledini, pro své nerozlučné spojení. Když Aemilius Paulus r. 168. nad posledním králem Macedonským Perseem u Pydny zvítězil, zjevili prý se Dioskurové (Kastor a Pollux) na římském forum zprávu donášejíce o vítězství dříve, než jaký lidský posel ji mohl donesti. — Valer. Max. I. 8, 1. 2.; Flor. I. 11. II. 12.

⁶⁾ Jakási Tucia vestálka nosila prý vodu v řešetě na důkaz panenské neporušenosti, dle jiných na důkaz, že její vinou oheň věčný nevyhasnul. — Valer. Max. VIII. 1.; Plin. Hist. nat. XXVIII. 2.

⁷⁾ Když za druhé války punské po lodi vezli do Říma sochu Cybelinu (12, 2. pozn.), aby město chránila, loď uvázla na písku v ústí Tiberu. I vyřkli věštcové, že toliko žena ctnostná dovede lodí pohnouti. Tu vystoupila prý

o bradě dotčením zryšavené ¹⁾, aby kamení za bohy bylo jměno, aby pravý Bůh nebyl hledán?

Hlava XXIII.

1. Démonové totéž páší, jež pohanští bohové, ano 2. bohové pohanští, od křesťanův jsouce zaklínáni, přiznávají se demony býti, pročez 3. ti bohové démoné jsou. 4. Týmž důvodem vzatým z dotčeného zaklínání dokazuje se pravdivost náboženství křesťanského; neboť 5. všechna křesťanů nad demony moc zakládá se na jměnu Kristově; pročez 6. svědectví bohů pohanských z lidí křesťany dělávají.

1. Dále také-li čarodějníci přízraky vyvodí a již zemřelých potupně vyvolávají, usmrcují-li pacholat k dojití věštby, množství-li zázraků ludařskými šalbami klamně představují, také-li snů do-sylají majíce jednou přisedící sobě moc pozvaných anjelův a démonů ²⁾, skrze něž i kozy ³⁾ i stoly ⁴⁾ hádávají: oč asi více ta moc snaží se dle své libé vůle a k své ruce všemi silami způsobovati toho, čeho propůjčuje cizímu těžení? Aneb totéž-li způsobují i anjelé i démoni což i bozi vaši, kde tedy jest převýšenost božství, jež dokonce za vyšší nade všecku moc pokládati náleží. Nebude-li tedy hodněji předpojímáno, že sami jsou, kteří se bohy činí, když vyvádějí týchž věcí, které způsobují, že se v bohy věří, nežli že rovnostejni s anjely a demony bohové jsou? Místní [toliko] rozdíl se rozeznává, tuším, že od chrámů ty za bohy máte, jež jinde bohy býti nepravíte, tak že se zdá jinak fantiti kdo se s věží svatých spouští, jinak kdo se střechy sousední skáče, a jiná moc vyslovuje se v tom, kdo sobě plodidla neb paže ⁵⁾, jiná kdo

Klaudia Quintia, matrona římská, byvši z nezdrželivosti nařknuta, a vzývajíce Cybelu, přivázala opasek svůj k lodi a vytáhla ji šťastně do vody splavné. — Liv. XXIX. Ovid. Fast. IV. 305.

¹⁾ Suetonius (vita Neron. c. 1.) vypravuje, že když jakýsi Lucius Domitius z pole do města se vracel, blízcenci Kastor a Pollux přisedše mu v ústřety uložili jemu, aby senátu a lidu zvěstoval vítězství Postumia Albina nad Latiny, o němž v Římě ještě se pochybovalo, a na důkaz víry že mu černou bradu pohladili, až zryšavěla; odtud i potomci jeho Ahenobarbi se nazývali.

²⁾ Řekům sluli δαίμονες πάρεδροι a εναίροπομποί; srovn. Irenæa I. 13, 3. 23, 4.

³⁾ Delfickou věštírnu objevily kozy omámeny byvše výpary z rozsedliny proudícími; i pastýři přichvátavší podobného účinku zakusili vydávající spolu zvuky nesrozumitelné.

⁴⁾ Stoly zde tuším rozuměti jest trnožku, na které sedávala Pythia.

⁵⁾ Srovn. 9, 4. o kněžích Belloniných.

sobě hrdlo uřezuje. Zcela rovný jest výpadek šílenosti i jeden a týž důvod popudu.

2. Než až posud slova; již odtud počne dokazování věci samé, kterýmž zjevíme, že jedna jest jakost obojího jmena ¹⁾. Budiž postaven zde někdo — před týmiž soudními stolicemi vašemi, o němž by zjištěno bylo, že jest démonem zmítán. Duch ten, bude-li mu kterýmkoliv křesťanem přikázáno mluvit, tak se démonem býti přizná po pravdě jako jinde bohem po lži. Rovněž předveden budiž někdo z těch, o nichž se mní, že od boha trpí, kteří na oltáře vdychující mocnost božstva smahou do sebe vnímají ²⁾, kteří se uzdravují říháním ³⁾, kteří supěním předpovídají. Sama ta Panna Nebeská dešťů slibovatelka ⁴⁾, sám ten Aeskulapius lékův objevitel, který jiného dne zemřítí majícím Sokordiovi a Thanatiovi i Asklepiodotovi ⁵⁾ léky posluhuje, jestliže křesťanu lháti nesmějíce o nich nevyznají, že demony jsou, tamtéž onoho křesťana nezbedného krev prolijte.

3. Což nad toto dílo jest zřejmějšího? Což nad ten průvod hodnověrnějšího? Prostota pravdy na bíledni jest, moc vlastní ji podporuje; ničeho podzíratí nebude lze. Řeknete, že se to děje černokněžnictvím neb nějakou toho druhu šalbou? Ač oči-li vaše a uši vám toho dovolí. Což pak navrženo býti může proti tomu, co ukazuje pouhá upřímost? Když z jedné strany pravdivě bohy jsou, proč o sobě lhou, že démonstva jsou? Či aby nám po vůli byli? Již tedy podmaněna jest křesťanům božskosť vaše, aniž za božskosť má jména býti, poněvadž poddána jest člověku, a něco-li to k hanbě přispívá, poddána jest sokům svým. Jsou-li z druhé strany demony neb anjely, proč odpovídají, že jinde jako bohové sobě vedou? Neboť jakož by nebyli chtěli ti demony se nazývati, kteří za bohy jsou drženi, kdyby v pravdě bohy byli, totiž aby

¹⁾ T. j. bohův i démonův. — Slova následující nejvážněji dosvědčují, i že skutečně jsou duchové zlí i že křesťané nad nimi moc mají.

²⁾ Lomcování jsou božstvem nějakým smahou z obětí jeho i mocnost jeho chřípěmi v sebe táhnouce.

³⁾ Smahu, již do sebe vtáhli, zase vypouštějíce.

⁴⁾ Viz 12, 2. pozn.

⁵⁾ Narážka neznámá a místo vůbec zadrhlité. Kellner důvodně se domnívá, že „Socordio, Thanatio, Asclepiodoto“ nejsou dativy jmen vlastních, nýbrž ablativy jmen obecných — léků, jimiž prý Aeskulap lidem života přidával; Plinius (Hist. nat. XXV. 6.) mluví o léku „scordium“, „thanatium“ ukazuje tuším k řeckému θάνατος a „asclepiodotum“ bude asi: ab Asclepio (Aesculapio) datum; i Plinius (t. c. 4.) zná lék „asclepion“.

se s velebností nesložili, takť i tito, jež přímo demony býti znáte, nesměli by za bohy odbývati, kdyby vůbec bylo nějakých bohů, jejichž jmen užívají; neboť obávali by se zneužívati vyšší velebnosti těch, kterých by se nepochybně i strachovati bylo. Tou měrou není to žádné božství, kteréhož vy držíte, poněvadž, kdyby bylo, ani od démonů by nebylo osvojováno při vyznání, aniž by od bohů bylo zapíráno. Když se tedy obojí strana shoduje vyznávajíc, že bohy nejsou, uznávejte, že jeden rod jest, to jest démonové, pravý v obojí případnosti.

4. Již bohy hledejte; neb o těch, jež jste předpojatě za bohy položili, poznáváte, že demony jsou. Tímž zajisté naším přičiněním od týchž bohů vašich netoliko to odkrývajících, že ani sami ani kteří jiní bohy nejsou, také ono tudíž poznáváte, který jest pravý Bůh i zda onen i zda jediný, jež my křesťané vyznáváme, i zda tak věren a ctěn býti má, jako víra, jako nauka uspořádána jest křesťanův. Řeknou v též příčině ¹⁾: A kdo jest onen Kristus se svou bájkou? člověk-li obecné povahy, čarodějník-li, zda po smrti z hrobu od učedníků podtají uchvácen, zda jest nyní konečně v podsvětí, není-li spíše na nebesích a nemá-li odtud přijíti s pohnutím celého světa, s hrůzou okrsku zemského, s naříkáním všech, ale ne křesťanův, jako Boží moc a Boží duch a slovo a moudrost a rozumnost a Boží syn? Čemukoliv se posmíváte, nechť se posmívají i oni ²⁾ s vámi; nechť zapírají, že Kristus všelikou od věku duši tělu navrácenou souditi bude; nechť řkou před soudem, jest-li tomu tak, že Minos a Rhadamanthus ³⁾ dle souhlasného svědectví Platonova i básníků toho losem obdrželi; jen ať alespoň úhonu svého potupení a odsouzení se sebe svedou! Nechť se toho odřeknou, že jsou duchy nečistými, což třeba již z potavy jejich, z krve a dýmu a zapuchlých zápalů dobytčích a po svrchované neřestných jazycích věstců jejich rozuměno býti mělo; nechať odpírají, že jsou pro zlobu napřed zatraceni k těmž dni soudnému se všemi ctiteli a skutky svými!

5. Všaktě všechno to naše nad nimi panství a mocnost od jmena Kristova platnost má a od připomínání těch věcí, jichž sobě nastávání od Boha skrze rozsudí Krista očekávají. Krista se bojíce v Bohu a Boha v Kristu podvrhují se služebníkům Božím a Kri-

¹⁾ Nejedni t. z vás, jak patrně z věty následující.

²⁾ T. démonové.

³⁾ Minos a Rhadamanthus bratři, synové Jovišovi a Evropinai, panovali na ostrově Krétě a stali se po smrti pro spravedlnost svou soudci v podsvětí.

stovým. Takto z dotknutí a z ovanutí našeho ¹⁾, uvážením a sobě zpřítomněním ohně onoho zachvácení jsouce z těl velením naším vycházejí neradi a bolestíce a v přítomnosti vaší se hanbíce. Věřte jim, když pravdu o sobě mluví, kteří lhoucím věříte. Nikdo k své hanbě nelže, ba spíše ke cti. Hodnověrnější jsou na sebe samy vyznávající než o sobě samých zapírající.

6. Tato konečně svědectví bohů vašich dělávají z lidí křesťany; co nejvíce oněm bohům věříce v Kristu Pánu věříme. Sami písem našich víru rozněcují, sami naděje naší doufanlivost vzdělávají. Ctíte je, pokud vím, také krví křesťanův. Nechtěli by tedy vás tak sobě požitých, tak úslužných ztratiti, aspoň aby od vás někdy budoucně snad křesťanův nebyli zaplašováni, kdyby jim pod křesťanem, jenž vám pravdu doličiti chce, lháti lze bylo.

Hlava XXIV.

1. Daleko jest do toho, aby křesťané byli nenábožní, nýbrž pohané spíše se dopouštějí bezbožného zločinství. 2. Sami odjímají mimo to svobodu v náboženství, kteréž 3. sice jinak jiným propůjčují k velebení a ctění bohů nepravých.

1. Všecko toto jich přiznání, jímž se bohy zapírají býti a jímž dotvrzují, že není jiného boha mimo jednoho, jehož službě my se oddáváme, dosti jest způsobilé k odmítání viny, že jsme urazili nejvíce Římské náboženství. Neboť nejsou-li bohové jistotně, ani náboženství není jistotně; není-li náboženství, poněvadž ani bozi nejsou jistotně, ani my jistotně nejsme vinníky uraženého náboženství. Avšak naopak výčitka na vás smekla se, kteří lež ctíce zanedbáváním pravého náboženství pravému Bohu náležitého, ano nad to výbojným na ně dorážením v pravdě pásete zločin pravého bezboženství.

2. Nyní byť i zjištěno bylo, že oni bohy jsou, zda nepřipouštíte z uvážení obecného, že jest některý vznešenější a mocnější, jako kníže světa dokonalé znalosti a velebnosti? Neboť i tak téměř všichni zřizují sobě božství, že tomu chtějí, aby velitelství svrchovaného panování bylo při jediném, úřadové pak toho panství při mnohých, jako Plato líčí Joviše velikého v nebesích provázeného vojskem bohů spolu i démonův. Tudy řkou, že třeba jest zároveň zření míti i k opatrovníkům i k předloženým i k před-

¹⁾ Obřady to, jichž křesťané při exorcismu užívali.

sedání ¹⁾). A předse jakého zločinu se dopouští, kdo spíše na do-
sluhování se přízně císařovy nežli jiných osob práci i naději svou
obrací, a podobně název boha a název císaře jinému než panov-
níku nepřiznává, ježto se za zločin hrdelní váží jiného mimo císaře
i nazývati i poslouchati? Nechať ctí jiný Boha, jiný Joviše; jiný
k nebesům prosebné ruce vztahuj, jiný k oltáři Fidia ²⁾; jiný když
vy to myslíte, nechť oblaky počítá modle se, jiný stropy; jiný svou
duši bohu svému zaslibuj, jiný duši kozlí ³⁾). Neboť vizte, ať i to
se k nářku bohaprázdnosti nesběhne, odjímati svobodu v nábožen-
ství a zakazovati voliti sobě božství, aby mi nebylo lze ctíti kte-
rého chci, nýbrž bych musel ctíti kterého nechci. Nikdo nebude
chtíti ctěn býti od bezděčného, ani sice člověk.

3. A potud i Egypťanům dovolena jest tak marná pověra,
že mohou za bohy zasvěcovati ptáky i jiná zvířata, i hrdla odsu-
zovati, kdo by některého takového boha zabil. Také jedna každá
provincie a obec svého boha má, jako Syrie Astartu ⁴⁾, Arabie
Dusara ⁵⁾, jako Norické země Belena ⁶⁾, Afrika Coelestu ⁷⁾, jako
Maurišané králíky své. Římské, tuším, provincie jsem pojmenoval
i bohy jejich předse neřímské, poněvadž je v Římě právě tak nectí,
jako nectí bohy, kterým občané měst italských božskou poctu
zřídili, jako jest: Kasinských bůh Deluentius, Narnijských Visi-
dianus, Askulanských Ancharia, Volsinských Nortia, Okrikulán-
ských Valentia, Sutrinských Hostia; v počest otce nazvaného
Kuris u občanů Faliských přijala i Juno příjímí své [Kuritis] ⁸⁾.
Než nám samojediným brání se náboženství vlastní. Urážíme
Římány, aniž jsme za Římány jmíni, kteří boha Římanův nectíme.
Dobře, že všech Bůh jest, jehož chtějme či nechtějme všichni jsme.

¹⁾ T. j. k božstvům nižším.

²⁾ Místo „Fidei“ čteme: Fidii, poněvadž v celém tom obvěti uctění Boha
pravého se klade proti uctění Joviše, kterýž, považován jsa za strážce věrnosti,
měl příjmení Fidius.

³⁾ Patrně, že tu řeč o křesťanu a pohanu a jak každý boha svého ctí.

⁴⁾ Astarta rovná se Venuši, bohyni lásky smyslné.

⁵⁾ Dusares, arabský Bakchus.

⁶⁾ Belenus příjímí Apollinovo na dvou nápisech Aquilejských (nyní
Voglejských). Někteří rukopisové mají „Tibilenus“, v čemž Rhenanus shledal
něm. Teufel; Slovník Naučný (v čl. Belenus) srovnati káže Bělun, Bělboh.

⁷⁾ Viz 12, 2. pozn.

⁸⁾ Deluentius, Visidianus, Hostia božstva jsou jinak neznáma;
Ancharia rovná prý se Nemesi, Nortia jest bohyně osudu (Tyche, Fortuna),
Valentia bohyně zdraví, Kuris příjímí Jovišovo; poněvadž však Juno nepatří
k bohům v Římě nectěným, i to možná, že se zde míní Juno Kupra ve Vejích
uctívaná (dle Livia V. 21. 22. XXVII. 37.).

Než u vás cokoliv ctíti právo jest mimo Boha pravého, jako by tento nebyl větší měrou Bůh všechných, jehož všichni jsme.

Hlava XXV.

1. Římané toho, že vládu a říši mají, nejsou dlužni tomu, že ctí bohy, kteří 2. tolikráte bezmocni byli, 3. před jejichž vznikem již nejedno bylo království; 4. u Římanů teprvé, když dosáhli vlády nad národy, prospěla pocta bohův, anobř 5. Římané spíše s velikou jejich ujmou a křivdou zvelebili říši svou.

1. Jak se mi zdá, dosti jsem dolíčil o nepravém a pravém božství, an jsem dokázal, kterak se dolíčení pevně ustavuje, nejen rozpravami a důvody, ale i svědectvími samých těch, o kterých věříte, že bohy jsou, tak že o ničem již v této příčině znovu jednáno býti nemá. Poněvadž se však Římské jmeno zvláště s námitkou připomíná, neopominu půtky, kterou vzbuzuje ono předpojetí lidí říkajících, že Římané dle zásluhy nábožnosti své přebedlivé na tak vysoký stupeň povznešení jsou, až se i v okršlek zemský uvázali, a že tou měrou stává bohův, až i nad druhé lidi stkvějí se ti, kteří jim službu nad druhé prokazují.

2. Ba arcí tato mzda od římských bohův z vděčnosti vyplácena jest. Sterkulus, Mutunus a Larentina ¹⁾ povznesli říši. Neboť o přespólních bozích nemyslel bych, že chtěli, aby zahraničnému národu více přáno bylo než svému, a že otcovskou půdu, na kteréž se zrodili, vyrostli, proslaveni i pohřbeni jsou, lidem zámořským dali. Viziž sobě Cybele, zda město Římské jako památku Trojanského plemene zamilovala, svého totiž rodného proti zbraněm Achajským ochráněného, jest-li k mstitelům přejíti hleděla, o nichž věděla, že Řecko nad Frygií zvítězilé pod sebe uvedou ²⁾. Tudyž velebnosti své městu Římu udělené valný důkaz i za našeho věku podala, když Markus Aurelius dne 17. března u Sirmia říši smrtí byl odňat ³⁾ a její přesvatý arcikněz dne 24. téhož měsíce, kteréhož dne krev nečistou též páží svých nunvováním v obět ucezoval, za spásu císaře Marka smrtí již zachváceného obyčejné kněžím roz-

¹⁾ Sterkulus, bůh hnoje; Mutunus asi to co Priapus, bůh plodivosti; Larentina viz 13, 4. pozn.

²⁾ T. j.: Snad proto Cybele přešla k Římanům, že předvídala, kterak vítězně opanují Řecko a tudy pomstu provedou za to, že Řekové Troji vyvrátili.

³⁾ Ve válce proti Markomanům r. 180. Sirmium, obyčejně Srém, bylo dle Pameliovy poznámky k t. m. také jmeno nynější Vídne, kdež Markus Aurelius skonal.

kazy stejně vydával. O poslů váhavých! ó přípisů ospanlivých! jichž chybou o skonání císařově ne dříve Cybele dověděla se. Ba takové bohyni smáli by se křesťané! Ale ne hned by také Jupiter nechával Krétu svou strašiti úřadnictvem Římským zapomena jeskyni onu Idejskou a kovy Korybantské a přeutěšený onen své kojitelky zápach ¹⁾. Zdali by nebyl před celým Kapitoliem přednost dal onomu kopci svému, aby ona výspa spíše okršku zemskému předčila, která popel Jovišův pokryla? Chtěla by Juno, aby město Panské ²⁾ s upozaděním Samu milované od pokolení Eneášova ³⁾ zkaženo bylo? Pokud vím,

„svou mívala tam zbroj,
svůj tam mívala vůz; aby říše ta národy vládla,
dopřáním osudův tehdaž měla již o to péči“ ⁴⁾.

Ubohá ona manželka Jovišova i sestra proti osudům nic nezmohla. Naprosto

„stojí sám Jupiter Sudbou“.

Aniž předse tak veliké cti osudům Římané přivlastnili, kteréž jim vzdaly Karthaginu proti úmyslu a slibu Junoninu, jak veliké cti přiřkli nejobecnější běhně Larentině ⁵⁾.

3. Že více bohů vašich kralovalo, jisté jest. Tedy mají-li moc dávatí nejvyšší vládu, ježto sami kralovali, od koho obdrželi tu milost? Koho ctil Saturnus a Jupiter? Nějakého tuším Sterkula. Ale později byli Římané s [bohy] rodáky svými. A byť i někteří z nich nekralovali, předsed kralovali jiní, kteří jich ještě nectili, za bohy je ještě nedržíce. Tehdy v moci jiných jest dávatí království, poněvadž bylo kralováno mnohem dříve, než byli tito bohové vyřezávání.

4. Ale jak marné jest svrchovanost Římského jmena zásluhám nábožnosti přikládati, ježto po dosažení vrchní nad národy vlády, či ještě po časích prvotního království náboženství Římské prospělo. Nuže již, nechať věcmi vezdejšími náboženství prospělo. Neboť ačkoli od Numy počala jest zvědavost pověrečná ⁶⁾, předse ještě

¹⁾ Bájiliť o Joviši, že se narodil na ostrově Krétě; aby rozcenova kvílení neuslyšel otec Saturnus, jenž své dítky požírával (9, 1. pozn.), Korybanté (kněží a ctitelé Cybelini) k strážci nemluvněte přidali štíty svými bříkající hřmotili. Jovišova kojitelka byla koza; protož se děje zmínka o zápachu přeutěšeném.

²⁾ T. j. Karthago; na ostrově Samu byla Juno vychována.

³⁾ Od Římanův.

⁴⁾ Virg. Aen. I. 16. n.

⁵⁾ Viz 13, 4. pozn.

⁶⁾ Viz 21, 8. pozn.

v podobiznách neb v chrámech boží služba nezáležela. Neb na mále přestávalo náboženství a chudé byly obřady a nebylo žádných Kapitolií o závod k nebi se pnoucích, nébrž byly oltáře z drnu maně vystavěné a nádoby ještě hlíněné a smaha z nich, bůh pak sám nebyl nikde postaven. Neboť tehdaž vtipové Řekův a Tuskův ještě vytvářením model město nezaplavili. Tedy nebyli Římané dříve nábožni než velici, a tedy nebyli proto velici, že nábožni.

5. Všaktě kterak pro náboženství velici, jimž velikost z ne-náboženství vzešla? Neboť nemýlím-li se, všelike království neb mocnárství válkami získává se a vítězstvími se rozšiřuje. Dále války a vítězství záležejí v dobytí a nejčastěji ve vyvrácení měst. To zaměstknání bez ukřivdění bohům není. Jedno a též bývá po-boření města i chrámův, stejné vraždění občanův i kněží, aniž jinaké loupeže svatých pokladův i světských. Tolik tedy jest sva-tokrádeží Římských, kolik vítězných pomníkův, tolik triumfů nad bohy, kolik nad národy, tolik bituňků, kolik ještě trvá podobizen bohů zajatých. Také tedy nepřátelům svým nechávají se vzývati, i jim říší bez konce vyměřují, jejichž spíše křivdy než lísání od-platiti měli. Než kdo ničeho nepocituje, tak beztrestně uražení jako daremně ctění bývají. Zajisté nemůže s věrou shodovati se, aby se zdálo, že zásluhami svého náboženství vzrostli, kteří, jakož jsme na rozum dali, náboženství buď rušice vzrostli, aneb vzrůstající rušili. Také ti, jejichž království zahrnuta jsou v celek říše Římské, když těchto pozbývali, bez náboženství nebyli.

Hlava XXVI.

Římané bohům dlužni nejsou říše své.

Vizte tedy, ať onen království nerozdává, jehož jest i okršlek, nad nímž se kraluje, i člověk sám, jenž kraluje; ať onen střídavě měnící se panství samými časy u věku neuspořádal, jenž přede vším časem byl a věk svodem časův učinil; ať onen obce nevyvyšuje neb neponižuje, pod nímž bylo bez obcí jednou pokolení lidské. Co bloudíte? Prvější jest některých bohů svých lesem porostlý Řím; dříve kraloval, než byl takový obvod Kapitolia vybudován. Byliť i Babylonští kralovali před Pontifiky, i Medové před Quindecimviry, i Egypští před Salii, i Assyřští před Luperky ¹⁾, i Ama-

¹⁾ Pontifikové byli nejvyšší kněží římské; Quindecimviri sbor patnácti členů, jimž svěřeny byly prorocké knihy Sibylliny; Saliové kněží Martovi; Luperkové kněží toho boha, jenž měl jméno Pan.

zonky ¹⁾ před pannami Vestinými ²⁾. Posléz Římská-li náboženství skutečně propůjčují království, nikdy by za starodávna Judaea nebyla kralovala, pohrdatelka těch vašich božství, jejíhož Boha žertvami, jejíž chrám dary a jejíž národ spolky svými po nějaký čas vy Římané ctili jste, nikdy jí neovládnouce, kdyby se Bohu nebyla provinila, naposledy proti Kristu.

Hlava XXVII.

1. Naváděli pohané křestany, aby tvárně a na oko obětovali. 2. Tato však rada jest z ponoukání ďábelského. Nikdy spíše křestané nad ďáblem vítězství nevedou, než když pro víru na smrt odsuzováni bývají.

1. Dosti toho proti nařčení z uraženého božství, abychom se nezdáli urážeti božství toho, jehož jak jsme dokázali není. Protož vyzváni jsouce k obětování zastavujeme kroku svého dle víry svědomí svého, jímž jsme jisti toho, kterých duchův docházejí tyto služby pod ohavným obrazů vystavováním, a lidských jmen za bohy posvěcováním. Ale někteří za šílenost mají, že ač můžeme i obětovati na tu chvíli a bez ublížení svého odejítí předsevzetí v srdci stále zachovávající, zarputilost předkládáme spáse.

2. Dáváte arcit radu ³⁾, kterak bychom vás klamali; ale poznáváme, odkud se takové věci na ruku dávají, kdo vše to provozuje, a kterak hned chytrým přemlouváním hned tvrdým zuřením k poražení stálosti naší působí ⁴⁾. Onen totiž duch démonské i anjelské úpravy, kterýž nám pro naše s ním se rozvedení ⁵⁾ sokem jsa a pro Boží milost závidě z myslí vašich proti nám válčí tajným vdouváním je naladiv a nastrojiv ke všelikému převrácenému souzení a křivému zuření, o němž jsme se jali hned s prvopočátku

¹⁾ Amazonkami nazývali staří Řekové ženštiny bojovné, jež prý žily v Kappadocii a odtud se dostaly až k řece Donu v Scythii, žádného muže mezi sebou netrpíce.

²⁾ Panny Vestiny či Vestálky počtem čtyři, později šest, mimo jiné výkony náboženské opatrovaly posvátný oheň na ohnisku bohyně Vesty a starožitnou dřevěnou sochu bohyně Minervy, kterou dle podání římského kdysi Aeneáš z Troje do Italie byl přinesl (palladium).

³⁾ Majíce t. s námi útrpnost.

⁴⁾ Viz 2, 6. pozn.

⁵⁾ Když jsme t. od pohanů, jeho ctitelů, se odloučili; „ob divortium“ může se také rozuměti o pádu andělském, poněvadž o závidění milosti Boží následuje.

řeč pořádně vésti. Neb ačkoliv podvržena jest nám celá moc démonův a toho způsobu duchův, předse však jako ničemní otroci i někdy tvrdošijnost se strachem slučují i dychtí ubližovati těm, jichž se jindy oslýchají. Neboť také nenávisť bázeň dýše. Mimo to i zoufalý stav jejich z předodsouzení považuje za útěchu požívati mezitím své zlostnosti průtahem pokuty ¹⁾. A předse popadeni jsouce podmanění bývají a způsobu svému podléhají a proti kterýmž zdaleka boj vedou, těch zblízka snažně uprošují. A tak když na způsob odbojné roty otrocké v robotárnách neb v žalářích neb v dolech zavřené i tento rod trestního otroctva vyrojuje se proti nám, v jichž jsou moci, my jisti jsouce tím, že jsou nám mocí nerovni a tím ztracenější, bez jich díky na odpor stavíme se jako roveň a je odbíjíme, setrvávajíce v tom, proti čemu bojují, a nikdy nad nimi většího vítězství neslavíme, než když jsme pro neoblomnost víry odsuzováni.

Hlava XXVIII.

1. Obviňováni jsou křesťané, že za spásu císařův neobětují. 2. Jak jsou nenábožni pohané, kteří ctí císaře více nežli bohy.

1. Poněvadž pak snadno zdálo by se křivdou býti, svobodné lidi bezděky tisknouti k obětování, neboť i jindy k vykonávání služby boží duch dobrovolný se opovídá, zajisté za nevhodné vážilo by se, kdyby někdo od jiného nucen byl k počtě bohův, jichž by samoděk svou příčinou udobřovati měl, aby po ruce nebylo říci právem svobody: Nechci sobě míti Joviše milostiva; ty kdo jsi? Mě navštiviž Janus hněvný, jakým chce čelem; co jest ti do mne? Navedeni jste všelijak od týchž duchův, abyste nás za spásu císařovu obětovati nutili, i vloženo jest tak na vás nevyhnutelné donucování jako na nás povinné vydávání se v nebezpečí.

2. Přišli jsme tedy k druhému nářku, jenž se vztahuje k uražené vyvýšenější velebnosti, jelikož s větším strachem a schytralejší bázlivostí císaře šetříte než samého s Olympu Joviše. A to slušně, kdybyste věděli. Neboť kterýkoliv z živých není mrtvého důležitější? Ale ani toho vy spíše nečiníte rozumným důvodem, než hleděním k moci hotově přítomné. Tou měrou i v tom nenábožni k bohům svým postižení budete, když více bázně lidskému

¹⁾ Myšlénka ta zakládá se na Mat. 8, 29.; posedlí Gadarští spatřivše Krista vykřikli: „Přišel jsi před časem trápit nás?“

panství vzdáváte. Spíše konečně u vás skrze všechny bohy než skrze jednoho genia císařova křivě se přísahá.

Hlava XXIX.

Křesťané nejsou nenábožni, neobětujíce bohům za spásu císařův, ježto jí bohové dáti nemohou, nébrž pohané vzývajíce ty bohy, jimž není dáno zjednávatí spásu.

Budiž tedy prvé zjištěno, zda tito, jimž se obětuje, spásy císařům či kterémukoliv člověku udělovati mohou, i tak nám vele-zrádu přisudíte, jestliže anjelé neb démoni, podstatou nejhorší duchové, dobrodiní nějakého zjednávají, jestliže ztraceni jsouce někoho zachovávají, jestliže odsouzení jsouce vysvobozují, jestliže konečně, čehož vy svědomi jste, mrtví živých ochraňují. Neboť vždy by svých nejprvé soch a obrazův a chrámův hájili, jež, tuším, císařští vojáci hlídkami v stavu neporušeném zachovávají. Vedle mého domnění pak i ony samy látky z dolův císařských přicházejí a celé chrámy pokynutím císařovým pozůstávají. Konečně mnozí bohové potkali se s hněvem císařovým. I to rozepři naší vhod jest, potkají-li se s příznivostí jeho, když jim nějaké štědrosti neb výsady udílí. Takž ti, jenž jsou v moci císaře, jehož i celí jsou, kterak budou míti v moci spásu císařovu, aby se zdálo, že jí skutečně dáti mohou, kteréž spíše sami od císaře docházejí? Tudyž jistě zavinujeme proti velebnosti císařů, poněvadž císaře nepodrobujeme vlastním jejich věcem, poněvadž hříčku netropíme s povinným šetřením spásy jejich, nemyslíce, že ona jest v rukou olověných ¹⁾. Ale vy jste nenábožni, kteří ji hledáte, kde jí není, žádáte na těch, od nichž dávána býti nemůže, pominuvše toho, v jehož jest moci. Nad to bojem ty potíráte, kteří za ni žádati umějí, kteří také mohou dožádati se, žádati umějíce.

¹⁾ Olovem bývaly modly spájeny.

Hlava XXX.

Císařů spása všechna záležit na pravém Bohu; tomu se modlí za ně křesťané ustavičně; pročť pohané spíše jsou velezrádou vinni, poněvadž zabíjejí křesťany, kteří se modlí za císaře k Bohu pravému.

Neboť my za spásu císařů Boha vzýváme věčného, Boha pravého, Boha živého, jež i císaři raději než druhé bohy náklonného sobě míti chtějí. Vědí, kdo jim dal svrchovanou vládu; vědí, že jim jakožto lidem dal vládu ten, jenž dal i duši; znamenají, že on jest Bůh samojediný, v jehož samojediného moci jsou, od něhož počítajíce jsou v řadě druhými, po němž prvními, přede všemi a nade všemi bohy. Proč by nebyli? když jsou nade všemi lidmi, kteří ovšem žijí a před mrtvými předčí. Uvažují, až kam síly císařství jejich dostačují, i tak že Bůh jest rozumější; proti kterémuž silni býti nemohou, skrze toho se býti silny poznávají. Konečně nechť nebesa vybojuje císař, nebesa jatá v triumfu svém vozí, na nebe ať vyše své hlídky, nebi nechať daň uloží! Nemůžet! Tudyž velik jest, poněvadž nebes menší jest; neboť toho jest sám, čí jest i nebe i všechno stvoření. Odtud jest císařem, odkud i člověkem dříve než císařem, odtud jemu přišla moc, odkud i dech. Tamo vzhlízejíce my křesťané, rozprostírajíce své ruce, poněvadž máme nevinné, s hlavou odkrytou ¹⁾, poněvadž nám netřeba rdíti se, konečně bez napovídáče ²⁾, poněvadž srdečně, prosíme. Orodovnicki jsme všickni vždycky za všechny císaře, života jim vyprošujíce hojného, císařování bezpečného, domu pevně opatřeného, vojsk udatných, senátu věrného, lidu zprávného, zemského okršlku pokojného, čehokoliv člověk a císař sobě přeje. Téchtu věcí na jiném prositi nemohu než od koho vím, že dosáhnou, poněvadž i sám jest, jenž samojediný splňuje, a já jsem, jemuž toho doprositi se dlužno, služebník jeho, jenž jeho samojediného šetřím, jenž pro nauku jeho jsem ubíjen, jenž jemu obětuji spanilou a větší žertvu, kterou sám poručil, modlitbu z těla cudného, z duše nevinné, z ducha svatého vyšlou, ne zrna kadidelná s jeden peníz, arabského stromu slzy, aniž dvě krůpěje pouhého vína, ani krev hovada brakovného a nedomrlého ³⁾, a po všech šerednostech svědomí neřestné, tak že se divím, když se žertvy u vás zkoušejí od nejneřádnějších kněží, když od každého spíše zkoumány bývají

¹⁾ Pohané s hlavou pokrytou se modlívali.

²⁾ Jenž pro veliký počet bohů a jmen božích modlitby předříkával.

³⁾ Viz 14, 1.

útroby žertev než samých obětníkův. Takž tedy nás k Bohu rozprostřené bodejte drápy, všesjte křížové, ohňové ošlehujte, mečové hrdla sroubejte, šelmy na nás se obořujte: hotova jest ke vši popravě sama zevnitřní způsob modlíciho se křesťana. To čiňte, dobří předsedové, vymuňte duši Bohu se modlíci za císaře. Tam bude vina, kde pravda Boží a pobožnost jest.

Hlava XXXI.

Že se křesťané za císaře modlí, dokazuje se z písma sv.

Pochlebovali jsme nyní císaři i lhali jsme řečené modlitby, totiž k zniknutí moci násilné! Nadobro nám prospívá tato ošemetnost! Neboť připouštíte nás k doličování toho, čeho vždy tvrdíme ¹⁾. Kdoby tedy myslel, že my nic nedbáme o spásu císařů, nahlédni v slova Boží, v písma naše, jichž ani my netajíme, a jež přemnohé příhody k nekřesťanům přenášejí. Věztež z nich, že přikázáno jest nám v nadbytek dobrotivosti, též za nepřátely Boha vzývati a pronásledovníkům svým dobrých věcí prositi. Kdož jsou více nepřátely a pronásledovníky křesťanů než ti, pro jejichž velebnost utykají na nás jako na vinníky? Ale i zejména a zjevně: „Modlete se“, vece (I. Tim. 2, 2.), „za krále a za knížata i moci, abyste všechno měli pokojné“ ²⁾. Neboť když se otrásá říše, otřesením také druhých oudů jejich ovšem i my, ač za cizí ode shluků pokládání jsme, v některém místě nehody se nacházíme.

Hlava XXXII.

1. Křesťané modlí se za císaře, poněvadž ukončení věku prodloužením císařství Římského se zdržuje. 2. Proč nepřisáhají skrze genia císařův.

1. Máme i jinou větší potřebu modliti se za císaře, též za všecken stav říše a za věci Římské, kteří víme, že trváním říše Římské zdržuje se největší žádava všemu okrášlku zemskému na-

¹⁾ Nic nám t. nevěříce, dáváte nám příležitost, abychom všechno doličili.

²⁾ Citát volný.

stávající a sám závěrek věku trpkostmi úžasnými hrozící¹⁾. A tak tedy nechceme toho zakoušeti a ježto prosíme za odklad toho, Římské dlouhověkosti přejeme.

2. Ale též přísaháme, jakož nikoli skrze genia císařův, tak skrze spásu jejich, kteráž jest vznešenější všech geniův. Nevíte, že geniové demony slovou a odtud zdobnějším jménem démoniemi? Myť úsudek Boží ctíme v císařích, kterýž je národům představil. Víme, že v nich to jest, co Bůh chtěl, a tudy aby spasitelného zdaru mělo to, jež Bůh chce, i za velikou přísahu to máme. Ostatně demony, to jest genie, zaklínati zvykli jsme, abychom je z lidí vyhnali, nikoli skrze ně přísahati, abychom jim čest božskou vzdávali.

HLAVA XXXIII.

Křesťané čest větší prokazují císařům než sami pohané.

Ale nač bych déle mluvil o posvátné úctě a vlastenecké lásce k císaři, k němuž musíme vzhlížeti jako k tomu, jež Pán náš zvolil, tak že bych slušně říci mohl: Naším jest spíše císař, od Boha našeho ustanoven? A tedy jemu jakožto mému více působím k spáse, jestliže jí sice nejen na tom vyžadují, kterýž může jistotně dávat, aneb že jí vyžadují jsa takový, jenž jí prosbou obdržeti zasluhuje, nébrž i že slušnou měrou velebnost císařovu pod Boha podkládaje více jej Bohu poroučím, jemuž jedinému ji podvrhuji. Podvrhuji pak tomu, jemuž nevrovnávám. Neboť bohem císaře nenazovu, buď že lháti neumím, anebo že jemu posmívati se nesmím, aneb že ani sám bohem slouti nebude chtíti. Jest-li člověkem, člověku jest důležité ustoupiti Bohu; dosti na tom měj nazývanu býti císařem. Velevážné to jméno jest, kteréž podává Bůh. Zapírá jej císařem býti, kdo bohem nazývá; kdyby nebyl

¹⁾ Naráží tu Tertullian na slova Pavlova o příští Antikristově (II. Thess. 2, 7.): „Nebo tajemství nepravosti již působí, toliko až by kdo zdržuje odklizen byl“ a zdržovatelem patrně rozumí císaře Římské, ač pohany, očekáváje příští Antikristovo po úpadku říše Římské; poněvadž i sv. Otcové místo to podobně vykládají a Antikrist po pádu císařství Římského nepřišel, rozuměli vykladatelé slova Pavlova o císařství Římském papežem Lvem III. r. 800. obnoveném. Avšak i toto císařství vzalo již za své r. 1806. a nezbyvá tedy vykladatelům než buď pustiti od výkladu oblíbeného, aneb již očekávati příští Antikristovo. Viz také 39, 1.

člověkem, není císařem. Že jest člověkem, i o triumfu na onom převyvýšeném voze napomínán bývá. Neboť se mu po zadu pošeptává: „Ohlížej se! ¹⁾ Člověkem se býti pamatuj!“ I jistě tím více se raduje, že se takovou slávou třpytí, až jest mu zapotřebí připomínati člověctví jeho. Byl by menším, kdyby tehdy bohem nazýván byl, poněvadž by nepravdou tak byl nazýván. Větší jest, koho voláním odrazují od toho, aby se nedržel za boha.

HLAVA XXXIV.

Císař ani pánem nazýván býti nemá, mnohem méně bohem.

Augustus zříditel říše ani pánem nazýván býti nechtěl ²⁾; neboť i to Boží jest příjmení. Nazývati budu bez okolku císaře pánem, ale mravem obecným, ale když nejsem nucen, abych jej nazýval pánem na místě Božím. Ostatně volný jsem jemu. Neboť pánem mým jediný jest Bůh všemohoucí a věčný, týž kterýž i jeho. Kdo otcem otčiny jest, kterak pánem jest? Ale i milejší jest jmeno synovské lásky než jmeno moci; také spíše hospodářové čeledními otci než pány jmenují se. Tak mnoho schází, aby císaře náleželo nazývati bohem, což nemůže věreno býti nejen nejmrzčejším ale i záhubným pochlebenstvím, jako kdyby maje svého císaře nazýval by jiného svým císařem. Zdali se nedočiníš největší i neuprositedlné urážky proti tomu, ježž si dříve měl, a kteréž se báti třeba i tomu, ježž si tak nazval? Budiž svědomitě uctivým k Bohu, jenž chceš, aby on byl milostiv císaři. Přestaň o jiném že jest bohem věřiti a tak i toho bohem nazývati, jemuž Boha jest potřebí. Nestydí-li se lži svou pochlebenství takového člověka Bohem nazývající, nechť se bojí alespoň budoucího neštěstí. Zlořečení jest, císaře nazývati bohem před jeho zbožněním.

¹⁾ Buď na otroka na témž voze za triumfátorem stojícího a zlatou korunu nad hlavou jeho držícího, aneb na kolo točící se, což všecko nestálost lidského osudu připomíná. — Haverkamp.

²⁾ To dosvědčuje Suetonius (vita Aug. c. 53.) vypravuje, že když za veřejných her mimus Augusta pánem nazval a přítomní slavným potleskem s názvem tím souhlasili, Augustus osvědčení to těžce nesl a název pána zvláštním výnosem si zapověděl.

Hlava XXXV.

1. Jak nevhodně křesťané z uražené velebnosti vinění bývají, hlučně neslavíce svátky císařů, ježto se oslavují ovšem neslušně. 2. Římané spíše nepřátelé jsou svých panovníků, jakož dokazují jejich řeči, přání, 3. pikle velmožů, kteří 4. o slavnostech císařů tvářenou veselost projevují, vzpouru obmýšlejíce.

1. Protož tedy veřejnými nepřátely jsou křesťané, že císařům ani marných ani lživých ani všetečných ctí nevzdávají, poněvadž právě pobožní lidé též památné jich dni svědomím spíše nežli rozpustilostí oslavují. Slavná to arcif služba kadidelnice a lehátko na ulici vynášeti, po městských čtvrtích hodovati, město přepodobiti v krčmu, vínem půdu rozblátiti, stádně rozbíhati se po příkořích, nestydatostech, po vlnadách tělesné libosti. Takto-liž se projevuje veřejná radost neslušností veřejnou? Ty-liž věci sluší na výroční slavnosti panovníků, kteréž na jiné dny nesluší? Kterí zachovávají kázeň vzhledem k císaři, ti ji pro císaře opouštějí a zlých mravů zvůle bude vlastenectvím, příležitost hejřivosti bude jměna za náboženství? Ó což my zasluhujeme odsouzení býti! Neboť proč nábožné sliby a radovánky císařů čistě a střízlivě a poctivě konáme a slavíme? Proč v den veselý dvěře vavříny nezastěňujeme, aniž den svítílnami umrktáváme? To čestná tobě věc jest, když toho slavnost veřejná vymáhá, obléci dům svůj v oděv nějakého nového hampejsu.

2. Předse však i v tomto náboženství druhé po Bohu velebnosti, pro niž z druhé svatokrádeže před soud poháněni býváme my křesťané, nesvětíce s vámi slavnosti císařů tím obyčejem, kterým jich světiti ani mravnost ani kázanost ani stydlivost nedopouštějí, nýbrž k čemu příležitost rozkošná spíše nežli důvodnost rozumná navedla, chtěl bych věrnost a upřímnost vaši ukázati, aby snad i v tom horšími než křesťané shledáni byli ti, kteří nás za Římany míti nechtějí, nébrž za nepřátely mocnářů Římských. Samy ty Kvirity ¹⁾, samu tu domorodnou sedmi pahrbkův chatru vyzývám, ať dosvědčí, zdali některého císaře svého šetrí onen jazyk Římský? Svědek jest Tiberis ²⁾ a školy, kde se učí s šelmami bojovati ³⁾. Již kdyby příroda byla hrud' lidskou k prosvítání jakousi průhlednou látkou obtáhla, v čím srdci i vepsaná by se nejevila

¹⁾ T. j. občany římské.

²⁾ Snad luza, bydlicí podle Tiberu.

³⁾ T. j. školy bestiariů, kdež nejedno volnější slovo proti císařům prohlelo.

touha po novém a novém císaři, aby pod jeho předsednictvím lid penězy byl podělován a to i tou dobou, když pokřikují:

„Rozmnož z let našich tvá tobě Jupiter léta!“

Toho křesťan ani ústy pronášeti nezná, ani o novém císaři přáti.

3. Ale to činí obecný lid, díš! Nechť obecný lid, předse však Římané, aniž kteří více žádají za popravu křesťanů než chatra. Naprosto druzí stavové vedlé své vážnosti nábožni jsou věrně: nic nepřátelského ze samého senátu, z rytířstva, z táboru, z paláce císařského nevane ¹⁾! Odkud přišli Kassiové a Nigrové a Albin ²⁾? odkud ti, kteří mezi dvěma vavříništi obléhají císaře ³⁾? odkud kteří hrdlující jej zapasnický cvik provozují ⁴⁾? odkud ti, kteří zbrojně do paláce vtrhují všech tolika Sigeriův a Partheniův smělejší ⁵⁾? Od Římanů, nemýlím-li se, to jest od nekřesťanův. A k tomu všichni oni až i před samým bezbožné vzpoury vypuknutím i oběti konali za spásu císařovu i skrze genia jeho přísáhali, někteří ústy, někteří uvnitř a vždy veřejných nepřátel jmeno křesťanům dávali.

4. Než i ti, kteří zlosynných stran podporovateli jsouce každého dne k objevení přicházejí, paběrky to zbylé po sklídění vrahů panovníkových, jak nejčerstvějších a nejhustějších vavříků před dvěře vystavovali, jak nejvyššími i nejjasnějšími svítilnami síně čadili, jak nejúpravnějšími i nejpyšnějšími lehátky forum sobě rozdělovali, ne aby veselí veřejné slavili, nébrž aby přání svého předkoušetí se učili o cizí slavnosti a příklad i obraz naděje své zasvětili jmeno panovníkovo v srdci přeměňující! Týchž zevnitřních povinností odbývají také ti, kteří hvězdoporců a žertvohledcův a ptákověštcův i čarodějův o hlavě císařově se dotazují; kterýchžto umění, jakož od anjelův odpadlých objevena jsou a od Boha zapověděna, ani ve svých záležitostech neužívají křesťané. Komuž pak třeba jest bádati o spáse císařově, leč tomu, kdo něco proti ní obmyslí neb sobě přeje, aneb něčeho potom se naděje a

¹⁾ Trpká to ironie.

²⁾ Avidius Cassius, Pescennius Niger a Decius Klaudius Albinus jsou vojevůdcové Římští, kteříž za císaře dali se provolati, Cassius proti Marku Aureliovi, Niger a Albinus po smrti Pertinaxa; oba podlehli Septimiu Severu (Dio Cass. LXIII. 15. n. LXXI. 22. n. LXXIV. 6. n.).

³⁾ Řeč jest o úkladech císaři Kommodovi strojených (Herodianus I. 12.).

⁴⁾ Byl Kommodus uhrdlen od zápasníka, s nímž v zápasích se cvičoval (Lampr. Comm. c. 17.).

⁵⁾ Sigerius a Parthenius byli hlavní spiklenci proti císaři Domitianovi, jež i zavraždili (Sueton. vita Domit. c. 16. 17., Dio Cass. LXVII. 15. n.); ti pak, kteří zbrojně do paláce vtrhují, jsou vrahové císaře Pertinaxa (Dio Cass. LXXIII. 9. n.).

očekává? Neboť ne tím úmyslem o drahých osobách děje se dotaz, kterým o pánech. Jinak zvědava jest pečlivost pokrevných, jinak porobencův.

Hlava XXXVI.

Křesťané bez přijímání osob všem dobrou vůli prokazují.

Když jest tomu tak, že se v nepřátelství postihují, kteří se Římané nazývali, proč o nás zapírají, že Římané jsme, kteřížto za nepřátely pokládáni jsme. Nemůžemeť i Římány nebýti i nepřátely býti, když se shledává že nepřátely jsou ti, kteří za Římány jímáni byli. Tou měrou svědomitá oddanost a věrnost císařům povinná v takovýchto přísluhách nezáleží, jež může nepřátelské smýšlení spíše k zastírání se odbývati, nébrž v těch mravech, jež božství přikazuje tak pravdivě, jakož jest třeba, aby vzhledem všech prokazovány byly. Neboť těmito skutky dobromyslnosti nejsme dlužni jediným císařům. Nižádným dobrem s vyjímáním osob nepřisluhujeme, poněvadž v tom sobě právi jsme, kteří v odplatu za to se nesháníme po chvále neb odměně od lidí, nébrž od Boha vymahatele a odměňovatele nerozdílné dobročinnosti. Týmiž jsme císařům, jimiž i sousedům svým. Neboť zlého přátí, zle činiti, zle mluvití, zle mysliti o někom rovněž se nám zapovídá. Cokoliv není dovoleno proti císaři, to ani proti někomu jinému; co proti nikomu, to snad tím více ani proti tomu samému, jenž skrze Boha tak zveličen jest.

Hlava XXXVII.

1. Křesťané nikomu nejsou nepřátelé, ježto ani nad svými nepřátely se nemstí, což by předse čtvrtým způsobem mohli, totiž zapálením města, 2. vzbouřením se, 3. odloučením se od říše, 4. nezaháněním ďáblův od pohanův.

1. Káže-li se nám, jakož svrchu pravili jsme, milovati nepřátely: kohož můžeme nenáviděti? Též brání-li se nám vetu za vetu dávati, abychom nebyli rovněž vinni skutkem: komuž ubližovati můžeme? Neboť toho sami uvažujete. Kolikráte proti křesťanům se rozkacujete, jednak svým vlastním úmyslům, jednak zákonům po vůli jsouce? Kolikrát také pominuvši vás o své ujmě

nepřátelská chatra kamením a ohněm na nás se obořuje? O samých běsných Bakchanaliích ¹⁾ nešetří ani zemřelých křesťanův, aby je z odpočinku hrobového, posvátného útočiště jaksi smrti doprávaného, již hnilotou porušené, již ne celé vyrývali, rozsekávali, rozvláčeli. Což medle někdy znamenáte, že bylo kdy za křivdu odplaceno od nás tak jednomyslných, tak až k podstupování smrti mírně smýšlejících, ano by třebaš jedna noc skrovníčkým počtem pochodní hojné pomsty způsobiti mohla, kdyby u nás zlé zlým odměňovati lze bylo? Než odstup to, aby se buďto ohněm lidským mstilo Boží následovnictvo anebo litovalo trpěti toho, v čemž se zkouší.

2. Neboť kdybychom i jako zevní nepřátelé, nejen jako tajní mstitelé vésti sobě chtěli, chyběla by nám síla četných plukův a hlukův? Četnější jsou arcí ²⁾ Maurové a Markomané i sami Parthové neb jakkoli velicí jednoho však místa a svých mezí národové nežli všichni všeho okršlku zemského! Včerejší jsme a všecka vaše prostranství naplnili jsme, města, ostrovy, tvrze, městyse, sbořiště, tábory samy, tribue, dekurie, paláce, senát, forum; samojediných vám zůstavili jsme chrámův. Ku kteréž válce nebývali bychom způsobni ano hotovi, byť i brannými četami byli nerovni, kteří tak rádi usmrcování býváme, kdyby v tomto učení nebylo spíše lze zabíjenu býti než zabíjeti.

3. Mohliť jsme i bezbranně aniž odbojem, nébrž jen nesvorností závistivě se odrůzníce proti vám boj vésti. Neboť kdybychom taková síla lidstva v některou skryši vzdálené světa částky se byli od vás odtrhli, k hanbě byla by přivedla vždy panství vaše tolika jakýchkoli občanů ztráta, ba také i k pokutě samým od vás odstoupením. Nepochybně byli byste se užásli nad svou osamělostí, nad utichnutím věcí a nad ztrnulostí okršlku jako mrtvého. Byli byste hledali, komu byste veleli. Více nepřátel než občanů by vám zbylo ³⁾. Nyní však méně nepřátel máte v přirovnání proti množství křesťanův, téměř ve všech obcích, všecky bez mála občany křesťany majíce ⁴⁾. Ale nepřátely pokolení lidského chtěli jste je spíše jmenovati než bludu lidského.

¹⁾ O průvodech rozpustilých Bakchovi na počest hlavně od ženských konaných. Srovn. 6, 4. pozn. 11, 2. pozn. 42, 2.

²⁾ Což počtu křesťanů se dokládaje, nemohl Tertullian říci leč ironicky. Srovn. Hist. polit. Bl. r. 1875. d. 2. str. 419. n.

³⁾ Vzhledem k tomu, co výše v hl. 35. pověděl o úkladech císařům strojených.

⁴⁾ Z toho i co výše č. 2. povědino patrné, jak veliký byl počet křesťanů za doby Tertullianovy.

Tertull. Apolog., přel. Vojáček.

4. Kdož pak by vás vychvacoval od oněch nepřátel ukrytých a na všechny strany hubících mysli i zdraví vaše, od démonských útoků pravím, jež od vás bez odměny, beze mzdy odháníme. Bylo by to jediné stačilo naší pomstě, že by prázdná odtud držebnost nečistým duchům přístupna byla. Dále na vynahrazení takové ochrany ani nemyslíte pokolení vám nejen neobtížné nébrž i potřebné raději chtěli jste za nepřátely usouditi, poněvadž jsme na-prosto nepřátelé, ne však lidského pokolení, nébrž spíše bludu.

Hlava XXXVIII.

1. Křesťané odřikají se jak všeho rocení tak 2. divadel.

1. Protož ani poněkud levněji mezi dovolené roty tato naše sekta počítána býti nemůže, která nepáše nic takového, proč se rot nedovolených bývá obáváno? Neboť, leč se mýlím, příčina, proč se rotám vzniku nedává, jest prohlížení k veřejné zvedenosti, aby se obec v strany nerozštěpovala, což by snadno sněmy, hromady, radnice, sbory, divadla též sočivými stranných přízní půtkami znepokojovalo, poněvadž již počali za výdělek míti lidé prodejné a námezdné propůjčování násilnosti své. Avšak nám, kteří se k všelikým slávy a důstojnosti podnětům chladně chováme, nijak není zapotřebí sestupovati se, aniž jest nám která věc cizejší, než zpráva státní. Jednu všech společnou obec uznáváme, totiž svět.

2. Rovněž divadel vašich odřikáme se, jakož původů jejich, o nichž víme, že z pověry počaly se, když i samých těch věcí, které jsou látkou jejich, daleci jsme ¹⁾). Nic ani řečí, zrakem, sluchem, neobcujeme pošetilému cirku, nestoudnému divadlu, kruté aréně, marným cvikům zápasnickým v sloupořadí. Čím vás urážíme, jiným-li rozkošem přednost dáváme? Nechceme-li znáti zábav, naše jest škoda, má-li se věc tak, ne vaše. Ale neschvalujeme věci vám se líbících, aniž vás naše věci těší. Ale volno bylo Epikurejským ustanoviti sobě nějakou pravdivou rozkoš, to jest nějaké rovnoduší ²⁾), také volno budiž křesťanu pokládati ji sobě v zaneprázdněních veledůstojných.

¹⁾ T. j. všeho druhu nepravostí.

²⁾ Epikurovci pokládali za vrchol blaženosti býti beze vsí bázně a žádosti (ἀταραξία), bez trudu a práce (ἀπονία) a také v jakémsi rovnoduší.

Hlava XXXIX.

1. Křestanů schůzky jaké jsou; 2. jejich péče o chudé a 3. vzájemné milování: odtud 4. všecko jim společné jest vyjmouce manželky. 5. Pohanů při hodech nádhera, 6. křestanské večere skromnost, mírnost, svatost, proč 7. jejich tak nevinné schůzky nemají býti odsuzovány.

1. Oznamím již nyní já sám zaneprázdnění roty křestanské, abych jakož jsem vyvracel zlé, tak i dobré ukázal. Jedno tělo jsme svědomím náboženství svého a jednotou kázně a svazkem naděje. Scházíme se ve schůzi a ve sbor, abychom sobě Boha obcházeli jako zástupmo modlitbami prosíce. Toto násilí Bohu milo jest. Modlíme se též za císaře, za služebníky jejich a za mocnosti, za stav věku vezdejšího, za pokoj věcí obecných, za prodlení konce ¹⁾. Scházíme se k připomínání sobě písem božských, jestliže přítomných časů jakost nutí o něčem buď napřed napomenouti neb něčeho porozvážiti ²⁾. Zajisté víru svou svatými slovy oživujeme, naději vzpřímujeme, důvěru pevníme a rovněž kázeň tužíme, v mysl sobě vštěpujice přikázání. Tamtéž dějí se ponoukání, kárání a posudek boží. Neb také se soudí s velikou váhou jako při těch, kteří, že je Bůh spatřuje jisti jsou, i jest to svrchovaný soud předběžný budoucího soudu, jestliže někdo tak zaviní, aby od obecenství modlitby a sboru a všeho svatého tovaryšení vyhoštěn byl. Předsedají starší za nejhodnější uznání, cti té nedošedše úplatkem nébrž svědectvím, neboť není žádná věc Boží prodajná ³⁾.

2. Také stává-li společných peněz pokladničných, nikoli neshromažďují se z pocty peněžité složené jako zákupem za náboženství ⁴⁾. Mírnou almužnu jedenkaždý dne v měsíci určeného anebo kdy chce i jestliže jen chce i jestliže jen může, přikládá; neboť nikdo nucen nebývá, ale dobrovolně snáší. To jsou jako zástavy lásky zbožné. Neb odtud nikoli peníze na hody ani na pitky ani bezděky na chlamtárny vydávají se, nébrž na výživu a pohřeb nuzných a na pacholata i děvčata chudá i osiřelá, i na domácí starce, též na ty, kteří rozbitím lodí schudli, aneb stanou-li

¹⁾ Viz 32, 1. pozn.

²⁾ Z tohoto místa právem souditi lze, že za dob Tertullianových pořádek čtení perikopního ještě nebyl ustálen.

³⁾ Církev tedy měla od počátku svou vlastní pravomoc.

⁴⁾ Viz 13, 2.

se někteří v dolech neb někteří na ostrovech neb v žalářích, avšak jen v příčině Boha svého, odchovanci vyznání svého ¹⁾).

3. Ale zvláště takové účinné milování nás u některých cejchuje: „Viz, řkou, jak se vzájem milují“ — neb sami oni vzájem se nenávidí — i „jak jeden za druhého zemřítí hotovi jsou“ — neboť sami k zabíjení jeden druhého hotovější budou. Ale i že bratry se jmenujeme, proto, mním, se oni třeští, jakož i že u nich všeliké jmeno pokrevnosti jest tvářením pravé náklonnosti. Bratři pak i vaši jsme, právem přírody, matky jedné, ač vy příliš málo jste člověky, poněvadž jste zlí bratři. Však oč hodněji bratry i slovou i za ně procházejí ti, kteří jednoho otce Boha uznali, kteří přijali jednoho Ducha svatosti, kteří z jednoho lůna neznalosti též k jednomu světlu pravdy probrali se? Aneb proto snad za méně řádné jmíni jsme, poněvadž nižádná o našem bratrství tragedie se neozývá, aneb že z rodinného statku a jmění bratři jsme, jež u vás obyčejně roztrhuje bratrství.

4. Kterí se tedy srdcem a duší směšujeme, o sdílení se statky svými nic nejsme rozpačiti. Vše jest u nás nerozdílné kromě manželek. V tomto oboru společenství rušíme, v němž jediném druží lidé společenství provozují, kteří nejen používají manželství přátel, nébrž i svých manželství přátelům přetrpělivě poskytují, to z oné tuším kázně předkův a velikých mudrců, Řeka Sokrata i Římana Katona, kteří manželek svých přátelům společně propůjčovali, jež byli pojali, aby i někde jinde dítek zplozovali ²⁾). Nevím sice, zdali proti jich vůli; neboť nač by o čistotu pečovaly, kterouž manželé tak snadno darovali? Ó příklade moudrosti attické a vážnosti římské: rufian jest filosof i censor! Což divu tedy, ruší-li se na pořád tak veliká láska?

5. Neboť i skrovné večere naše mimo to, že je v pověšť zločinnosti uvádíte, jako hejsovné potupujete. O nás arcíř průpověď Diogenova platí: „Megarští kupují zájedkův, jako by zítra měli zemřítí, a stavějí, jako by nikdy zemřítí neměli“. Ale mrvy v cizím oku mnohý snáze spatřuje, než ve svém břevno. Když tolik tribuí a kurií a dekurií řihá, kyše vzduch; Saliům ³⁾ obědvati hodlajícím bude třeba věřitele; Herkulovských desátkův ⁴⁾ a

¹⁾ Kteréž je z důchodů svých živí a chová.

²⁾ Což dosvědčuje Lucianus (Vitarum auctio) řka výslovně, že Kato manželku svou Marcii ponechal nějakému Hortensiovi; Oehler tvrdí, že to nebyl Kato censor.

³⁾ Viz 26. pozn.

⁴⁾ Viz 14, 1. pozn.

obětních kvasů náklady účetní písaři vypočítávají budou; o Apaturiích ¹⁾, Dionysiích a mysteriích Attických ²⁾ jako na vojnu opovídá se odvod kuchařův; k dýmu obědu Serapiovského ³⁾ strážníků požárných ⁴⁾ hotovost se nařizuje. Jediné stolování křesťanův se opálá.

6. Večere naše jmenem svým ⁵⁾ důvod svůj ukazuje, název její znamená to co milost u Řeků. Nechť jakýkoli náklad stojí, zisk jest, jmenem zbožné lásky činiti náklad, anť každého pomocí opuštěného tím občerstvením potěšujeme, nikoliv kudy u vás břichopásci vyhledávají oslavy k podjařmení svobody pod zakup břicha mezi hanebným na sádlo se krmením, nébrž pokud jest podle Boha větší zřetel k nezámožným. Jest-li poctiva příčina společné hostiny, ostatní řád naší zprávy dlé příčiny uvažujte. Co má býti z povinnosti nábožné, žádné nevázanosti, žádné nemírnosti nepřipouští. Dříve se nepřisedává, než se napřed okusí modlitby k Bohu. Jídá se tolik seč lačni jsou, píjí se kolik cudným užitečno jest. Tak se nasycují, jako ti, kteří pamatují, že i nocí Boha vzývati mají; tak hovoří jako vědouce, že Bůh slyší. Když voda k umytí rukou a světla přinešena jsou, dlé toho jak každý z písem svatých nebo z vtipu svého umí, vyzývá se do prostředku, aby Bohu zpíval; z toho se zkouší kterak pil. Rovněž modlitba hostinu dokonává. Odtud se rozcházejí ne v shluky bitecké, ani v tlupy toulácké, ani v průjevy rozpustilosti, nébrž k témuž zachovávání mírnosti a stydlivosti, jako ti, kteří ne tak večeri obcovali jako kázni.

7. Tato schůzka křesťanův ovšem budiž zaslouženě nedovolenou, jest-li schůzkám nedovoleným rovna, zaslouženě zatratidlnou, jestliže kdo na ni žaluje tím důvodem, kterýmž na roty žaloba jde. K čí zkáze kdy sešli jsme se? Tím jsme, shromáždění jsouce, čímž i rozptýlení, tím veškeří, čímž i jednotlivci nikomu neubližující, nikoho nermoutíce. Když pořádní, když dobří scházejí se, když zbožní, když cudní se shromažďují, nemá to slouti rotou, ale radou.

¹⁾ Apaturie (ἁ — πατρα) jsou vlastně slavností Athénskou, o které zapísán byl novorozenec v seznamy fratorů, t. j. bratrstev stejnými kulty spojených, což podobá se našemu zapisování v knihy křestní. — Velišský str. 227.

²⁾ Dionysie konaly se v Attice na oslavu Dionysa (Bakcha) boha vínodárce po skončeném vinobraní a lisování a na oslavu téhož boha křísitele omladlé přírody. — Velišský str. 350. — O mysteriích Attických viz 7, 3. pozn.

³⁾ Viz 6, 4. pozn.

⁴⁾ Zřízení strážníků těch pochází od Augusta. — Velišský str. 441.

⁵⁾ Ἀγάπη.

Hlava XL.

1. Jak křivě veškerá obecné strasti příčina křesťanům se připisuje. Neboť 2. již před Kristovým příchodem podobné pohromy přihodily se, 3. za časů starodávných. 4. Těch pohrom příčina jsou hříchové lidští. 5. Ba skrze křesťany ty strasti jsou levnější.

1. Avšak naproti tomu jmeno roty připadati má těm, kteří se k nenávidění dobrých a poctivých schukují, kteří se proti krvi nevinných skřikují, i tu ješitnost k obraně nenávisti své předstírajíce, že vedle domnění jejich všeliké veřejné pohromy, všeliké obecné nehody příčina křesťané jsou. Tiber-li vystoupil do města, Nilus-li nevystoupil na nivy, není-li déšťů, země-li se vztrásla, povstal-li hlad neb mor, hned: „S křesťany před lva“ pokřikují. Tolik jich před jednoho? ¹⁾

2. Prosím vás, před panováním Tiberiovým, to jest před Kristovým příchodem, jak veliké pohromy okršlek zemský a města přikvačily! Čteme, že Hiera, Anafe a Délos a Rhodos a Kos ostrovy ²⁾ s mnoha tisíci lidí na zkázu přišly. Připomíná i Plato, že větší částka Asie neb Afriky Atlantským mořem jest zachvácená. Ale i moře Korintské zemětřesením pohlceno jest a prudkost vln částku Lukanie odervalá, kteráž takto oddělená částka Sicilie nazvána jest. Toť vždy bez škody obyvatelů přihoditi se nemohlo.

3. Kdež však byli tehdaž, nedím bohů vašich pohrdatelé křesťané, ale sami bozi vaši, když celý svět potopa zahladila, aneb, jak Plato myslel, roviny toliko? Neboť že oni byli pozdější než pohroma potopní, dosvědčují sama města, v nichž se narodili a zemřeli, i ta, jež založili; neboť ani by jinak ta města dodnes netrvala, leč že i sama pozdější jsou spousty oné. Ještě Palestina nebyla roj židovský z Egyptu přijala, ani ještě původ sekty křesťanské tamo nebyl osedl, když krajiny jí soumezné Sodomu a Gomorru ohnivý déšť vypálil. Páchne ještě požárem země a zrodí-li se tam nějaké ovoce, jen na oko dospívá, ostatně dotčením v popel se obrací. Ale ani Tuscie tehdy již a Kampanie na křesťany nestýskaly, když Vulsinie s nebe, Pompeje z hory jejich zaplavil oheň. Nikdo ještě v Římě pravého Boha nectil, když Hannibal

¹⁾ Úsměšně to vece, poněvadž odsudek zněl: „Ad leonem!“

²⁾ Hiera jeden z ostrovů aeolských či Liparských, nyní Vulcano nazván, severně od Sicilie; ostatní ostrovy jsou v moři aegejském.

u Kan po římských prstenech vraždy své mírkou měřil ¹⁾. Všichni bozi vaši ode všech ctěni byli, když samého Kapitolia Senonové byli se zmocnili ²⁾. I dobře že, nějaké-li neštěstí městům se přihodilo, chrámy rovněž jako zdi městské zkázu vzaly, tak že již tím docílím, že od nich ³⁾ nepřišlo, poněvadž i na ně přišlo.

4. Vždycky lidské pokolení zle se Bohu odsluhovalo; předně sice povinnosti jemu neplnilo, jehož ač z části poznávalo, však nevyhledávalo, nébrž i jiných nadto sobě vymýšlelo, jež by ctilo; potom že nevyhledávajíc mistra nevinnosti a soudce i popravce zavinilosti ve všech neřestech a zločinech se zakořenilo. Ostatně kdyby jej bylo vyhledávalo, z toho by šlo, že by jej vyhledávajíc poznávalo a poznávajíc jeho šetřilo a šetříc milostivosti jeho více okoušelo než hněvu. Má tedy věděti, že týž i nyní jest hněviv, kterýž také jindy hněviv byl, prvé než křesťané se jmenovali. Když dobrodiní jeho užívalo dříve prokázaných než sobě bohy tvořilo, proč by nesrozumívalo, že i zlé věci přicházejí od něho, ježž původem dobrých bytí neznamenal? Tomu se provinilo, jemuž i nevděčným bylo.

5. A předse dávných-li pohrom srovnáváme, lehčí nyní se přihazují od té doby, co křesťany svět od Boha přijal. Neb odtud i nevinnost zmírnila nepravosti věku i orodovníci Boží bytí počali. Konečně když v létě i v zimě déště zastaveny jsou a roční úroda starost dělá, vy sice každodenně nasycení jsouce a hned na to pojídati hodlajíce, s velikým zaneprázdněním lázní, krčem a hampejsů žertvy deštní Jovišovi kolete, bosonohých processí lidu opovídate, nebe na Kapitoliu hledáte, oblaků se stropu očekáváte, odvrátivše se i od samého Boha i od sebe; my zajisté posty vyschlí a všelikou zdržlivostí zmořeni, všecku životní potravu odloživše, v žíní a popele se válejíce nebe prosbami kormoutíme, Boha se doprošujeme, a když vymůžeme milosrdenství, Jupiter pocty dochází.

¹⁾ Padlo u Kan r. 216. př. Kr. 40—50000 vojáků římských a tolik rytířů, že Hannibal tři míry zlatých prstenů jim sňatých poslal do Karthaginy.

²⁾ Kapitolia Senonové pod Brennem se zmocnili, toliko město v popel obrátili, leč by Tertullian zmocněním se to nazýval, že několik Gallů slezlo vrch Kapitolský. Liv. V. 41. n.

³⁾ T. bohův.

Hlava XLI.

1. Pohané spíše jsou příčina pohrom, jež 2. Bůh dopouští buď k pokárání anebo k napomenutí, a jimiž 3. křesťanům nebývá ublíženo.

1. Vy tedy nevhodni jste věcem člověčenstva, vy jste vinníci a přivabitelé veřejných nehod vždycky, kteří Bohem pohrdáte, sochám se klaníte. Neboť za věc podobnější jest míti, že se ten hněvá, jenž zanedbán bývá, nežli ti, kteří ve cti jsou; aneboť zajisté oni jsou velmi ničemní, jestliže pro křesťany i svým ctitelům ubližují, jež by měli oddělovati od věcí křesťany zasloužených.

2. Toť, pravíte, i na vašeho Boha lze svést, jestliže i sám nějak toho trpí, aby pro pohany ctitelům jeho bylo ubližováno. Dříve připusťte uložení jeho a toho na něj zpět umítati nebudete. Neboť on, jenž jednou věčný soud určil po skonání světa, před skonáním věku nekvapí s oddělováním, bez něhož soud býti nemůže. Jednostejný jest prozatím ke všemu pokolení lidskému i shovívaje i žehraje; chtěť, aby společny byly i výhody pohanům i nehody ctitelům jeho, aby stejným dílem všichni společně i levnosti jeho i přísnosti zkoušeli. Poněvadž jsme se naučili, že tak při něm jest, libujeme levností, strachujeme se přísnosti; vy na-proti tomu obojím pohrdáte: i jde z toho, že všechny rány věku toho, ač jestliže potkávají, nás k napomenutí, vás k pokárání od Boha potkávají.

3. Avšak nám se neubližuje nižádným způsobem; předně poněvadž nám na ničem nezáleží v tomto věku leč na tom, abychom co nejrychleji z něho vykročili; dále poněvadž nějaké-li protivensství nás přemrskuje, vaším zásluhám přičítá se. Ale i když nás některé nehody zatrhují jakož ty, kteří jsme s vámi úzce spojeni, těšíme se více rozjímáním božských předpovědí utvrzujících totiž doufalivost a víru naděje naší. Jestliže pak od těch, jež ctíte, všechny zlé věci vám přicházejí příčinou naší, proč setrváte v ctění takových nevděčníků, takových nespravedlivců, kteří k zármutku křesťanům vás spíše ujímají se a hájiti povinni byli, jež by oddělovati měli od toho, co zasloužili křesťané.

Hlava XLII.

1. Křesťané v záležitostech žití obecného nejsou nepožiteční; 2. obřadů sice zdržují se. 3. Ačkoli poplatků chrámům neodvádějí, tím věrnější jsou v placení daní obecných a zemských.

1. Ale též jiným heslem křivdivým pohánějí nás: také prý nepožiteční jsme v obchodech. Jakýmž to způsobem, jsouce lidé s vámi bavící, tétěž s vámi živnosti, téhož kroje, též přípravy a potřeby životné? Neboť nejsme ani Brahmané ani nazí mudrci indiští, lesňáci a z života vyhostilí ¹⁾. Pamatujeme, že jsme vděčností povinni Bohu, Pánu, Stvořiteli; žádného požitku z děl jeho nezamítáme, naprosto ustřídujeme, abychom jich přes míru nebo neprávě neužívali. Tedy nikoli bez forum, ne bez jatek, ne bez lázní, krámů, dílen, stájí, trhů vašich a bez druhých tovaryšství s vámi spolubydlíme v tomto věku. Plavíme se i my s vámi i na vojně sloužíme a sedláčíme a tudy v trhy vcházíme; umění, díla svá zobecňujeme k potřebě vaší. Kterak zdáme se nepožiteční býti záležitostí vaším, s nimiž a od nichž jsme živi, nevím.

2. Ale tvých-li obřadů nenavštěvuji, všaktě i toho dne člověk jsem. Nekoupám se na úsvitě o Saturnaliích ²⁾, abych nezmařil i noci i dne; avšak koupám se v hodinu pořádnou a zdravou, kteráž by mi k zachování barvy i krve sloužila; skřehlým a bledým býti mohu, až mou mrtvolu umyjí ³⁾. Nehoduji veřejně o Liberaliích ⁴⁾, jakož obyčej mají šelmokolci, když před bojem naposled večeřejí ⁵⁾, avšak kdekoli z tvých zásob večeřím. Nekupuji věnce hlavě své ⁶⁾.

¹⁾ Podle Plutarcha (Alex. 64.) dva to druhové starých indických mudrcův a učitelů náboženství, kteří chodili téměř nazí v lesích o samotě žijíce: Brahmané a Samanaeové.

²⁾ Viz 9, 1. 2. pozn. 10, 3. pozn. Slavnost ta konána byla na památku přešastné doby, kdy dle pověsti král Saturnus v Latii vládl a proto po celý týden odpočívalo se ode všech těžších prací a všech řemeslných a obchodních zaměstnání, i otrokům povolována byla plná zůle. — Velišský str. 372. n.

³⁾ Saturnalie slavily se v měsíci prosinci; i vycházeli z lázní lidé skřehlí a bledí.

⁴⁾ Viz 6, 4. pozn. 11, 2. pozn. 37, 1. pozn.

⁵⁾ V den před bojem byla gladiatorům a šelmokolcům udělována „svoobodná hostina“.

⁶⁾ Narážka tuším na věnce hodovnické, poněvadž o hodech předchází nejobyčejnější byly z růží, violek, myrty, miříku a břečťanu, jimiž zdobili se hodovníci při popíjení, aby prý se uvarovali opítí. — Velišský str. 186.

Což tobě na tom, nakoupených nicméně květin kterak užívám? Myslím, že milejší jest požitek květin volných a nesvázaných a odevšad rozpuštěných. Ale byť bychom je u věnec spletili, my víme, že věnec chřípějším voní; to vizte ti, kteří svými vlasy voní. Do divadel nescházíme se; zachce-li se mi však věcí, kteréž za oněch schůzí prodávány bývají ¹⁾, volněji vezmu z míst kde je vlastně prodávají. Kadidla dokonce nekupujeme. Stýská-li na to Arabie, věztež Sabejští, že se jejich zboží za větší a dražší cenu na pohřby křesťanů vynakládá než na podkuřování bohův.

3. Zajisté dítě, chrámové důchody každým dnem hynou; dobrovolných dárcův kolikátý ze všech již [do pokladnice chrámové] mece? Neboť nestačujeme i lidem i bohům vašim žebřícím pomáhati, aniž, jak za to máme, komu udíleno býti má, nežli žádajícím. Konečně vztáhniž ruku Jupiter a vezmiž, ježto zatím milosrdenství naše více vynakládá po ulicích a čtvrtích nežli vaše náboženství po chrámech. Ale druhé důchody obecné děkovati budou křesťanům dle víry své dluh splácejícím, kterouž věrou se zdržujeme od uškrabování cizího, tak že kdyby se hledělo k tomu, mnoho-li poplatkům uchází a hyne šalebným a lživým vašim svého statku přiznáváním, snadné by bylo súčtování, an by ten schodek, na který jedině stýskáte, vyrovnán byl dle výhodnosti druhých účtův.

Hlava XLIII.

Komu křesťané jsou neužiteční, avšak s jakým ziskem pohanův.

Naprosto vyznám, kdo, ač jsou-li kteří, pravdivě o nepožitečnosti křesťanů žalovati mohou. První jsou kuplíři, dohazovači, lázebníčkové, pak zákeřníci, traviči, čarodějníci, též střevohledci, žertvohledci, hvězdopravci. Těm nepožitečnými býti veliký jest požitek. A předse jakákoli ztráta jest jmění vašeho skrze tuto naši sektu, může nějakou ostrahou vyvažováno býti. Kolik jich máte, neřku kteří by z vás ďábly vyháněli, neřku již kteří by i za vás pravdivému Bohu prosby předkládali, protože snad tomu nevěříte, ale od nichž byste se ničeho nebáti mohli?

¹⁾ Pro veliký nával lidí k divadlům i kramářů se tu dostavovali.

Hlava XLIV.

Křesťanů nevinność jak patrna jest.

Avšak na onu ujmu obce pospolitě tak drahnou jako pravdivou nikdo se neohlíží, oně křivdy při obci nikdo neváží, když nás spravedlivých tolik na zmar přichází, když nás nevinných tolik utráceno bývá. Vašich již dokládáme se skutkův, kteří každodenně předsedáte soudům uvězněných, a svou výpověď dle seznamův sepsaných o nás rozsuzujete. Tolik vinníků s udáním rozličných zločinů počítáte, kdož jest tamo nákeřník, kdo taškář, kdo svato-krádce neb porušovatel neb zloděj lázební ¹⁾, kdo z nich též jsa křesťanem k tomu počtu se připisuje? aneb když křesťané jen proto, že jsou křesťany, na trest vydáváni bývají, kdo z nich i takový jest, jací tak mnozí škodníci? Vašimi lidmi vždy zvlrají se žaláře, vašimi vždycky rudné doly sténají, vašimi vždy šelmy tyjí, vašimi vždycky strojitelé her šermířských tlupy trestníků pasou. Nižádný tam není křesťan, leč jest-li pouze toliko křesťanem, anebo jest-li i něčím jiným, již není křesťanem.

Hlava XLV.

1. Jediní křesťané následují pravé nevinnosti, nikoli však pohané, kteří jen lidí se bojí. 2. Jak slabá jest zákonů lidských vážnosť proti vážnosti zákona Božího.

1. My tedy samojediní nevinni. Což divu, když tak býti musí? Neboť v pravdě musí tak býti. Nevinnosti od Boha jsouce naučení i dokonale ji máme, jakož od dokonalého mistra objevenou, i věrně ostříháme, jakož od nezavržitedlného rozeznávače poručenou. Však vám lidské uvážení nevinność oznámilo, člověčí též panování vám ji nařídilo; odtud nemáte ani plné ani tak strašné kázně, aby nevinność opravdiva byla. Tak veliká jest rozumnosť člověka k ukázání dobrého, jak veliká podstatnosť k vymáhání, takť snadno jest onu klamati jako touto pohrdati. A tou měrou což jest úplnější, říci: „Nezabiješ“ či učiti: „Ani se nepohněvej“?

¹⁾ Za tou příčinou mívaly lázně i své šatny, kde zřízený k tomu otrok (capsarius) šaty hostí opatroval. — Velišský str. 53.

Což jest dokonalejší, zamezovati cizoložství, či též od samojediné očí žádostivosti zdržovati? Což pokročilejšího, o zločinu či také o zločinu zakazovati? Co zřízenějšího, křivdy nedopouštěti či ani křivdy odplácení nedovolovati? Při tom však vezte, že i sami zákonové vaši, jenž zdají se k nevinnosti směřovati, z Božího zákona, jakožto ze staršího vzoru, vypůjčeny jsou. Pravili jsme již o věku Mojžíšově ¹⁾).

2. Než jak velika jest vážnost zákonů lidských, ano se poštěstuje i vyváznouti z nich, když přestupník obyčejně utahuje se a někdy jimi pohrdati může, nechať samovolně neb z nutnosti prohřešil? Považte toho také dle krátkosti popravu kterékoli, ana předse smrti nepřetrvá. Tak i Epikurus všecka muka i všechnu bolest zlehčuje, o mírné sice vypovídaje, že jí hrubě vážit netřeba, o veliké pak, že netrvá ²⁾). Myť však, jenž Bohem všeho spatřovatelem zkoumání jsme a kteří k věčnému od něho trestu pohlížíme, slušně jediné nevinnosti šetříme i vedle plné moudrosti i vedle nesnadného skryše nalezení i vedle velikosti muk nejen dlouhých ale věčných, toho se bojíce, jehož se báti bude povinen i sám ten, kterýž bojících se soudí, Boha, ne prokonsula se bojíce.

Hlava XLVI.

1. Co jest dosaváde vykonáno. 2. Námitka jiná, že náboženství křesťanské jest rod neb způsob filosofie. 3. Což se vyvrací třebas jednáním pohanů, kteří nenávidí křesťanů, ctí však filosofy, ačkoli tito bohy zrušují. Dále 4. mezi filosofy a křesťany jest rozdíl v znalosti o Bohu a 5. v kázni, zvláště v stydlivosti, 6. v poctivosti a jiných ctnostech. 7. I poklesne-li křesťan, bývá k němu o to hleděno, odtud jak náramný jest rozdíl mezi křesťany a filosofy.

1. Dostáli jsme, jakož mním, proti všelikému nás vinění, kteréž se krve křesťanské dožaduje. Ukázali jsme celý stav svůj a kterými bychom způsoby dolíčiti mohli, že tak jest, jako jsme ukázali, totiž z hodnověrnosti a starobylosti písem Božích, takéž z vyznání mocí duchovních. Kdož se osmělí nás překonati ne uměním slovním nébrž týmž řádem, kterýmž jsme důkaz postavili o pravdě?

2. Než když se jednomu každému zračitě prokazuje pravda naše, zatím nevěra, ana se o dobrém této sekty důvody mocnými

¹⁾ Viz 19, 1.

²⁾ Srovn. 38, 2. pozn.

přesvědčuje, známým a obyčejným již během ji nepokládá naprosto za účinek božský, nébrž spíše za způsob filosofie. K témuž, dí, i filosofové napomínají a se přiznávají k nevinnosti, k spravedlivosti, k trpělivosti, střízlivosti, stydlivosti.

3. Proč tedy těm, k nimž nás přirovnáváte učením, tudyž nás nevrovnáváte volností a beztrestností nauky? aneb proč i oni, jak naše roveň, nejsou tištěni k úkonům, jichž my nepodnikajíce v nebezpečenství tápáme? Neboť kdo filosofa pohání, aby obětoval nebo přísahal neb se svítilnami o polednách marnými se vytasoval ¹⁾? Ba ano i bohy vaše veřejně ruší a pověr vašich svými spisy narážejí ²⁾, a vy to chválíte ³⁾. Největší jich díl i na panovníky lají ⁴⁾ a vy to snášíte, a spíše sochami a důchody odměňování bývají ⁵⁾ nežli k tomu odsuzování, aby metáni byli před šelmy. Ale to náležitě; neboť filosofové jmenují se a ne křesťany. To jméno filosofů nezahání ďábly. Proč ne? když hned po bozích filosofové demony kladou? Sokratova řeč jest: „Dopouští-li toho démonium“ ⁶⁾. Týž i když poněkud pravdě rozuměl bohy zapíraje, předse Aeskulapiovi kohouta obětovati již na konci svého žití kázal, tuším ke cti otce jeho, poněvadž Sokrata Apollo za nejmoudřejšího všech byl vyhlásil. O Apollina nepovážlivého! Svědectví moudrosti vydal muži tomu, když pravil, že bohů není. Jak velice nenávisť strádá pravda, tak velice ten, kdo ji věrně podává, uráží; kdo však ji cizoloží a pitvoří, tím způsobem nejvíce utvrzuje se v přízni u pronásledovníků pravdy.

4. Kterouž pravdu posměvační a porušovací filosofové nepřátelsky pitvořují a pitvořením porušují, jakož ti, kteří slávy uloviti hledí, té křesťané nutně vyhledávají a cele poskytují, jakož ti, kteří o svou spásu dbají. Tou měrou ani věděním ani uměním, jak mníte, se nevrovnáváme. Neboť Thales, onen přírodopysce

¹⁾ Srovn. 35, 3.

²⁾ To činil na příkl. asi v polovici 5. stol. př. Kr. Diagoras z Melosu, jenž sleduje atomistickou filosofii Demokritovu (viz níže č. 5.) pohrdal bohy a posmíval se mysteriím; dán mu přísudek ἄθεος. Dále Theodor z Cyreny ke konci 4. stol. př. Kr. taktéž ἄθεος nazvaný; filosofie jeho záležela v úplném popírání bohův a pravidel mravních, zatracování neřestí děje prý se jen jaksi z úmluvy na ochranu společnosti.

³⁾ Ku příkl. Cicero, jenž tomu chtěl, aby z mythologie všecko se vymýtilo, co bohů nedůstojno jest (de nat. deorum III.).

⁴⁾ Což dle vypravování Xifilina (epit. X.) za Vespasiana zhusta se dalo.

⁵⁾ Miláček filosofů císař Markus Aurelius Antoninus vykázal řečníkům a filosofům z veřejných příjmů důchody (Capitol. in vita Anton.).

⁶⁾ Viz 22, 1.

první ¹⁾, což jistého o božství vyzvídajícímu Kroesovi odpověděl, dobu k rozmyšlení propůjčenou často zmařiv ²⁾? Boha kterýkoli řemeslník křesťanský i nalezá i ukazuje i hned vše, co se k pomyslení Boha vyhledává, jemu také skutečně přivlastňuje, jakkoli Plato tvrdí, že tvůrce veškerenstva ani naleztí není snadno, a když jest nalezen, o něm vůbec vypravovati jest nesnadno ³⁾.

5. Ostatně kdybychom poháněli k rozepři o stydlivosti, četl bych částku nálezu attického vyhlášeného proti Sokratovi, kaziteli mládencův ⁴⁾. Ani ženského pohlaví nestřídá křesťan. Znam, že i Fryne nevěstka ⁵⁾ žáru Diogena ⁶⁾ o hostině příležitosti se propůjčovala; slyším, že i jakýsi Speusippus z Platonovy školy v cizoložství za své vzal ⁷⁾. Křesťan jedině manželce své mužským rodí se. Demokritus oslepiv sám sebe ⁸⁾, že by bez chťiče na ženské pohlížení nemohl a kdyby jich nedošel, by bolestil, k nezdrželivosti touto opravou přiznává se. Avšak křesťan zraku neporušeného zachovává v ženských ženského pohlaví nespátřuje; srdcem proti smilnosti slep jest.

6. Kdybych měl k obraně počestnosti mluvit, ajhle blátonohý Diogenes pyšná lehátka Platonova jinou pýchou pošlapuje ⁹⁾: křesťan ani proti chudému nepýchá. Kdybych se přel o skrom-

¹⁾ Thales, jeden ze sedmi mudrců řeckých (nar. r. 639. př. Kr.), jenž pokládá se jednak za zakladatele geometrie a astronomie u Řeků, jednak za původce filosofie.

²⁾ Totéž se vypravuje o Simonidovi Kejském, jenž tázan byv od Hierona Syrakuského, co by o bozích soudil, nejdříve den na rozmyšlenou si vyžádal, pak dva, pak čtyři, a když konečně Hiero po příčině toho odkládání se tázal, odpověděl mu Simonides, že čím déle o božství přemýšlí, pravda tím více se mu zatemňuje. — Cicero de nat. deorum I. 22. — Minuc. Fel. 13.

³⁾ V Timaeu.

⁴⁾ Obžaloba Meletova (viz 14, 3. pozn.) proti Sokratovi zněla: „Sokrates křiv jest tím, že nevěří v bohy, v které obec věří a jiné nové bohy uvádí; jest pak křiv také tím, že kazí mládež“, sváděje ji t. k odporu proti zákonům státním, jak obyčejně se vykládá, ale jinak Tertullian.

⁵⁾ Viz 13, 4. pozn.

⁶⁾ Viz 14, 3. pozn. Ač tedy cizí poklesky a pošetilosti přísně káral, sám předse neznal pravého sebezapření.

⁷⁾ Byl Speusippus syn sestry Platonovy a po smrti ujce svého jeho nástupcem. Co tu o něm praví Tertullian, to měl jen z doslechu, jak sám vyznává; Laertius (IV. 3.) vypravuje, že se sám zavraždil.

⁸⁾ Demokritus z Abdery, řecký filosof v 5. stol. př. Kr.; s učitelem svým Leucippem považuje se za původu filosofie atomistické. Že se sám oslepil, vypravuje i Cicero (de fin. V. 29, 87.), ač jiní o tom pochybují.

⁹⁾ Laertius (VI. 4, 25.) vypravuje, že když jednou Diogenes (14, 3. pozn.) ublácnýma nohama šlapal po skvostných kobercích Platonových říka: „Šlapu

nost, ajhle Pythagoras u Thurijských ¹⁾, Zenon u Prienských ²⁾, o samovládne panování pokoušejí se: křesťan v pravdě ani o edilství ³⁾. Měl-li bych se potýkati o rovníomyslnosti, Lykurgus hladem umřítí volil, že Lacedaemonští zákony jeho opravili ⁴⁾: křesťan také odsouzen jsa děkuje. Mám-li se spustiti v boj o dochování víry, Anaxagoras základu [depositum] nepřítelům odpřel ⁵⁾: křesťan i od nekřesťanů věrným nazýván bývá. Mám-li o upřímé prostotě ve spor vejíti, Aristoteles důvěrného přítele svého Hermiu vytiskl z místa jeho ⁶⁾: křesťan ani nepříteli svému neubližuje. Týž Aristoteles tak mrzce Alexandrovi, jejž spíše řídití měl, se lichotí, jako Plato příčinou své labužnosti Dionysiovi se zaprodává ⁷⁾. Aristippus v rouchu náchovém pod velikou tvářností

marnost Platonovu^a, Plato mu na to odvětil: „Jakou to pýchou bubříš, an pýchu šlapati se domníváš!“

¹⁾ Pythagoras, filosof řecký, o jehož rodišti a roku narození se rozcházejí zprávy o něm zachované; k pravdě nejvíce se podobá, že okolo r. 582. př. Kr. na ostrově Samu byl narozen. Asi 40 let stár, přesídlil do Krotony v jižní Itálii a dal tam původ četné škole či řádu filosoficky náboženskému (srovn. 11, 2. pozn.), jenž nebyl beze směru politického. A právě na tento směr narážeti se zdá Tertullian, Thurijskými rozuměje osadu athénskou na jihozápadním pomorí zátoky Tarentské.

²⁾ Zdá se, že jest to Zeno Elean z Chersonesu Thrácké, jenž žil v 5. stol. př. Kr. a po svém návratu z Athén, kdež se Sokratem se seznámil, spiknutí zosnoval proti Nearchovi, tyranu v Eleji; město Priena shledává se v Karii.

³⁾ Aedilové (aedes) byli ouředníci římské, jimž příslušela dohlídka na veřejná stavení, na míru a váhu, na trh potravin a hospody; úřad ten byl i plebejským přístupný.

⁴⁾ Viz 4, 3. pozn.

⁵⁾ Anaxagoras (nar. okolo r. 500. př. Kr.) z Klazomen v Malé Asii žil v Athénách za dnů Periklových a zavedl filosofii svou dualismus do školy atomistické uznávaje ducha (νοῦς) vládnoucího hmotě. Narážka Tertullianova posud nedošla vysvětlení; jen tolik lze podotknouti, že snad nějak souvisí s obviňováním Perikla, jako by státník ten peněz sobě svěřených k jiným účelům byl užíval.

⁶⁾ Aristoteles, jeden z nejvýznačnějších duchů světa pohanského, nar. se r. 384. př. Kr. v Stagirách v Macedonii; v Athénách stal se hlavním žákem Platonovým a mudrctví řecké jím vrcholu dostoupilo. Aristoteles proslul tou měrou, že Filip, král macedonský, jej synu svému Alexandrovi dal za vychovatele. Po smrti Platonově ztrávil tři leta u Hermie, tyрана Atarnejského v Mysii, vešel s ním v nejužší přátelství a pojal sestru jeho Pythii za manželku. Hermias nedlouho potom vlády jest zbaven; zdali však i Aristoteles k tomu působil, neznámo, jakož ani to, že by Alexandrovi byl lichotil.

⁷⁾ Na cestách svých přišel Plato (22, 1. pozn.) i na Sicílii a dostal se působením přítele svého Diona ke dvoru Dionysia Staršího do Syrakus. Ačkoli

osobné vážnosti hejsá ¹⁾, a Hippias an obci ouklady strojí, život ztrácí ²⁾. O to nižádný křesťan se nepokusil nikdy pro své spoluvěrce se vši krutostí rozptýlené.

7. Ale řekne někdo, že i z našich někteří vykročují od pravidla kázně. Jednak přestávají za křesťany drženi býti u nás, filosofové však oni s takými skutky jmeno a poctu moudrosti podržují. Tou měrou co jsou podobného filosof a křesťan, žák Řecka a nebes, pověsti těhař a života ³⁾, slov a skutků působitel i věcí vzdělavatel a bořitel, přítel a nepřítel bludu, pravdy jinačitel a napravovatel a tlumočník, krádce její a strážce?

Hlava XLVII.

1. Filosofové více věcí vážili ze zjevení, jiných pak věcí porušili; odtud 2. jejich neshody o Bohu, o světě a o duši člověčí. 3. Z rozmanitosti učení kacířských proti pravdě náboženství křesťanského nelze ničeho věsti. 4. Od zlého ducha přišlo porušení pravdy křesťanské, jejíž 5. stín jakýsi u filosofů nalezá se.

1. Všech věcí starší pravda, nemýlím-li se, a starobylost, jíž se písmo svaté hradí, k tomu mi přispívá, aby se tím snáze věřilo, že ono bylo pokladem každé potomné moudrosti. A kdybych neuskrovněval obšírnosti spisu tohoto, vydal bych se též na ten důkaz. Který jest z básníkův, který ze sofistů, jenž by byl z pramene prorokův nepil? Odtud tedy filosofové žízeň vtipu svého zvlažili, tak že co z našich mají, to nás přirovnává k nim. Protož mním i od některých také filosofie vyvržena jest, od Thebánských pravím i od Spartanův i Argejských. An filosofové našeho se domáhají a jsouce lidé, jak jsme řekli, pohlízející jediné po slávě a po výmluvností, když v pořádku svatého písma na něco vrazili, dle svého obyčeje všetečného k svým dílům to obrátili, ani dosti

Dionysius svobodnou myslí Platonovou popuzen byv, za otroka jej kázal prodati, předse ještě dvakráte prý Plato zavítal do Syrakus k Dionysiovi Mladšímu.

¹⁾ Aristippus rodem z Kyreny, žák Sokratův; pocházející z bohatých rodičů vynikal uhlazeností mravů a získal si obliby u dvoru Syrakuského; jediným účelem rozumného člověka zdála se mu býti rozkoš (ἡδονή).

²⁾ Bezpochyby řeč jest o Hippiovi, synu Pisistratovu, jenž s bratrem Hipparchem panoval v Athénách a že podporoval vědy a umění, zde k filosofům se počítá. Když proti Pisistratovcům povstalo spiknutí a Hippias z Athén byl vyhnán, utekl se k perskému satrapovi Artavernovi do Sard a odtud k Dariovi, jež proti Athénanům popouzel; padl pak v bitvě Marathonské r. 490. př. Kr.

³⁾ T. věčného.

nevěřice, že božské jest, aby toho nejinačili, ani dosti nerozumějící písmu jakožto ještě zatemnělému, také samým Židům zastíněnému, jichž vlastním se býti zdálo. Neb i když nějak bylo v něčem prosté pravdy, tím více rozpačivost lidská věrou povrhši toho měnila, čímž i to co našli jistého, nejisté mísením učinili.

2. Neboť nalezše jediné Boha, tak jak jej našli, o něm nerozprávěli, až i o jakosti a o přirozenosti jeho i o sídle pojednávají. Jiní že netělesný jest ujišťují, jiní že tělesný, jakož jednak Platonovci ¹⁾ jednak Stoikové ²⁾; jiní že z atomů, jiní že z čísel jest, kudy Epikur ³⁾ a Pythagoras ⁴⁾ jej určuje; jiný z ohně jej vyvodí, což jest zdání Heraklitovo ⁵⁾; a Platonští sice o něm smýšleli, že jest o svět pečliv; naproti tomu Epikurští, že jest nezaměstknán a nečinný i ať tak dím, že ničím není věcem lidským; že zajisté postaven jest vně světa, mněli Stoikové, jakoby na způsob hrnčíře zvenčí točil touto spoustou; do vnitř světa stavěli jej Platonští, aby jako kormidelník zůstával uvnitř toho, co řídí. Takž i o samém světě, zdali se zrodil či nezrodil, zdali skoná či potrvá, rozličně vedou; takž i o stavu duše, někteří k tomu táhnou, že jest božská a věčná, jiní že rozrušitelná: jak kdo smyslí, tak i postavil neb opravil ⁶⁾.

3. Aníž jest div, že vtipové filosofů Starý Zákon k zlému směru obrátili. Ze semene mužů těchto i tu naši Nového Zákona úpravu někteří svými domněnkami k filosofickým smyslům zcizoložili a z jedné cesty mnoho příčných a nevymotaných stezek rozvedli. Což jsem proto připomenouti chtěl, aby se někomu nezdálo, že známá rozličnost křesťanstva ⁷⁾ v tom nás rovny činí filosofům, i aby z rozmanitosti obran neposuzoval pravdu. Výpravně pak vyměřujeme falešníkům našim, že ono jest pravidlo pravdy, jež přichází od Krista podané posloupně po tovaryších jeho, od nichž drahně pozdější tito rozdílní vykladači budou shledáni ⁸⁾.

4. Všecko proti pravdě ze samé pravdy sestrojeno jest, ježto sami duchové bludu toto sokovství způsobují. Ti nastrojili falšo-

¹⁾ Viz 22, 1. pozn.

²⁾ Viz 21, 4. pozn.

³⁾ Viz 38, 2. pozn.

⁴⁾ Viz 46, 6. pozn.

⁵⁾ Heraklit z Efesu ok. r. 500. př. Kr., přímým Temný (ὁ σκοτεινός), pokládal oheň za původ všech věcí, kterýž mu však byl spolu božským duchem vše vědoucím a vše řídícím (λόγος).

⁶⁾ Srovn. s č. tímto Irenaea II. 14.

⁷⁾ Rozličné sekty křesťanské.

⁸⁾ To zevrubně provedeno ve spise „De praescriptionibus Haereticorum.“

vání takového spasitelného učení, ti také některých báhorek do něho vpustili, aby podobností seslabili hodnověrnost pravdy, anebo spíše aby ji sobě osvojili, aby někdo myslil, že proto nemá být křesťanům věřeno, proč ani básníkům ani filosofům, či aby se domníval, že tím spíše básníkům a filosofům věřeno být má, protože křesťanům věřeno být nemá.

5. A tak vysmívají se nám hlásajícím, že Bůh souditi bude. Nebo sic i básníci i filosofové soudní stolicí v podsvětí pokládají ¹⁾. A peklem-li hrozíme, kteréž jest ohně uschovaného k podzemní pokutě sklad, ihned se nám chechtají. Nebo tak i Pyriflegethon u zemřelých řeka jest ²⁾. A jmenujeme-li ráj, místo božsky půvabné, určené k tomu, aby duchy svatých přijímalo, kteréž místo hradbou jakousi ohnivého onoho pásma odloučeno jest od známosti okršlku obecného, tožť pole Elysejská ³⁾ víru opanovala. Odkud, prosím vás, přišly tyto věci filosofům neb básníkům tak přepodobné? Odnikud leč od našich tajemnic posvátných. Jestliže od našich tajemnic, jakožto od prvnějších, tedy naše učení věrnější jest a věrohodnější, když i jejich podoby nacházejí víry. Mají-li je od svých smyslův, již tedy tajemnice naše budou jmíny za podobizny domyslův pozdnějších, čehož věcí povaha nesnáší; neboť nikdy stín před tělem ani podoba před pravdou nepředchází ⁴⁾.

HLAVA XLVIII.

1. Článek víry o vzkříšení mrtvých bývá vysmíván; 2. více však s rozumem shoduje se než pythagorovské duší z těl do těl přecházení. 3. Že vzkříšení jest možno, k tomu vede i sám divný člověka vznik a 4. ustavičné kříšení, jež v přírodě veškeré spatřujeme. 5. Jedno toliko bude vzkříšení 6. k životu věčnému dle povahy zásluh. 7. Jaký jest oheň pekelný.

1. Nuže již, tvrdil-li by některý filosof, jako dí Laberius ⁵⁾ dlé výroku Pythagorova ⁶⁾, že člověk povstává z mezka, hadice

¹⁾ Viz 23, 4.

²⁾ Virgil vece Aen. VI. 550. n.:

„To plamenem tekutá obchází řeka pekelná,
nazvána Flegeton kameny hřmotnými se víříc.“

³⁾ Luhy to veselé, příjemně se zelenající, sídlo a bydlíště blaženců v říši mrtvých. Tam nebylo sněhu, deště a bouří, a jemní, ochlazující větrkové vanuli od Oceanu.

⁴⁾ Důvod ten není obecně platný; neboť Starým ku příkl. Zákonem nastíněn byl Nový (Kol. 2, 17.).

⁵⁾ Decimus Laberius, římský rytíř a mimický básník (nar. r. 107. př. Kr.).

⁶⁾ Pythagoras (46, 6. pozn.) učil putování duší čili metempsychosi a byl

z ženské, a v tu domněnku by všechny důvody své výmluvnosti mocí skroutil, zdaliž nenakloní lidí k přisvědčování a nevštípí víru, že se proto i živočichů zdržovati nenáleží? Proto by snad někdo tomu u sebe uvěřil, aby snad hovězinou z některého praděda svého kuchyni nezasoboval. Avšak kdyby křesťan proti tomu připovídal, že z člověka člověk, z Gaja sám Gajus zase k tělu svému navrácen bude, lid se bude spíše domáhati toho, aby byl ukamenován, nežli ve schůzkách slyšen.

2. Platí-li kterýkoli důvod, že duše lidské opět navráceny budou v těla, proč by neměly v touž podstatu zase přicházeti, když to jest v předešlý stav býti navracenu; tím býti co čím bylo? Již nejsou samy ty kteréž byly, poněvadž nemohly tím býti čím nebyly, leč by přestaly býti čím dříve byly ¹⁾. Také mnoha míst ²⁾ bude zapotřebí uváděti z prázdné chvíle, chtěl-li bych v tu stránku laškovati, jak by se zdálo, že se kdo v které zvíře přepodobňuje. Ale patří to více k naší obraně, ano předkládáme, že jest věc mnohem důstojnější věřiti, že člověk z člověka se navrátí kterýkoli na místě kteréhokoli, jen když člověk bude, aby táž jakost duše obnovena byla v tentýž tvor, ač ne v týž výtvar ³⁾. Jistě poněvadž důvodná příčina toho v předešlý způsob uvedení jest určení k soudu, nevyhnutelně sám týž, jaký býval, bude postaven, aby od Boha vzal úsudek dobré nebo zlé zásluhy. A proto zpřítomněna budou i těla, poněvadž ani trpěti něčeho nemůže duše sama bez hmoty stanovité, to jest bez těla ⁴⁾, a čeho napořád dlé soudu Božího trpěti mají duše, ne bez těla zasloužily, uvnitř jehož vše konaly.

3. Než kterak, díš, rozrušená hmota postavena býti může? Pohlížeť sám na sebe, ó člověče, a hodnověrnost věcí shledáš.

sám o sobě přesvědčen, že již po třetí na zemi žije. S učením tím souvisel Pythagorejský zákaz nezabíjeti zvířat a nepožívatí masa.

¹⁾ Z člověka t. do zvířete se stěhující.

²⁾ Místo „locis“ má se snad čísti: jociis, poněvadž následuje „lascivire“ laškovati.

³⁾ Ve větě této („ut eadem qualitas animae in eandem restauraretur conditionem, etsi non effigiem“) shledává se blud, že Tertullian duši za hmotnou pokládá (viz Úvod IV.); avšak souvislost tomu nasvědčuje, že „táž jakost duše“ rozuměti se má o duši lidské, „conditio“ že znamená jako druhdy řecké *κτίσις*: tvor, „eadem conditio“ tedy: „lidský tvor, a „effigies“ že platí o podobě lidské, když by t. něčí duše ač do lidského, předse do cizího těla, do cizí podoby, cizího výtvaru se přestěhovala.

⁴⁾ Tot patrně blud, jinak by ani duše v očištcí ani duše zavrženců v pekle trpěti nemohly (viz Úvod IV.).

Vzpomínej cos byl, než jsi v tom životě býti počal. Ovšemť nic; neboť pomněl by, kdyby něco byl býval. Pročež ty, jenž jsi nic nebyl, než jsi býti počal, nebuda ničím, až býti přestaneš, proč by nemohl zase býti z ničeho, vůlí téhož samého původce, kterýž tebe z ničeho míti chtěl? Což nového se ti stane? Tys nebyl a jsi učiněn; když tebe opět nebude, učiněn budeš. Pověz, můžeš-li; vysvětli způsob, kterým jsi byl učiněn a tehdy se vyptávej, kterým způsobem zase budeš učiněn. A předse vždy snáze staneš se tím, čím byl druhdy, poněvadž jsi rovněž ne nesnadně učiněn tím, čím jsi nikdy nebyl druhdy.

4. Tuším pochybováno bude o síle Boha, jenž tak veliké to tělo světa z toho, co před tím nebylo, právě jako ze smrti prázdnoty a pustoty ¹⁾ postavil oživené duchem všech duší oživitele, jež i samo jest značným příkladem vzkřísení člověčího na svědectví vám. Světlo každodenně umrklé opět stkví se a tmy stejným střídáním ustupující na jeho místo nastupují, světla nebeská dokonavše vzkřísají se, časové když se skončují, začínají; plodiny dospívají a opět se navracejí, zajisté semena leč porušena a rozpadlá ourodněji nepovstávají; všechny věci hynutím zachovávají se, vše zajitím opět se vytváří. Ty jsa člověk, jmeno tak slavné, kdyby srozumíval sobě jen z nadpisu Pythiina ²⁾ se uče, pánem jsa všeho umírajícího a z mrtvých vstávajícího, k tomu zemřeš, aby zahynul? Kdekoli se rozpadneš, kterákoli tě hmota zruší, pohltí, zahubí, zničí, navrátí tebe. Toho jest nicota, jehož i celek.

5. Tedy, díte, vždycky umíráno býti má i vždycky z mrtvých vstáváno? Kdyby tak byl věcí Pán určil, chtěj nechtěj zakoušel by zákona vyřčeného tvému postavení. Avšak nyní nejinak určil, než hlásal. Kterýž rozum veškerost z rozdílnosti složil, aby všechny věci z podstat nepřátelských pod jednotou celek skládaly z prázdného a celistvého, z životného a bezživotného, z postižného a nepostižného, ze světla i temnot, z žití samého i samé smrti, též rozum také seřadil věk tak uloženou a ušlechtilé rozličenou povahou, že prvá tato část, v kteréž od počátků věcí přebýváme, časným životem k svému konci pomíjí, část následující pak, již očekáváme, v nekonečnou věčnost prodlívá se.

6. Když tedy nastane konec a meze, jenž uprostřed toho zeje, tak že i samého světa tvářnost, jsouci rovněž dočasná, pře-

¹⁾ Narážka na I. Mojž. 1, 2.

²⁾ Rozuměj o známém nápisu na chrámě Delfickém Apollinově: Γνωθι σεαυτόν, Poznej sebe samého.

nesena bude, kteráž před onou předurčenou věčností jako opona předestřena jest, tehdy v předešlý způsob navraceno bude všechno pokolení lidské k vypořádání toho, co v tom věku dobrého nebo zlého zasloužilo, a k dalšímu za to odbývání do nesmírné nepřestanoucí věčnosti. I proto již nebude opětne smrti aniž opětneho a opětneho z mrtvých vstání, ale budeme titíž kteří nyní, aniž jiní potom, Boží ctitelé jsouce u Boha vždycky, oblékše podstatu vlastní věčnosti¹⁾; svatorušní pak a kteří ne cele k Bohu se měli, budou v trestu a v ustavičném ohni, majíce ze samé přirozenosti jeho, božské totiž, poskytnutou neporušitedlnost.

7. Znajít i filosofové rozdíl ohně tajemně uschovaného a ohně obecného. Taktě daleko jiný jest, kterýž k potřebě člověčí, jiný, kterýž k usouzení Božímu zjevuje se, buď s nebe blesky tasívaje, buď ze země temeny horskými vyšlehávaje; neboť neztravuje toho, jež spaluje, nébrž an zžírá opravuje. Takto trvají hory vždy hoříce a do koho blesk udeřil, jest tedy neporušitedlný tak, že již nižádným ohněm v popel se neobrací²⁾. A to bude svědectví ohně věčného, ten příklad ustavičného soudu pokutu krmícího: hory spalují se a trvají. Což vinníci a Boží nepřátelé?

HLAVA XLIX.

1. Křesťanské učení, ač se některým zpozdlé býti zdá, naprosto nevinné jest, pročež nezasluhuje trestů, nébrž na nejvýše posměchu. 2. Křesťanské náboženství jest věc svobodné vůle.

1. Toto jesti, jenž při nás samojediných předpojatými domněnkami jmenují, při filosofech a básnících svrchovanými vědomostmi a znamenitými vtipy. Ti jsou rozumní, my zpozdlci; oni hodni cti, my posměchu, ano tím hodnější i trestu. Nechť jsou nyní ty věci nepravdou, kterých zastáváme, nechť jsou právě předpojatou domněnkou avšak potřebnou, nechutnou avšak užitečnou; anoť sice ti kteří v to věří donucují se k polepšení strachem věčného trestu a nadějí odtuchy věčné. Taktě neprospívá nepravdou nazývati ani za zpozdllost míti ty věci, jež za pravdu předpojímati prospívá. Pod žádnou záminkou nelze zatracovati těch věcí, jež

¹⁾ T. j. neporušitedlnost.

²⁾ Za věku Tertullianova bylo domnění, že těla lidí bleskem zabitých obyčejným ohněm shořeti nemohou. — Minuc. Fel. 34.

k prospěchu slouží. Při vás tedy předpojetí jest právě to, kteréž zatracuje věci užitečných. Protož ty věci ani zpozdilými býti nemohou; zajisté ač jsou-li nepravdivé a zpozdlé, nikomu však nejsou škodné. Neboť i mnozí jiní drží podobných věcí, kterým žádných pokut neukládáte, ač jsou marní a bajčivi, předse nejsou obžalováni a potrestáni, jakožto bezvinní. Avšak při takových věcech, ač sluší-li, náleží souditi posměchem, nikoli meči a ohni a kříží a šelmami, nad kteroužto křivou zuřivostí nejen slepá ta chatra pléše a spílá, nébrž honosí se i někteří z vás, kteří přízeň chatry nepravostí lapají. Jako by ne vše, co proti nám můžete, nebylo naše dobrá vůle.

2. Zajisté, chci-li, křesťan jsem. Tehdyť mne odsoudíš, chci-li odsouzen býti; když však to jež proti mně můžeš, leč chci-li, nemůžeš, již jest na mé vůli to co můžeš a nikoli na tvé moci. Tudyž i chatra marně nad týráním naším raduje se. Neboť tudy naše jest radost, které sobě chatra osobuje, kteří raději chceme býti odsuzováni než od Boha vypadnouti. Naproti tomu oni, kteří nás nenávidí, měli by žalostiti, nikoliv radovati se, když jsme dostihli toho, co jsme zvolili.

Hlava L.

1. Mučedlnictví jest zápas slavný; 2. utrpená pro Krista smrt jest vítězosláva. 3. I pohané velebí ty, kteří pro slávu světskou mnoho utrpěli; 4. těm však se posmívají, kteří pro Boha trpí. 5. Pohanův ukrutnost v pronásledování křesťanů slouží k tomu, aby křesťané u víře byli zkoušeni a stálými shledáváni; 6. krev mučedníků jest símé křesťanstva.

1. Tedy, pravíte, proč stýskáte, že vás pronásledujeme, chcete-li trpěti, poněvadž milovati máte ty, skrze něž trpíte co trpěti chcete? Naprosto trpěti chceme, jednak tím obyčejem, kterýmž i vojnu voják. Nikdoť sice rád netrpí, poněvadž i drkotati i pakostiti musí. Předseť i válčí všemi silami i docházeje vítězství v bitvě raduje se ten, jenž na válku stýskal, protože i slávy dochází i kořisti. Bitvou jest nám, že nás vyzývají před stolice soudní, abychom tam s nebezpečenstvím hrdla za pravdu bojovali. Vítězství pak jest obdržeti to, zač jsi bojoval. To vítězství má i slávu bohumilosti i kořist žití věčného.

2. Ale podleháme. Zajisté když jsme boj obdrželi. Tedy zvítězili jsme, an nás zabíjejí, konečně vynikáme, když podleháme.

Byť jste nás oklešťáře a půlhřídelníky nazývali, poněvadž k štětu půl hřídele přivázání jsouce obloženými oklešťky upalování býváme. Ten jest zevnitřní způsob našeho vítězství, toť květované roucho, na takovém voze triumfujeme. Zaslouženě tedy přemoženým nelíbíme se; neboť proto za zoufalce a ztracence jmíni jsme. Ale ta zoufalost a ztracenost vyzdvihují u vás v slavné a dobropověstné při korouhev mužné ctnosti.

3. Mucius pravici svou rád na oltáři zůstavil ¹⁾: o vznešená mysl! Empedokles celého sebe Aetnejským požárům občanů Kartanských daroval ²⁾: jaká to jarost mysli! Nějaká Karthaginy založitelka hranicí se v manželství oddala ³⁾: o chválo čistoty! Regulus, aby jeden za množství nepřátel nežil, celým tělem muka trpí ⁴⁾: o muže statečného a v zajetí vítězného! Anaxarchus když pístem kroupovým do smrti byl utloukán: „Tluciž, tluciž, říkal Anaxarchův měch, neb Anaxarcha neutlučeš“ ⁵⁾: ó filosofa velkodušného, jenž v takovém konci svém i žertoval! Pomímám těch, kteří vlastním mečem neb jiným způsobem smrti levnějším chválu

¹⁾ Když Porsenna, král Etrusků, r. 507. př. Kr. Řím oblehl a město hladem velikým souženo bylo, vnikl prý Kajus Mucius s povolením senátu až do tábora nepřátelského, chtěje Porsennu zavraždit; ale zmátnuv se, písáre králova probodl. Byv jat, vložil prý Mucius pravou ruku svou do plamene na důkaz, že smrti se nehrozí, a vypravoval žasnoucím králi, že 300 mladíků se zapřísáhlo krále se světa sprovoditi, naž že první los padl a proto že by králi radil, aby od města odtrhl. Porsenna vzdálil se a Římané Mucia od toho času Scaevolou, Levorukým nazývali. — Liv. II. 12. n.

²⁾ Empedokles, řecký filosof z Agrigentu v Sicilii okolo r. 400. př. Kr., filosofii a politickou činností svou rovná se Pythagorovi (46, 5. pozn.); o jeho smrti mnoho bájeno; vrhl prý se úmyslně v jícen Aetny, by lid v božský jeho původ uvěřil. — Laert. VIII. 67. n.

³⁾ Dido, dcera Bela, krále tyrského, kteráž po smrti manžela svého utekla se na ostrov Cyprus a odtud do Afriky; zde žádala od krále Mauretanického Hiarby jen tolik půdy, co by se dalo obsáhnouti koží volskou, což když jí povoleno, rozřezala jí na tenké řemínky, kterými veliký prostor obsáhla, a založila na něm Karthaginu r. 888. př. Kr. Že osada ta zkvétala, žádal Hiarbas Didonu za manželku, čemuž ona ujíti chtějíc, sama se probodla na hranici k upálení jejímu přichystané. — Justin. 18, 4—7.

⁴⁾ Markus Atilius Regulus, slavný vítěz Římský nad Salentinskými u Brundusia a Karthaginskými u Eknomu; když pak do Afriky přistál a část vojska propustil, vzbouřili se Karthaginští proti němu; od Spartana Xanthippa poražen a jat poslán byl do Říma, aby vyjednával o mír. Ačkoli v senátu sám proti míru hlasoval, vrátil se předse do zajetí, kdež prý ukrutnou smrtí sešel. — Cicero de off. III. 99.

⁵⁾ Anaxarchus z Abdery, žák Demokritův a průvodce Alexandra Velikého; na Cypru dal prý jej tyran Nikokreon v hmoždíři utlouci. — Cicero tusc. II. 21.

sobě zjednali. Neboť ejhle i mučné zápasy korunovány jsou od vás. Attická nevěstka, když byl katan již unaven, posléz jazyk svůj ukousnuvši v obličej tyрана zuřícího vyplila, chtějíc vypliti i hlas, aby spiklé zraditi nemohla, i kdyby jsouci přemožena chtěla ¹⁾). Zeno Elean byv otázan od Dionysia, čeho filosofie poskytuje, když odpověděl, že pohrdání smrtí, strasti nepodléhaje, bičům tyranovým jsa vydán, výpověď svou až i do podstoupení smrti stvrzoval ²⁾). Zajisté Lakonští bičové i před očima ponoukajících příbuzných ztrpčování touto trpělivostí tak velikou čest rodině přinášeli, jak mnoho krve vycedili ³⁾).

4. Ó slávy pořádné, poněvadž jest lidská, jížto ani předpojetí ničemnén ani přesvědčenost zoufalá nepřičítá se v pohrdání smrti a krutosti všelikteré, jíž tak velebně za vlast, říši, za přátelství trpěti dopuštěno jest, jako trpěti za Boha nelze. A předse oněm všem i sochy sléváte i na obrazy nápisy píšete a příčiny toho vtesáváte na věčné časy. Pokud arci skrze pomníky můžete, jaksi i sami zemřelým zjednáváte z mrtvých vstání. Tohoto vzkřísení pravého kdo se od Boha naděje, kdyby pro Boha trpěl, blázen jest!

5. Ale to čiňte, dobří předsedové, budouce mnohem lepšími před lidem, když jim křestany v oběť skolete: křižujte, mučte, odsuzujte, potírejte nás; neboť schválením naší bezvinnosti jest nepravost vaše. Proto nás Bůh těch věcí trpěti nechává. Neboť i nedávno křestanku k svůdníkovi raději než ke lvu ⁴⁾ odsuzující, vyznali jste, že poskvrna cudnosti u nás za krutější nad pokutu a nade všechnu smrt pokládá se. Aniž předse něčeho dociluje sebe vyhledanější ukrutnost vaše: spíše jest vnadou našim. Více a více nás přirůstá, kolikrát od vás odklizeni býváme, semenem jest krev křestanská.

¹⁾ Leaena oblíbenice Harmodia i Aristogitona, vrahů Hipparchových, až k smrti jsouc mučena, spoluvinníky vraždy nevyzradila. Athénané jí postavili sochu — lvici bez jazyka. — Pausan. I. 23, 1. Cic. tusc. I. 20. VI. 54—59.

²⁾ To vypravuje o Zenónu (viz 46, 6. pozn.) také Cicero (tusc. V.) neuváděje jméno tyрана; jiní mu připisují, co výše o nevěstce Attické povědino, aniž shodují se co do tyрана jmenujíce jednou Nearcha, jednou Diomedonta, jednou Demyla.

³⁾ Spartané užívali na otužení chlapců mimo jiné prostředky i bičování (δραστηριότητες), a sice výročně před oltářem Artemidy Orthyie. Projevení bolesti bylo s hanou, tak že chlapci raději nejkrutší mrskání snášeli a někdy i ducha vypustili, než by byli k bolesti se přiznali. — Velišský str. 235.

⁴⁾ V latinském textě zdě hra ve slovích: „ad lenonem — ad leonem.“

6. Mnozí u vás k trpělivému snášení bolesti a smrti ponoukají, jako Cicero v rozpravách Tuskulánských ¹⁾, Seneka v knize o náhodách ²⁾, jako Diogenes ³⁾, jako Pyrrho ⁴⁾, jako Kallinikus ⁵⁾; aniž předse jich slova nacházejí tolik žákův, kolik křesťané skutky svými učíce. Ona sama zarputilost, kterou vytýkáte, učitelkou jest. Neboť kdož dívaje se jí nebývá povzbuzen k vyhledávání toho, jež by jádrem věci bylo? Kdož toho vyhledav nepřistupuje blíže, přiblíživ se trpěti nebaží, aby celou milost Boží zakoupil, aby celé odpuštění od něho krví svou se vypořádaje vyjednal? Neboť všech přestupkův odpuštěním tento skutek ⁶⁾ obdarován bývá. Odtud jest, že též při tom nálezům vašim díky činíme. Jakož sokyně jsou věci božské a lidské, tak když jsme odsuzováni od vás, od Boha býváme rozřešováni.

¹⁾ Jsou to rozpravy o praktické filosofii v 5 kn. v Tuskulu sepsané a odtud Tuskulánské nazvané.

²⁾ Jest to tuším Senekův spis „Ad Gallionem de vita beata.“

³⁾ Viz 14, 3.

⁴⁾ Pyrrho, filosof řecký, vrstevník Aristotelův (nar. r. 376. př. Kr.); ve filosofii zastával skepsi a v životě praktickém doporučoval klidnost mysli (*ἀπαρξία*).

⁵⁾ Kallinikus dle Suidy sofista z Arabie Petrejské, jinak neznámý.

⁶⁾ T. j. mučedlnictví.

Přílohy.

I.

List Pliniův k Trajánu císaři ¹⁾).

Jest mým obyčejem, Pane, všechno, o čem pochybuji, tobě předkládati. Neboť kdož může lépe rozpačitost mou zpravovati nebo nevědomost poučovati? Výslechům o křesťanech vedeným nebyl jsem přítomen nikdy: tedy nevím, co a pokud trestáno neb vyšetřováno bývá. Nemálo mi vadilo to, zdaliž jest nějaký rozdíl věků, čili mezi jakkoliv outlými a mezi dospělejšími žádného rozdílu býti nemá; odpouští-li se litujícímu, či tomu jenž ovšem křesťanem byl, nic neprospívá, když jím býti přestal; zdaliž se tresce pouhé jméno, byť bylo bez ohavných skutků, či se trescí ohavné skutky s jmenem spojené. Za tím při těch, kteří mi jako křesťané udáváni byli, toho způsobu následoval jsem. Vzeptal jsem se jich, jsou-li křesťany; vyznávajících opět a po třetí vzeptal jsem se, pokutou hlavní pohroziv; ty kteří v tom setrvali dal jsem vésti na popravu. Neboť jsem nepochyboval, že, nechť jest jakékoliv to co vyznávají, zarputilost a neoblomná tvrdošijnost zajisté trestána býti má. Byliť jiní podobně šílení, o nichž, poněvadž občané Římští byli, zaznamenal jsem, že mají do Říma býti odesláni. Potom když jest se vina, jakož bývá, samým svým tahem více rozvětvovala, přihodilo se více případův. Předložena jest písemná žaloba bez původu, obsahující jména mnohých. Kteří zapírali, že jsou aneb že byli křesťany, když v mé přítomnosti bohy vzývali a obrazu tvému, ježž jsem proto kázal s podobiznami bohů přinesti, pálice kadidlo a obětující víno se modlili, a mimo to Kristu zlořečili, k čemuž prý nijak nelze donutiti křesťany pravé, ty propouštěti za dobré uznal jsem. Jiní od udavače jmenováni byvše křesťany se býti pravili a hnedle potom zapřeli řkouce, že sice byli křesťany, ale že býti přestali, někteří před třemi léty, někteří před více léty, mnohý až i před dvaceti. Všichni i tvému obrazu a podobiznám bohů se klaněli i Kristu zlořečili. Tvrдили pak, že všechna vina

¹⁾ V kn. 10. listů Pliniových list 97.

aneb blud jejich v tom záležel, že měli obyčej určitého dne před svítáním se scházeti a vespolek Kristu jako Bohu chválu vzdávati i přísahou se zavazovati nikoli k zločinství nějakému, nébrž aby ani krádeže ani loupeže ani cizoložství se nedopouštěli, ani víry nerušili, ani svěřeného zboží nezapřeli, když by o ně požádání byli. Po vykonání toho prý obyčejně se rozcházelí a opět se shromažďovali k požívání jídla, obyčejného však a nevinného; ale i tohoto prý nechali, když jsem dlé tvého nařízení vydal záповěď tajných spolků. Pročež jsem toho tím větší potřebu uznal, abych, co by v tom pravdy bylo, na dvou děvečkách, jež přísluhovatelkami nazývali, a to mukami vyzvídal. Ale nic jiného jsem nenašel, než pověru převrácenou a nemírnou. Protož odloživ konečné rozeznání vzal jsem outočiště k tobě o radu. Neboť zdála se mi věc býti hodna porady obzvláště pro veliký počet těch, kteří jsou v nebezpečenství. Nebo lidu mnoho každého věku, každého stavu, ano též obojího pohlaví, jest a bude ještě k soudu potahováno. Aniž toliko po městech, nébrž i po vsích a dědinách pověry této nákaza rozmohla se; kteráž, jak se zdá, zastavena i napravena býti může. Tolik jest nepochybné, že chrámové skoro již opuštění počínají zase navštěvování býti a dávno již opomíjené slavné obřady opět se vykonávají a že se pronajímá krmení hověd obětních, kteráž posavád velmi zřídka kupce nacházela. Z čehož snadno jest domýšleti se, jakéž by množství lidu mohlo na dobrou cestu přivedeno býti, kdyby dáno bylo místo k pokání.

II.

Traján císař K. Pliníovi odpisuje¹⁾.

Milý Sekunde! Jednání tvé u vyšetřování těch, kteříž tobě za křesťany udáni byli, jest takové, jaké býti má. Neboť nějakého obecného a jistého pravidla v tom ustanoviti nelze. Vyhledávání nebudte; kdyby udávání byli s důvodným toho prokazováním, budtež trestání jednak tou měrou: Zapře-li který, že křesťanem byl a skutkem-li to dokáže, to jest modlitebným bohů našich vzýváním, jakkoli by co do minulosti podezřelý byl, pokáním konečného dojdíž odpuštění. Žaloby však bezejmenné nemají v nižádném obvinění místa míti; neboť to i naprosto jest nepřikladné, aniž k našemu věku přináleží.

¹⁾ V kn. 10. listů Pliniových list 98.

III.

Obrany Tertullianovy zlomek ¹⁾.

Podstatnosti písmům dodává starobylost svrchovaná. Neboť první prorok Mojžíš, jenž o založení světa a pučení se pokolení lidského a o náramné potopě, která v krátce nepravosti onoho věku pomstila, od minulosti vypravovati počal skrze prorokování až po svůj věk a odtud skrze události věku svého budoucích věcí obrazy vydal, vedle něhož i časův řád byv vyrovnán od začátku umožnil vypočtení věku. Nachází se býti starším asi o tři sta let nežli onen dle vás nejstarší Danaus do Argos přešel, před válkou pak Trojanskou jest asi tisíc let ²⁾ a tedy i před samým Saturnem. Neboť dle dějepisu Thallova ³⁾, v němž jest zpráva o válce Assyrské a že Saturnus, král Titanů, s Jovišem se potýkal, ukazuje se, že válka o tři sta dvamecítma let zkázu města Ilium předešla. Skrze toho Mojžíše i onen zákon vlastní Židům od Boha seslán jest. Potom pořád po sobě zvěstovali mnoho i jiní proroci starší než písma vaše. Neboť i ten, kterýž poslední věstil, buď o něco předčil aneb jistě se rovná věkem původcům moudrosti, také zákonodárcům. Neb za kralování Cyrova i Dariova byl Zachariáš, kteréhož času Thales, přírodopisců prvotník, vyzvídajícímu Kroesovi nic jistého o božství neodpověděl, jsa totiž zkormoucen hlasy prorokův ⁴⁾. Solon témuž králi, že ke konci dlouhého života prozíráno býti má, hlásal ne jinak než proroci ⁵⁾. Tou měrou lze na to se ohlížeti, že rovněž tak pravá jako i vědecká snažení vaše ze zákona a z božského učení počala. Co dříve jest, to semenem býti musí. Odtud některých věcí s námi neb bez mála jako my máme. Od moudrosti láska její libomudrctvím nazývána jest, od prorockého daru pitvorné jeho se domáhání básnickou věštbu odštěpilo. Něco-li slávy lidé našli, zcizoložili to, aby sobě přisvojili. I plodům přihazívá se, že se po svém semeni nezvrhují. Mnohými ještě způsoby hájil bych stáří písem svatých, kdyby k své věrohodnosti pohotově neměla větší podstatu silou pravdy své než letopisy věku svého. Neboť což bude mocnějším zástupci svědectví jejich než

¹⁾ Viz 19, 1. pozn.²⁾ Viz 19, 1. pozn.³⁾ Viz 19, 2. pozn.⁴⁾ Viz 46, 4. pozn.⁵⁾ Viz 22, 3. pozn. Na hranici již stojí, rozpomenul se Kroesus na to, co mu kdysi Solon byl pověděl, že t. nikdo nemá před smrtí za blaženého býti pokládán. Srovn. žalm 30, 5.

rozčet každodenní celého věku, když rozpořádání říší, když pády měst, když skončení národů, když povahy časů tak se vším srovnávají se, jako před tisíci lety napřed bylo zvěstováno? Odkud i naděje naše, již se smějete, ožívují se a doufání, jež drzím předsudkem nazýváte, tuží se. Neboť příhodné jest minulých věcí uvažování k řízení doufanlivosti o tom co bude. Tíž hlasové předpověděli i naši i druhé strany běh, jedno a též písmo zaznamenalo. Jeden jest čas u nich, kterýž u nás na oko se odděluje. Tak všecko, co zbývá neprokázaného, dokázáno jest nám, poněvadž s těmi věcmi, jež prokázány jsou, tehdaž budoucími napřed hlásáno bylo. Máte, pokud vím, i vy Sibyllu, jelikož název ten pravé věstkyně Boha, pravého napořád o druhých, kteří se zdáli věštiti, užíván jest. Jsou vaše Sibylly vylhaly jmeno, od pravdy je vzavše, tak jakož i bozi vaši ¹⁾).

¹⁾ Rozeznává tedy Tertullian, ač pochází-li zlomek ten od něho, Sibyllu pravou od Sibyl nepravých. Jmeno to jest prý původu aeolského: Σιοῦ βουλή = Θεοῦ βουλή a známo bylo již za doby Heraklitovy (47, 2. pozn.). Označovaly se jím panny, kteréž zdrželivě žijíce, zjevení Božího prý byly udůstojeny; bylo jich více a netoliko u Řekův. Sibylla křesťanská jest smyšlená původkyně rozličných proroctví, kteráž neznámí původcové na základě písem sv. a Sibyl pohanských zbásnili buď samoděk buď pohany víře Kristově získati chtějíce. Proroctví tato u veliké byla oblibě a sv. Otcové rádi se jich dokládali na obranu křesťanství.

UKAZATEL.

- Admetovi** králi Apollo pase stáda 14, 2. *
- Aedilové** 46, 6. *
- Aegæon**, padesátihlavý storamenáč 14, 2. *
- Aegyptané** kralovali před Salii 26; za bohy zasvěcují ptáky a jiná zvířata i hrdla odsuzují, kdo by některého takového boha zabil 24, 3.
- Aegyptská božstva** Piso a Gabinius konsulové na kapitolium nepřipustili 6, 4. *
- Aemiliůvi M.** nepovolil senát ctíti boha Alburna 6, 1. *
- Aeneáše** téměř usmrceného chtěla Venuše vyrvati Diomedovi 14, 2. *
- Aeneášoviců** město přenábožné 9, 2. *; Aeneášoviců pokolení 25, 2. *
- Aeskulap**, lékův objevitel 23, 2. *; pro lakomost a že škodně léčil, hromem odsouzen 14, 2. *
- Afrové** nemluvnata Saturnovi obětovali 19, 1. *; ctíli Nebešťanku 24, 3. *
- Agapy** 39, 6. *
- Akademia** 3, 4. *
- Albinus** Klodius, spiklenec 35, 2. *
- Alburnus**, bůh M. Aemiliův 6, 1. *
- Alexandrova** mysl vznešená 11, 6. *
- Almužna** pro chudé 39, 2.
- Amalthea**, kojitelka Jovišova 25, 2. *
- Amazonky** 26. *
- Anafé**, ostrov 40, 2. *
- Anacharsis**, mudrlec Scythický 1, 5. *
- Anaxagoras** filosof nepřátelům odpřel základu 46, 6. *
- Anaxarchus** v hmoždíři utlučen 50, 3. *
- Ancharia**, bohyně Askulanských 24, 3. *
- Anjelé** padlí Úv. IV. 22, 1.; anjely Plato nepopíral 22, 1. *
- Antikrist**; o příští jeho 32, 1. *
- Antinous**, miláček Hadrianův 13, 4. *
- Anubis** (Psohlavec) bůh 6, 4. * 16, 4. *; Anubis cizoložník nápis hry mimické 15, 1.
- Apaturie** 39, 5. *
- Apicius**, kuchař 3, 4. *
- Apion** Alexandrijský 19, 2. *
- Apollo** pase Admetovi stáda 14, 2. *; prohlásil Sokrata za nejmodřejšího všech lidí 46, 3.
- Apollonius**, křesť. spisovatel Úv. I.
- Apostolicus** Úv. III. 9.
- Apoštolé** 21, 6.
- Arabové** ctí boha Dusara 24, 3. *
- Aréna** krutá 38, 2.; Římané pojídali zvířetinu ze štvanic arény 9, 4.
- Argejští** vyvrhli filosofii 47, 1.
- Aristæus** 18. 2. *
- Aristarch**, grammatik 3, 4. *
- Aristides**, přímým Spravedlivý 11, 6. *
- Aristippus** filosof hejsá 46, 6. *
- Aristoteles** filosof Hermiu přítele z místa vytiskl 46, 6. *; Alexandru Vel. lichotil t. *
- Arpokrates**, božstvo ægyptské 6, 4. *
- Asklepiodotus** 23, 2. *
- Askulanští** ctí Ancharii 23, 3. *
- Assyrští** kralovali před Luperky 26.
- Astarta**, bohyně Syrská 24, 3. *
- Athénští** potrestali žalobníky Sokratovy a jeho obraz postavili v chrámě 14, 3. *

Atlantským mořem větší část Asie neb Afriky zachváčena 40, 2.

Attických o mysteriích opovídá se odvod kuchařů 39, 5. *

Attis bůh vykleštván v divadelně 15, 2. *

Augustus, zříditel říše, nechtěl nazýván býti pánem 34. *

Aurelia M. císaře list o dešti vojáky křesťanskými v Germanii vymodleném 5, 3. *; Aurelius chránil křesťany a trestal jich žalobníky t.; řečníkům a filosofům vykázal důchody 46, 3. *; zemřel u Sirmia 25, 2. *

Babylonští kralovali před Pontifiky 26.

Bádání samoučelné Úv. III. 17.

Bájesloví vyučování Úv. II. 17.

Bájky jsou, co o bozích se vypravuje 12, 1.; z bájek vznikly i posvátné jejich obřady t.

Bakchanalie běsné 37, 1. *; zrušeny uchválením senátu 6, 4. *

Básníci i filosofové soudní stolicí v podsvětí pokládají 47, 5.; bohům se posmívají 14, 3.; z písem sv. ducha svého zvlažují 47, 1.

Bázeň dýše nenávisť 27, 2. Bázeň Boží a bázeň lidí 45, 1.

Belenus, bůh Norický 24, 3. *

Belloně bohyni jakými obřady lidé se zasvěcovali 9, 4. *

Berosus, kněz Chaldejský 19, 2. *

Bestiarii viz Šelmokolci.

Bezbožníci; jen ti zuří proti křesťanům 5, 4.; bezbožníky ohněm věčným bude Bůh trestati 18, 1. 47, 5. 48, 6.

Biřmování Úv. III. 13. 15.

Biskupové Úv. III. 7. 8.

Blesk do koho udeřil, ten již nižádným ohněm v popel se neobrací 48, 7. *

Bohoslužba prvních křesťanů 2, 2.

Bohové Římanů původně byli lidé 10, 3. 11, 1.; bez všeliké příčiny stali se bohy 11, 2. n.; nejinak leč uchválením senátu přijímali se 5, 1. * 25, 5.; nedali Římanům vládu a říši 25, 1. n. 26.; byli noví, větší, bar-

barští, Řeční, Římští, cizinci, zajatci, za syny přijatí, vlastní, společní, mužští, ženští, venkované, měšťáci, plavečtí, vojenští 10, 3. krajinští, občanští, 24, 3. domácí, veřejní, 13, 2., dále dvojího tvaru ze psí i ze lví hlavy, po kozlu i po beranu rohatí, po bedrech cápi, od huatů hadové, od plesna neb hřbetu křídlatí 16, 4. *; nemohli ani chrámů svých obhájeti 29.; jsou v moci císařů t.; nejednou byli jati 25, 5.; také zebírali 43, 3. Bohové démoné jsou 23, 2. 3. Proč je křesťané nectí 10, 2. n. Sami pohané je lehce váží 13, 1. n.

Brada zryšavena dotknutím Dioskorů 22, 3. *

Brachmané 42, 1. *

Briareus viz Aegæon.

Bůh Úvod III. 4.; zda tělesný t.; B. křesťanů jeden jest, světa stvořitel, nestižitedlný 17, 1.; známý i neznámý t.; pravý Prometheus 18, 1. — Jak soudí filosofové o bytnosti Boží 47, 2. * — Zda křesťané ctí hlavu oslí 16, 1. *, zda modlu kříže 16, 2., zda slunce 16, 3., zda onokoita 16, 4. *

Cælesta viz Nebeštanka.

Ceres Fariská 16, 2. *

Cicero 11, 6. * 46, 3. * 50, 6. *

Církev Úv. III. 7.; jednota církve Úv. III. 3. Církev měla od počátku svou pravomoc 39, 1. *; jest obecná 38, 1.; vyobcování z církve 39, 1.

Církevní moc učitelská, kněžská a pastýřská Úv. III. 8.

Cirkus pošetilý 38, 2.

Císař Úv. III. 21.; císaře nazývati bohem před jeho zbožněním jest zlořečiti 34; nešetřně o císařích mluveno 35, 1.; od Boha počítající císař jest druhý, po Bohu první 30.; velik jest, poněvadž nebes menší jest t. Císařové byli by uvěřili o Kristu, kdyby aneb císařové nebyli věku přátelstvím zavázáni, aneb kdyby také křesťané mohli býti císaři 21, 7. Přísaha skrze genia cí-

- sařova 28, 2.; křesťané tak nepřisáhali 32, 1., aniž hlučně slavili svátky císařův 35, 1.
- Cizoložník** může-li opět do církve přijat býti Úv. II. 24.
- Cizoložství** pohané až i v chrámech umlouvají 15, 3.
- Cybele** bohyně 12, 2. *; kněžstvo její po krémách žebra 13, 2.; proč přešla k Římanům 25, 2. *; její láska k Attidovi představována na divadle 15, 1.
- Cyrus**; za jeho a Dariovy doby žil Zachariáš, prorok poslední přil. III.
- Čarodějové** znají anjely a demony 22, 1.; mají přisedící sobě moc anjelův a démonů 23, 1., skrze něž i kozy i stoly hádávají t.; usmrcují pacholat k dojití věštby t.; zemřelých potupně vyvolávají t.; kdo se jich dotazuje o hlavě císařově 35, 3.
- Čas** všecko objeví 7, 6.
- Čepice** kněžské 15, 3.
- Číslo**; dle Pythagora z čísel jest Bůh 47, 2.
- Čistota** prvních křesťanů 9, 7.
- Člověk**, pán všech věcí, nesmrtelný 49, 4.
- Đábel** původce pronásledování křesťanů 2, 6. * 27, 2., porušil pravdu křesťanskou 47, 4.
- Danaji** Joviš v lůno sprchl deštěm zlatým 21, 3. *
- Danaus** kdy přišel do Argu 19, 1. * přil. III.
- Daně** křesťané řádně přiznávají a platí 42, 3.
- Darius**; za něho a Cyra žil poslední prorok Zachariáš přil. III.
- Delický** nápis 48, 4. *
- Délos**, ostrov 40, 2. *
- Deluentius**, bůh Kasinských 24, 3. *
- Demetrius** Falerejský 18, 2. * 19, 2.
- Demokrit** filosof oslepil se, že by bez chťiče na ženské pohlížení nemohl 46, 5. *
- Démonium** Sokratovo 22, 1. *
- Démonové** tajně navádějí soudce proti křesťanům 2, 6.; pronásledují jmeno křesťanské 2, 8. 27, 2. a vnukají radu, aby křesťané alespoň na oko obětovali 27, 1. 2. aneb na spásu císařův 28, 1. 2.; znají je básníci, lid obecný a filosofové 22, 1.; vznikli z anjelů samoděk porušených t.; porušili pravdu 47, 4.; uvádějí na těla nemoce a na duši výtržnosti 22, 2. 3.; jak málo se liší od bohů 23, 1. Démonové tají se pode jmény a obrazy zemřelých a způsobují sobě víru jakýmisi znameními a zázraky a věštby 21, 8.; věští dvojsmyslně 22, 3.; jejich rychlost má se za božskost t.; působení jejich vůbec 22, 2.; modloslužbou božské pouty docházejí t. * Křesťané je vymítají dotknutím a ovanutím 23, * 2. * 5.
- Demosthenes** řečník 11, 6. *
- Desátek** Herkulův 14, 1. *
- Děšť** vymodlili křesťanští vojáci v Germanii 5, 3. *
- Deštní** žertvy 40, 5.
- Diagoras** 46, 3. *
- Diakonisky** přil. I.
- Diana** bičovaná, nápis hry mimické 5, 1.
- Dido**, založitelka Karthaginy, hranici se v manželství oddala 50, 3. *
- Diodorus** dějepisec 10, 3. * e
- Diogenes** cynik, kdo byl 14, 3. *; cos Herkulem spílel t.; lehátka Platonova pošlapuje 46, 6.; s nevěstkou Frynou se zabývá 46, 5.; napsal knihu o smrti 50, 6. *; co pověděl o Megarských 39, 4.
- Diomedes**, kdo byl 14, 2. *; zranil Venuši a Aeneu t.
- Dionysie** 39, 5. *
- Dionysius** tyran Zenóna Eleana do smrti ubíchoval 50, 4. *; Plato prý se mu zaprodal příčinou své labužnosti 46, 6. *
- Dítek** obětování 9, 1.; vraždění 9, 3.
- Divadelnická** literatura okazuje o havnost bohů 15, 1.
- Divadla** počala se z pověry 38, 2.; byla nestoudná t.; sami censoři je zrušili 6, 1. *; Lakedémonští vymy-

- slili příkroví hrám divadelním 6, 2. *;
křesťané jich nenavštěvovali 38, 2.
42, 2. Úv. II. 16.
- Dlužníky** odsouzené směli věřitelé
na částky rozsekati, předse však
zákon ten svolením obecným zrušen
jest 4, 3. *
- Domitian**, kousek Nerona co do
ukrutnosti 5, 2., zpět povolal kře-
stany vyhoštěné t. *
- Duch** podle nauky křesťanské 21, 4.;
duch Kleanthův t. *; Duch sv. všech
duší oživitel 48, 4.
- Důchody** obecné stenčovali prý kře-
stáné 42, 3.
- Dusares**, bůh Arabský 24, 3. *
- Duše** zdali tělesná Úv. III. 6. IV.;
s nebe sestoupila 17, 2.; nemůže
bez těla trpěti za to, co v něm zhře-
šila Úv. IV. 48, 2. *; vydává svě-
dectví o Bohu 17, 2. * a Bůh jí dal
zvláštní zjevení písmem sv. 18. 1.;
rozličné domněnky filosofův o pod-
statě duše 47, 2.
- Dvěře** jak zdobeny o slavnostech cí-
sařů 25, 4.
- Ecclesia** Úv. III. 7.
- Eleusinské** mystérie 7, 3.
- Elysejská** pole 47, 5. *
- Empedokles** vrhl se v Aetnu 50, 3. *
- Epikur** všecka muka i všechnu bolest
zlehčuje 45, 2. *; o Bohu učí, že
z čísel jest 47, 2. *
- Epikurejští** o Bohu tvrdili, že jest
nezaměstknán a nečinný 47, 2. *;
za pravdivou rozkoš měli 'nějaké
rovnoduši 38, 2. *
- Epona** bohyně 16, 1. *
- Erasistratovci** 3, 4. *
- Evropa** 21, 3. *
- Exkommunikace** 39, 1.
- Faeton** 15, 1. *; bajka o něm na di-
vadle představována t. *
- Faliská** Juno 24, 3. *
- Fariská** Ceres jak představována 16,
2. *
- Fidiův** oltář 24, 2. *
- Filosofové** nazývání po zakladatelích
škol svých 3, 4.; bažili po slávě 47,
1.; z některých zemí zákonem byli
vyhoštěni t.; jsou téhaři pověsti,
působitelé slov, věci bořitelé, přátelé
bludu, pravdy jinačitelé 46, 7.;
pravdu nepřátelsky pitvořují 46, 4.;
bohům se posmívají 14, 3.; bohy
ruší 46, 3. Démonové jim nebyli ne-
známi 22, 1. 46, 3. Z písem sv. žízeň
vtipu svého zvlažili 47, 1. příl. III.;
avšak je porušili 47, 2. příl. III.;
pročež jen stín pravdy u nich se
shledává 47, 5. Sochami a důchody
bývali odměňováni 46, 3. * — Zda
křesťanství způsob filosofie 46, 2.
- Fryna**, Attická nevěstka 13, 4. *
- Gabinus** konsul 6, 4. *
- Gallové** Merkuriovi obětovali starce
9, 2. *
- Generatianismus** Úv. III. 6. IV.
- Geniové** jsou démony 32, 2.; genius
císařův 28, 32, 2.
- Grammatikové** mají jmeno po Ari-
starchovi 3, 4. *
- Hádávají** pohanům i kozy a stoly
23, 1. *
- Hadrian** císař všech zvláštností zkou-
matel 5, 4. * Viz také 13, 4. * 21,
2. *
- Hannibal** u Kan po římských prste-
nech vraždy své mírkou měřil 40, 3. *
- Hasičský** sbor 39, 5. *
- Hejřivost** Římanů 6, 2. n.
- Heraklit** filosof Boha vyvodil z ohně
47, 2. *
- Herci** lidé byli bezectní a zlopověstní
15, 1.
- Herkules** 14, 1. *; Herkulův desá-
tek t.; Diogenes cos jím spílí 14,
3. *; tři Herkulové hladoví, nápis
hry mimické 15, 1.
- Hermias**; zle s ním nakládal Ari-
stoteles 46, 6. *
- Hermogenes** Úv. II. 11.
- Herodot**, spisovatel 4, 3. *
- Hiera**, ostrov 40, 2. *
- Hierarchie** Úv. III. 7.
- Hierom**, král Tyrský 19, 2. *
- Hippias**, an obci ouklady strojil, život
ztratil 46, 6 *

Hnátolom na Kristu nevykonán 21, 6. *

Hody a slavnosti císařské 35, 1. 3.; nádhera hodů pohanských 39, 5.

Homér 19, 1. *; již on prvobásník šeredil bohy 14, 2. *; věk jeho 19, 1. *

Hory vždy hořící 48, 7.

Hostia, bohyně Sutriných 24, 3. *

Hostilius, herec mimický 15, 1. *

Hry šermířské 44.; představovali se v nich bohové potupně 15, 3.

Hříchův odpouštění Úv. II. 23. 24.

Hvězdopравců kdo se dotazuje o hlavě císařové 35, 3.; křesťané jsou jim nepožiteční 43.

Chrám Jerusalemský; samojediným kněžím lze bylo do něho vcházeti 16, 1. — Chrámy pohanské sídla cizoložství 15, 3.; byly poplatné a poplatky vymáhaly 13, 2. — Křesťané chrámů ještě neměli 15, 3.

Chréstiani matně nazýváni křesťané od lahodnosti nebo dobrotivosti 3, 3. *

Idejská hora 25, 2. *

Inachus Argivský 19, 1. *

Indičtí mudrci 42, 1. *

Isidina pocta v Italii zapověděna 6, 4. *; Isis Fariská 16, 2. *

Jahnové Úv. III. 7. 8. 15.

Janus, kdo byl 10, 3. *; pohostinsky přijal Saturna, dvoučelý 28, 1.

Jednota církve Úv. III. 3.; jednota víry t. 2.

Jelita krví nabitá na pokoušení křesťanů 9, 5.

Jmeno křesťanské za Tiberia do světa vešlo 5, 2.; nápravě se příkládá 3, 2.; a předse nenávidí se 3, 2. n.; čím zavinilo? t.; původ toho jména 3, 3. *; viz Křesťan.

Josefus Flavius 19, 2. *

Juba král spisovatelem 19, 2. *

Judæa pohrdatelka pohanského božstva 16.

Juliovy zákony 4, 3. *

Juno Kuritis 24, 3. *; Junoně byla

Karthago městem přemilým 25, 2.; Samos ostrovem posvátným t.

Jupiter král Kréty 25, 2.; Jupiter Latiaris a krvavé oběti jeho 9, 2.; Jupiter jakousi potvorou vysvobozen, aby násilí nebešťanů nezakusil 14, 2. *; oplakává nehodu Sarpedonovu t. *; smilní s krví svou 9, 6.; bouká se se sestrou 14, 2. * a jinak smilní a cizoloží 21, 3. * Jovišova hostina neliší se ode tryzny 13, 3. Varo uvádí 300 Jovišů bez hlav 14, 3. * Závěť Joviše zemřelého předcítána od herců mimických 16, 1. — Jupiter Ammon 16, 4. *

Kadidlo slzy stromu arabského 30.; kadidla a vína pohané užívali k obětem t.; křesťané modlám nekadili 9, 5. 42, 2.

Kallinikus 50, 6. *

Kallistus papež Úv. II. 24. III. 9.

Kanny, kdež Hannibal potřel Římany 40, 3. *

Kapitolium, kurie bohů 6, 4.; * pronajímá se 13, 2.; Sennoné prý se ho zmocnili 10, 3. *

Karthago, oblíbené město Junonino 25, 2. *

Kasinští ctíli boha Deluentia 24, 3. *

Kassius Avidius spiklenec 35, 2. *

Kassius Severus 10, 3. *

Kastorové zázrační 22, 3. *

Katilina krví prý si zavázal spoluspiklence 9, 4. *

Kato Censorius 11, 6. *; propůjčil ženu svou příteli 39, 4. *

Katův úkon při ukřižovancích 21, 6. *

Kázeň křesťanů 38, 1.

Klaudia Quintia, matrona římská, opaskem svým loď z píštěly prý vytáhla 22, 3. *

Kleanthes filosof o duchu tvrdí, že jest prochoditelem všeho míra 21, 4. *

Klíčů moc Úv. III. 8.

Kněži Úv. III. 7. 8. 15.

Kněžství Úv. III. 7.; obecné t.

Kommodus císař 35, 3. *

Korintské moře zemětřesením pohlaceno 40, 2.

Kornelius Nepos 10, 3. *

Korybanté 25, 2. *

Kos, ostrov 40, 2. *

Κόσμος proč nazývají svět Řekové 17, 1.

Koza kojila Joviše 25, 2. *; kozy a stoly hádávají skrze demony 23, 1. *

Krassus zámožný 11, 6. *

Kréta, vlast Jovišova, kdež měl i hrob svůj 25, 2. *

Krev; od požívání krve zdržovali se staří křesťané 9, 5. *; krví lidskou Římané padoucnici léčili 9, 4.

Kristus Boží milosti a nauky rozsudí a mistr, osvícovatel a vůdce pokolení lidského, Syn Boží 21, 3.; nemá matky z necudnosti t.; Židé jej nepřijali 21, 6.; nébrž za čarodějníka jej majíce na smrt vydali 21, 6.; ducha samoděk vypustil předešed úkonu katova t.; smrt jeho zatměním slunce oznámena 21, 6. *; vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa t. V Kristu ctí se pravý Bůh 21, 8. Kristovo jméno vymítá demony 23, 5.

Kroesus, vládce nejbohatší 11, 6. *; jakou otázku předložil věštírám 22, 3. *; ač přestědrý k Apollinovi obojetnou odpovědí Delfické věštírny oklamán 22, 3. * příl. III.

Krvosmilství pohanů 9, 6.; nařčení z něho i křesťané 2, 1. 7, 1. 8, 1.

Křest Úv. II. 8. 23. III. 7. 11.; křest krevní t.; křest dítek t.

Křesťan, to jméno jest výčitkou a uráží 2, 8. 3, 1. n. Křesťané stávají se, ale nerodí se 18, 2.; matně sluli Chréstiani 3, 3. *; vespolek nazývali se bratry 39, 3.; po celém světě jsou rozšířeni 1, 4. 37, 2. příl. I. Křesťané Boha ctí skrze Krista 21, 8.; za prvních dob neměli chrámů 15, 3.; jejich schůzky 2, 2. 39, 1. příl. I. a večere společná 39, 6.; měli statky společné 39, 3. a společnou pokladnici 39, 2.; zdržovali se zvířat zardoušených a zdechlých 9, 5. * Křesťané modlili se před jídlem a po jídle 39, 6.; modlili se

s hlavou odkrytou k nebi vzhlížejíce a ruce rozprostírajíce 30.; modlili se za císaře, za služebníky jejich a za mocnosti, za stav věku vezdejšího, za pokoj věcí obecných a za prodloužení konce t. 39, 1.; v Germánii dešť vymodlili 5, 3. * Přisáhají skrze spásu císařů 32, 2.; mají své soudy 39, 1.; písmo sv. netají 31. Čím se zaneprázdnují 39, 1. Jmenem Kristovým vymítají demony 23, 2. 5. 36, 43. Do divadla nechodili 38, 2. 48., 2.; o slavnostech veřejných věnců neužívali 42, 2. * a kadidla nevynakládali leč na pohřby křesťanů 42, 2. — Dle domnění pohanů jsou prý blízcí náboženství Židovskému 16, 1.; ctí hlavu oslí 16, 1. *, modlu kříže 16, 2., slunce 16, 3. a proto směrem k východu se modlí t. — Křesťané nejsou rotou 40, 1.; aniž neužiteční v obchodech 42, 1.; tím méně všeliké veřejné pohromy a obecné nehody příčina 40, 1. A předse za veřejné nepřátely byli považováni, protože císařům božské cti neprokazovali 35, 1.; nespravedlivě jsou odsuzováni 2, 1.; i ke lvům 40, 1.; chatra kamením a ohněm na ně se obořovala 37, 1.; ba ani mrtvých nešetřeno 37, 1. Proč nazývání oklešťáři a půlhřidelníky 50, 2. Kdo jsou jich nepřátelé 7, 2. Z císařů Nero a Domitian jich pronásledovali 5, 2.; M. Aurelius hájil 5, 3. * Jak se chovají pronásledováni jsouce 1, 6.; nemstí se 37, 1. n.; mučení jsouce vítězí 50, 2.

Křesťanství zda způsob filosofie 46, 2. n.; vzniklo od časů Tiberiových 7, 2.

Křížem se znamenati Úv. III. 19.; kříže podoba i v sochách model i v zástavách vojenských 16, 2.

Ktesias spisovatel 9, 6. *

Kuchaři od Apicia nazváni Apicii 3, 4. *

Kuris, otec Junonin 24, 3. *

Kuritis Juno 24, 3. *

Laberius, mimický básník 48, 1. *

Laikové Úv. III. 7.

Lais, nevěstka Attická 13, 4. *

Lakedémonští první vymyslíli přikrovi hrám divadelním 6, 2. *; na otužení chlapcův užívali i bičování 50, 3.

Laomedon, král Trojský 14, 2. *

Larentina, kojná Romulova nedobré pověsti 13, 4. * 25, 2. *

Larové 13, 2.

Lazebníčkové 43.

Lázně 43. *

Leæna, Attická nevěstka 50, 3. *

Leda 21, 3. *

Legio fulminatrix 5, 3. *

Lékaři po Erasistratovi nazýváni Erasistratovci 3, 4. *

Lektoři Úv. III. 7.

Lentulus, herec mimický 15, 1. *

Liber 6, 4. 11, 2. 12, 2. *; objevil révu 11, 3.; z Říma vyhoštěn i s mysteriemi 6, 4.

Liberalie; o liberaliích veřejně hodováno 42, 2. *

Listu propustného prý žádná rodina Římská po 600 let od založení Říma nenapsala 6, 3. *

Logos Úv. III. 4.; od Boha jest vyřčen a vyřčením zplozen, Syn Boží a Bůh 21, 4. Co učí Zeno o Logu t. *

Lukanie část prudkostí vln byla odtržena a Sicilie nazvána 40, 2.

Lukullus třešně z Pontu do Italie uvedl 11, 3. *

Luna mužský, nápis hry mimické 15, 1.

Luperkové; dříve jich byli Assyřští 26.

Lvové, spřežení Cybelino 12, 2. *

Lykurg, zákonodárce Lakedémonský 4, 3. *; hladem se umořil, že Lakedémonští zákony jeho změnili t. 46, 6.

Macedonští podezřelí z krvosmilnění 9, 6.

Manetho, kněz Aegyptský 19, 2. *

Manželství Úv. II. 25. 27. 28. III. 15.; druhé t.; tajné Úv. III. 15.; jak svatě je zachovávali staří Římané 6, 3.

Markion Úv. II. 9.

Markomané 37, 2.

Mars za 13 měsíců ve vazbě 14, 2. *

Matrony římské druhdy lišily se oděvem od nevěstek 6, 2. *

Maurů počet 37, 2.; Maurové krále své ctili za bohy 24, 3.

Medská říše 26.

Megarští podle Diogena kupovali zájedkův, jako by zýtra měli zemřít, a stavěli, jako by nikdy zemřít neměli 39, 5.

Melampus, původ kultu Dionysova, k zasvěceným službám lidi sobě zavazoval 21, 8. *

Menander Efeský 19, 2. *

Menedemus, filosof, božské prozřetelnosti hájitel 18, 2. *

Merkuriov Gallové krvavé oběti vzdávali 9, 2. *; na divadle představován, jak mrtvé žehadlem zkoušel 15, 2. *

Metempsychose Pythagorova 48, 1.

Metennius smrtí potrestal ženu svou, že okusila vína 6, 3.

Minerva 13, 2. *

Minos a Rhadamanthus soudcové v podsvětí 23, 4. *

Mithras 16, 4. *

Modlitba Úv. II. 22. III. 18.; modlitba Páně Úv. III. 18.; křesťané modlí se před jídlem a po jídle 39, 6., modlí se za císaře života jim vyprošující hojného, císařování bezpečného, domu pevně opatřeného, vojsk udatných, senátu věrného, lidu zprávného, zemského okršlku pokojného 30, 39, 1. Viz Křesťané. — Pohané tváří k východu se modlí 16, 3. a s hlavou pokrytou 30. *

Modloslužba Úv. II. 17.

Mojžíš věkem roven jest Inachu Argivskému 19, 1. *

Mucius Scaevola 50, 1. *

Mučedlníci Úv. II. 5.

Mučedlnictví jest zápas slavný 50, 1., pro Krista vítězosláva 50, 2.; jinak i pohané mučedlníky oslavují 50, 3.; nezasluhuje posměchu 50,

- 4.; mučedníkův krev jest símě křesťanstva 50, 6.
- Mučení** způsoby rozličné 30.
- Mudřec** nevěří tomu, co pochybně jest 7, 8.; mudrci Indiští 42, 1. *
- Muky** u tyranů za pokutu přičiňovány byly, u Římanů jen k vyšetření pravdy 2, 6.
- Musaeus**, básník, k zasvěceným službám lidí sobě zavazoval 21, 8. *
- Mutunus**, bůh 25, 2. *
- Mysterie**; zachovává se o nich mlčení 7, 3.; Samothrácké a Eleusinské t. * o Attických jako na vojnu opovírá se odvod kuchařů 39, 5.
- Náboženství** žádá svobodu 24, 2.; náboženství Římanů táborní 16, 2.
- Nádhera** Úv. II. 26.; nádhera hodů pohanských 39, 5.
- Nádoby** obřadní hlíněné 25, 4.
- Nález** starý, že nemá žádný bůh býti připuštěn, leč by od senátu byl schválen 5, 1. *
- Napovídač** při modlení pohanském 30. *
- Narnijských** bůh Visidianus 24, 3.
- Nebešťanka** 12, 2. *; ctili ji Afrové 24, 3.; slibovatelka dešťů 23, 2. *
- Nedělního** dne kterak křesťané veselosti hoví 16, 3. Úv. III. 18.
- Nenávistí** bázeň dýše 27, 2.
- Nepřátely** křesťanů kdo jsou 7, 2.
- Neptun** slouží Laomedontu 14, 2. *
- Nero**, císař, první křesťany pronásledoval 5, 2. 21, 7.
- Nesmrtelnost** duše 48, 4.
- Nevěstky** druhdy lišily se oděvem od matron počestných 6, 2. *
- Neznalost** pravdy křivdu nejednou stěžuje, ač zdá se jí omlouvati 1, 3.
- Niger** Pescennius 35, 3. *
- Nil** řeka 40, 2.
- Norický** bůh Belenus 24, 3. *
- Nortia**, bohyně Vulsinských 24, 3. *
- Numa** Pompilius Římany mnohými pověrami obtížil 21, 8. * 25, 4.
- Obec** křesťanská 39, 42.; světská obec křesťanská Úv. III. 21.
- Oběť** nejsv. Úv. III. 14.; oběti lidské 9, 1. n.; jak skoupě obětovali Římané 14, 1.; ďábelským ponoukáním naváděli křesťany, aby na oko obětovali 27, 1. 2. a na spásu císařů 28, 1. 2.
- Obrázkové** štítečky na zástavách 16, 2.
- Oděvem** za dřívějších dob lišily se matrony od neřestnic 6, 2. *
- Oedipus** 9, 5. *
- Oenotria** slula druhdy Italie 10, 3.
- Oheň** dvojího druhu 48, 7. *; ohněm věčným Bůh trestati bude bezbožníky 18, 1. 47, 5. 48, 6. 7.
- Okrikulanských** bohyně Valentia 24, 3. *
- Ovoxoctης** bůh prý křesťanů 16, 4. *
- Opaskem** loď z místa zázračně pohnuta 22, 3. *
- Orfeus**, pěvec, k zasvěceným službám lidí sobě zavazoval 21, 8. *
- Oslí** hlava, bůh prý křesťanův 16, 1. *
- Otče náš** Úv. II. 22. III. 18.
- Padoucnici** léčili Římané krví lidskou 9, 4.
- Pallas** Attická 16, 2. *
- Panenství** vůbec Úv. II. 27.; rodičky Boží II. 14.
- Panna**; panny neobcujtež službám Božím jinak leč závoji zahalené Úv. II. 29.; pannu křesťanskou pohané k svůdníkovi raději než ke lvu odsuzují 50, 5.
- Panna** Nebešťanka slibovatelka dešťů 23, 3. *
- Panové** 16, 4. *
- Papiovy** zákony marny 4, 3. *
- Paridův** soud na divadle představen 15, 1. *
- Parthenius** spiklenec proti císaři Domitianovi 35, 3. *
- Parthův** počet 37, 2.
- Páteř** Úv. II. 22. III. 18.
- Pavel** sv. 21, 7. *
- Peklo** 18, 1. 47, 5. 48, 6.
- Peníze** obrazem označené od Saturna prý pocházejí 10, 3.
- Perikopní** čtení pisma sv. 39, 1. *

- Peršané** slunce vzývali 16, 3.; s vlastními matkami smilnili 9, 6.
- Pescennius Niger** 35, 3.
- Petr** sv. 21, 7. *
- Pilát** Pontský vzkázal Tiberiovi o Kristu a o zázracích při jeho smrti a vzkříšení 21, 7. *
- Pindar**, básník lyrický 14, 2. *
- Pisistratus**, tyran Athénský, milovník knihoven 18, 2. *
- Písmem** sv. Bůh poučuje o sobě 18, 1.; písmo St. Z. přeloženo 72 tlumočníky na jazyk řecký 18, 2.; starobylostí převyšuje pohanské mudrce, zákonodárce, dějepisce 19, 1. příl. III.; stvrzuje se skutečným vyplněním věcí předpověděných 20. příl. III.; křesťané písem sv. netají 31. a pilně je čítají 22, 3. * 39, 1. *
- Piso**, konsul 6, 4. *
- Pius**, císař 5, 4. *
- Plášť** Úv. II. 31.
- Plato** tvrdil, že svět má počátek 11, 2., že však tvůrce veškerenstva nalezi není snadno, a když jest nalezen, o něm vůbec vypravovati že jest nesnadno 46, 4. *; anjely nepopíral 22, 1. *; připouštěl i soud po smrti 23, 4. Joviše líčí v nebesích provázeného vojskem bohů spolu i démonů 24, 2. Potopa dle něho jen roviny zahladila 40, 3. Dionysiovi příčinou své labužnosti se zaprodal 46, 6. * Diogenes mu pyšná lehátka pošlapal t. *
- Platonovci** učili, že Bůh netělesný jest 47, 2., že jest o svět pečliv t., a stavěli jej do vnitř světa t.
- Plinia Sekunda** list k císaři Trajánu 2, 2. * a příl. I.
- Pluto** s kladivem mrtvolý šermíř sprovází 15, 2. *
- Počestnost** křesťanská 46, 6.
- Počítání**; jak staří počítali 19, 2. *
- Podobizny** bohů 11, 1. 2.
- Pohané** jsou nenábožní 24, 1.; odjímají svobodu v náboženství 24, 2.
- Pohrom** obecných příčina křivě připsována křesťanům a ne hříchům 40, 1. n. 41, 1. n.
- Pokání** Úv. II. 23. 24. III. 12.
- Pokladnice** společná obcí křesťanských 39, 2.
- Polední** divadla šermířská 15, 2.
- Políbením** úst proč Římanky přibuzné své vítaly 6, 3. *
- Polykrates** šťastný 11, 6. *
- Pompeje** z hory jejich zaplavil oheň 40, 3.
- Pompejus** Gn. 11, 6. *; když Jerusaléma dobyl, žádné podobizny v chrámě nenalezl 16, 1.
- Pontifikové** 26.
- Pontský** Pilát viz Pilát.
- Poplatky** dávali Židé Alexandrijští ze svobodné bohoslužby 18, 2.
- Potopa** světová 40, 3.
- Pověsti** povaha 7, 4. n.
- Praescriptio** Úv. II. 7. III. 1.
- Pravda** na světě jako cizinka běh svůj koná 1, 2.; budí nenávisť 46, 3.; vyhledávání pravdy Úv. III. 17.
- Pravidlo** víry Úv. III. 2.
- Praxeas** Úv. II. 13.
- Priamus** 19, 1. *
- Prienští** 46, 6. *
- Primát** Petrův Úv. III. 9.
- Processi** bosonohé 40, 5.
- Prokulus** senátor 21, 6. *
- Prometheus** 18, 1. *
- Pronásledování** křesťanů slouží k tomu, aby křesťané u víře byli zkoušeni a stálými shledáváni 50, 5.
- Propustného** listu prý žádná rodina Římská po 600 let od založení Říma nenapsala 6, 3. *
- Prstenů** zlatých Římanky za prvních dob neznaly mimo prsten svatební 6, 3.; Hannibal po bitvě u Kan tři míry zlatých prstenů rytířům snatých poslal do Karthaginy 40, 3. *
- Překladatelů** písem sv. St. Zák. bylo LXXII 18, 2.
- Převrácenost** Římských soudů při souzení křesťanů 2, 7. n.
- Příčina** Apologetika 1, 1.
- Přísaha** skrz genia císařova 28, 2.;

- křesťané tak nepřisáhali, nébrž skrze spásu císařů 32, 2.
- Psi** prý křesťanům při společné večeři světél překáčením dávali příležitost k pokrevnému smilnění 2, 1. * 7, 1. 8, 1. 2.
- Psotvární** 8, 1. *
- Ptákověštců** kdo se dotazuje o hlavě císařově 35, 3.
- Ptolemaeus** Filadelfus opatřil si sv. knihy Židů a dal je přeložiti na jazyk řecký 18, 2. *
- Ptolemaeus** Mendesský, spisovatel 19, 2. *
- Půst** Úv. II. 30. III. 19.
- Putování** duší učil Pythagoras 48, 1.
- Pyriŕegethon**, řeka v podsvětí 47, 5. *
- Pyrrho**, filosof 50, 6. *
- Pyrrhus** král jak byl věštbou Apollinovou oklamán 22, 3. *
- Pythagoras** o Bohu učil, že jest z čísel 47, 2.; o světě, že nebyl stvořen 11, 2.; o duši, že se stěhuje z těla do těla 48, 1. *; u Thurijských o samovládné panování domáhal se 46, 6. *
- Quindécimvirové** 26.
- Quirinus** 21, 6. *
- Ráj** 47, 5.
- Regulus** celým tělem muka trpí 50, 3. *
- Rhadamanthus**, soudce podsvětový 23, 4. *
- Rhodus**, ostrov 40, 2. *
- Rovnoduší** Epikurejských 38, 2. *
- Rukopisy** Apologetika Úv. V.
- Řád** soudní proti křesťanům nezachováán 2, 4.
- Řekové** tvůrci model 25, 4.
- Řím** starší bohů svých 26.
- Římané** zdali dlé zásluhy nábožnosti své okršlek zemský opanovali 25, 1. n.; za nejstarších dob bohy nectili ani v podobiznách ani v chrámech 25, 4.; ctili Boha Židovského žertvami, chrám jeho dary a národ spolky 26.; o Saturnaliích na úsvitě se koupávali 27, 2.; o Liberaliích veřejně hodovali t. Náboženství jejich táborní 16, 2. Jak skoupě obětovali 14, 1. Děti povrhovali 9, 3.
- Sabejští** 42, 2.
- Saliové** 10, 3. 26. *; jak hejřivě hodovali 39, 5.
- Samos**, ostrov Junoně svatý 25, 2.
- Samothrácké** mysterie 7, 3. *
- Sancus** bůh 13, 4. *
- Sarpedon** 14, 2. *
- Satanáš**; i sprostý lid jej zná slova toho k zlořečení užívaje 22, 1.
- Saturnalie**; Římané o Saturnaliích v prosinci na úsvitě se koupávali 27, 2. 42, 2. *
- Saturnus** válčil se synem svým Jovišem příl. III.; nejstarší bůh Římanů 10, 3.; jeho příběhy t., město i vrch dle něho pojmenován t.; vynálezce písemností a ražení peněz t.; ochránce pokladny obecné t.; sobota mu byla zasvěcena 16, 3.; v Africe děti mu obětovali 9, 1. *
- Satyrové** 16, 4. *
- Scipio** spravedlivý a válečný 11, 6. *
- Sektou** z opatrnosti nazývají se křesťané 3, 4. 5, 2.
- Senát** schvaloval a přijímal nové bohy 5, 1. 13, 1.
- Seneka** sepsal knihu proti pověrám, která se ztratila 12, 3. *; jeho kniha o náhodách 50, 6. *
- Senonové** zmocnili se kapitolia 40, 3. *
- Serapeum**; byly tam Ptolemaeovy knihárny 18, 2. *
- Serapis** bůh 6, 4. * 16, 4. *; jak hejřili Římané o jeho slavnosti 39, 5. *
- Severus** císař 4, 3.
- Schránka** na klíče od sklepu 6, 3.
- Schůzky** křesťanské 2, 2. 39, 1. příl. I.
- Sibylla** příl. III. *
- Sicilie** byla druhdy částí Italie 40, 2.
- Sigerius** vrah Domitianův 35, 3. *
- Simon** čarodějník sochou a nápisem poctěn 13, 4. *

Síně jak zdobili Římané o slavnostech 35, 4.
Sirmium, město 25, 2. *
Skapula Úv. II. 4.
Skorpiace Úv. II. 20.
Skromnost křesťanská 46, 6.
Skythové mrtvé své požírali 9, 4.
Slavnosti císařů 35, 1.
Slepoty dva způsoby 9, 7.
Slovo Boží 21, 6.
Slunce se zatmělo při smrti Páně 21, 6. * — Peršané vzývali slunce na plátně vymalované 16, 3.; někteří pohané měli za to, že slunce jest bohem křesťanským t. Den slunce viz Neděle.
Smlouvy ucezením krve se uzavírají 9, 4. *
Smrt Páně 21, 6.
Sobotu Saturnovi zasvěcenou určují Římané nečinnosti a outravě 16, 3.
Sodoma a Gomorrha 40, 3.
Sokordius 23, 2. *
Sokrates Apollinem za nejmodřejšího všech lidí prohlášen 11, 6. * 46, 3.; bohy prý popíral, ale Aeskulapovi předse kohouta obětovati kázal t.; na potupu bohům skrze dub a kozla a psa přísahával 14, 3. *; kazil prý mládence 46, 5. * a propůjčoval manželku svou přátelům 39, 4. * Po smrti odsudek jeho zdvižen a zlatý obraz v chrámě mu postaven 14, 3. * O jeho démoniu 22, 1. * 46, 3.
Solon co pověděl Kroesovi příl. III.
Soudy křesťanů 39, 1.
Spartané vyhostili filosofy 47, 1.
Speusippus prý v cizoložství za své vzal 46, 5. *
Starci obětováni u Gallů Merkuriovi 9, 2. *
Sterkulus, bůh 25, 2. 3.
Stínonošci 8, 1.
Stoikové 3, 4. *; kladou boha mimo svět 47, 2.
Stoly a kozy hádávají skrze demony 23, 1. *
Stovkové večere 6, 2.

Stráže vojenské po všech provinciích rozestaveny k vyslídění zbučníků 2, 3.
Strážníci požární 39, 5. *
Střídmost křesťanů 39, 6.
Stydlivost křesťanů Úv. II. 24.; 39, 6. 46, 5.
Sutrinských bohyně Hostia 24, 3.
Svátosti Úv. III. 11—15.; svátost olátní t. 15.
Svět zdali jest stvořen či nestvořen, zdali zahyne či potrvá, na tom neshodovali se filosofové 11, 2.; s podstat nepřátelských se skládá 48, 5.; proč jej Řekové nazývali κόσμος 17, 1. O skonání světa 48, 6.
Svitlami a vavříny ozdobovali Římané domy o slavnostech 35, 1.
Svobodu v náboženství odjímatí boha-prázdností jest 24, 2. n.
Sylla 11, 6. *
Synoda Úv. III. 10.
Syrie 21, 6. *
Syrští ctili bohyni Astartu 24, 3. *
Šarlátová roucha kněžská 15, 3.
Šelmokolců poslední večere 42, 2. *; školy 35, 1. *
Školy šelmokolců 35, 1. *
Štítečky obrázkové na zástavách vojenských 16, 2.
Tacitus Kornelius cituje se 16, 1.; ve lžích prý nejvýmluvnější t.
Tajemnice viz Mysterie.
Taurické bajky 9, 2.
Tělo Páně Úv. II. 14.; těla vzkřísení viz Vzkřísení.
Tertullian, život jeho Úv. I., spisovatelská činnost t. II.
Thales Miletský přírodopysce první 46, 4. *; jakou dal odpověď Kroesovi, cos jistého o božství vyzvídajícímu t.
Thallus dějepisec 10, 3. * 19, 2. příl. III.
Thanatius 23, 2. *
Theodor z Cyreny 46, 3. *
Thebanští filosofové vyhostili 47, 1.
Thurijští 46, 6. *
Tiber rozvodněný 40, 1.
Tiberius císař; za něho rozhleslo o křesťanství 5, 2. * Krista hodlal připočísti k bohům t.

- Tiberius** prokonsul 9, 1.
Titanů bůh Saturnus přil. III.
Traducianismus Úv. III. 6. IV.
Traján císař zapověděl vyhledávati křesťany 5, 4.; list jeho k Pliniovì 2, 2. přil. II.
Trh zelinářský 13, 2.
Tribuí hejřivě hodování 39, 5.
Trinitas Úv. III, 4.
Triumf; o triumfu napomínání vítězi pamatovati, že jsou lidé 33.
Trofonius k zasvěceným službám lidí sobě zavazoval 21, 8. *
Trojanská válka kdy byla 19, 1.
Trojice nejsv. Úv. III. 4.
Trpělivost Úv. II. 21.
Třešně Lukullus z Pontu do Italie uvedl 11, 3. *
Tucia vestálka nosila prý vodu v řešetě 22, 3. *
Tuskové tvůrci model 25, 4.
Tyranni muky za pokuty přičiňovali 2, 6.
Učení po učitelích nazýváno bývá 3, 4.
Udavenin křesťané se zdržovali 9, 5. *
Valentia bohyně Okrikulanských 24, 3. *
Varro kdo byl 14, 3. *; uvádí 300 Jovišů bez hlav t.
Vavřiniště; mezi dvěma vavřiništi úklady činěny císaři Kommodovi 35, 2. *
Vavřiny a svítilnami ozdobovali Římané domy o slavnostech 35, 1.
Večeře Páně Úv. III. 7.; společná křesťanů 39, 6.; večeře stovkové 6, 2.; poslední večeře šelmokolců 42, 2. *
Věda Úv. III. 17.
Věnce kněžské 15, 3.; věnce hodovnické 42, 2. *
Venuše šipkou člověčí zraněna 14, 2. *
Verus císař 5, 4. *
Vespasian pobojevatel Židů 5, 4.
Vestálky 26. *
Veškerost z rozdílnosti a podstat nepřátelských v jednotu složena 48, 5.
Viktor, křesť. spisovatel Úv. I.
Vína zdržovaly se druhdy ženy Římské 6, 3.
Virgil cituje se 25, 2.
Visidianus bůh Narnijských 24, 3. *
Voda pomocí démonickou nosena v řešetě 22, 3. *
Vojáci císařští hájí sochy, obrazy a chrámy bohů 29, 1.; vojáci křesťanští vymodlili déšť v Germanii 5, 3. *
Vojenská služba Úv. II. 19.; vojenské strážce po všech provinciích rozestaveny k vyslídění zbůjníků 2. 3.
Vojevůdce nesměl boha zavesti bez úchvaly senátu 5, 1.
Vraždění dítek u pohanů 9, 3.
Vtělení se Páně Úv. III. 5.
Vulsinie oheň s nebe zaplavil 40, 3.
Vulsinských bohyně Nortia 24. 3. *
Vydání Apologetika Úv. V.
Východ; tváří k východu modlili se pohané 16, 3.
Vzkříšení těla Úv. II. 15. III. 16.; pohané tomu článku víry se posmívají 48, 1. a předse rozumnější jest nad Pythagorovo duši z těl do těl přecházení 48, 2. Že možno, k tomu vede již sám divný vznik člověka 48, 3. a ustavičné křísení, jež v přírodě veškeré spatřujeme 48, 4. Jedno toliko bude k životu věčnému dle povahy zásluh 48, 5. 6.
Vznik křesťanství od časů Tiberiových 7, 2.
Zachářiáš poslední prorok židovský, kdy žil přil. III.
Zákon lidský a zákon Boží 45, 2.; zákon žádný nebrání vyšetřiti to co činiti zapovídá 4, 4. a podezření vzbuzuje, brání-li tomu t.; jediná nestranná spravedlnost činí jej poručena t.; zákon desíti desk o dlužnících zrušen mravem veřejným 4, 3. *
Zákony Juliovy 4, 3. *; Papiovy marny t. *; zákony proti nádheře 6, 1. *
Zápisčící řečtí 19, 2.

Zardoušenin a zdechlin zdržovali se staří křesťané 9, 5. *

Zástavy vojenské ozdobeny štítečky obrázkovými 16, 4. a jak svatě byly ctěny t.

Zatmění slunce při smrti Páně 21, 6. *

Zeno, zakladatel školy stoické 3, 4. *, o Logu vyměřuje, že jest působitelem, který všecko rozpořádáním upravuje; týž mu slove osudem a bohem a duchem Jovišovým a nutností všech věcí 21, 4. *; jeho stálost 50, 3. Nějaký Zeno pokoušel se o samovládne panování u Prienských 46, 6. *

Zlé všeliké sama příroda aneb s bázní aneb se studem smísila 1, 6.; ani zločinci neodvažují se hájiti je t.

Zločiny křesťanům přičítané 7, 1.; nikdo je nedolíčil 7, 2. 3.; toliko lživá pověst je roznáší 7, 4—6.; jsou i proti přírodě 8, 1.

Znaky hodnosti a čestného rodu maně v obyčej bráti zákonové nepřipouštěli 6, 1. *

Zvířetina z arén 9, 4.

Ženy Římské jak přísně vína se zdržovaly 6, 3. *

Žertvohledců kdo se dotazuje o hlavě císařově 35, 3.

Židé dříve Hebreji sluli 18, 2.; Mojžíšem Boha ctíti se naučili 21, 8. příl. III.; národ Bohu milý 21, 2.; světili sobotu 16, 3.; vyhrazovali pokrmu 21, 1.; přitáhli z Egypta do Palestiny 40, 3.; knihy jejich na jazyk řecký byly převedeny 18, 2.; Krista nepřijali 21, 5., nébrž za čarodějníka jej majíce na smrt vydali 21. 5. a nyní ještě na Kristovo přísti čekají 21, 2.; nedovoluje se jim ani po právu příchozích v zemi otcovskou šlápějí zavítati t. *; a dávají poplatek, že mohou navštěvovati sbornice 18. Jejich Boha i Římané ctíli žertvami, jakož i jejich chrám dary a je samy svými spolky 26.

Žízeň vojska M. Aurelioiva v Germanii uhasena deštěm od vojínů křesťanských vymodleným 5, 3. *

O B S A H.

	Stran
Úvod. I. Quintus Septimius Florens Tertullianus	1
II. Spisovatelská činnost jeho	2
III. Učebný obsah spisů Tertullianových	13
IV. Stručný přehled obsahu Apologetika	21
V. Rukopisy a vydání Apologetika	23

Apologetikum.

Hlava I. 1. Spisu příčina. 2. Pravda se domáhá slyšení, aby nejsoucí známa, nebyla odsouzena; nebo nenávisť 3. chovaná od toho, kdo při nepoznal, jest nespravedlivá. 4. Největším dílem ti, kteří náboženství křesťanské poznali, odložili nenávisť a přijali ochotně to náboženství, což by 5. mělo povzbuditi zvědavost po příčinách toho. 6. Jak veliký jest rozdíl mezi křesťany a těmi, kteří následují skutků bezbožných	26
Hl. II. 1. Jak rozličně soudcové nakládají s křesťany a s jinými vinníky, jimž hájiti se dovolují. 2. Pliniův dotaz a Trajánova odpověď, již 3. pěkně nabírá Tertullian. 4. Jak křivé, jak převrácené jest 5. nutiti křesťany k zapření jména svého, což 6. nemůže leč vnuknutí ďáblu přičítáno býti. 7. Jak převrácené jest nutiti vinníka, aby, že není vinen, pravil. 8. Toliko jména křesťanského nenávisť toho křivého jednání příčina jest	29
Hl. III. 1. Nerozumní pohané i dobrým lidem vytýkají jméno křesťanské. 2. Z napravení mravů pohané, kteří oblibují náboženství křesťanské, poznávání bývají. 3. Jméno křesťanské jest bezvinné a 4. nemá býti v nenávisti, leč by se prvé dokázalo, že aneb náboženství zlé jest aneb jeho původce	32
Hl. IV. 1. Přistupuje Tertullian k hájení nevinnosti křesťanské a sice na počátku 2. rozpraví o zákonech, k jejichž podstatnosti ukazují pohané obraně křesťanů místa nedávají, ježto předse 3. zákonové, jak zkušenost učí, změně neb opravě podléhati mohou a 4. jediná nestranná spravedlnost je poručeny činí	34
Hl. V. 1. Připomenuv Tertullian jednak zákon římský, vedlé něhož neměl ctěn býti bůh nižádný, leč byl-li prvé od senátu za boha uznán, jednak 2. o zprávě, kterou o Kristu Tiberius senátu podal, ukazuje, že prvním zákonů těch původem jest Nero, panovník nejhorší, proti	

- tomu však 3. Aurelius je zrušil a lepší panovníci 4. zákonů takých
nevydali 37
- HI. VI. 1. Ukazuje, že sami ti neustálí zákonův a starobylosti chvalitelé
opustili řády otcovské, 2. co do zhejřilé nádhernosti, 3. co do po-
hlaví ženského, 4. co do bohů samých, 5. jimiž nejvíce již pohrdají
naproti vážným zásadám předků svých 39
- HI. VII. 1. Ohavné viny umítají se na křesťany, jež předse 2. nikdy doká-
zány nebyly, ano 3. nikdo je neobjevil; proč 4. toliko z pověsti
za pravdu se tvrdí, kteráž jest lživá, a již 5. nižádný rozumný člověk
nevěří a jejíž 6. pravdu čas nezjevil 42
- HI. VIII. 1. Ukazuje, že toto obviňování jest netoliko nepravdivé, nýbrž
i proti přirozené hodnověrnosti a tudy k uvěření nepodobné. Potom
2. odvrací námitku, jako by noví křesťané nevědomostí a šalbou
svádění byli, kteří však nikdy takových zločinů nevyzrazují 44
- HI. IX. Zločiny křesťanům přičítané na pohany smítá a sice 1. 2. 3. jedná
o zabíjení dítek, 4. o požívání krve, čehož 5. se křesťané ovšem
hrozí; 6. o krvosmilství; 7. jak stydlivé jest křesťanův obcování . . 45
- HI. X. 1. Vrch té rozepře v čem záleží. 2. Pohanští bohové lidé byli,
což se dovodí 3. důkazem, že Saturnus byl člověk, od něhož po-
chodí všechen bohů zástup. Dále kterak jest patrno, že Saturnus
jest člověk 49
- HI. XI. 1. Jsou-li se po smrti bohy stali, náleží místa dáti bohu nějakému
vyššímu bohotvornému. Ostatně 2. není dostatečného důvodu, aby-
chom těmto bohům místa dávali; není důvodem toho potřeba, po-
něvadž svět bez nich dlouho již v bytu svém trval; ani 3. to, že
byli vynálezci nejedněch věcí, neboť proto předse nejsou jich pů-
vodci; 4. ani jich zásluhy, ježto zavinili takovými zločiny, pro něž
5. lidé trestáni bývají, a 6. bylo více lidí, kteří nad těmito bohy
ctností vynikali 52
- HI. XII. 1. Pohanští bohové pouhá jsou jmena a jich podobizny od lidí
libovolně jsou vymyšleny. 2. Způsobu, jímž pohané bohy dělají, čistě
se vysmívá. Proč 5. křesťané bohů, jichž není, nevážením urážeti
nemohou 56
- HI. XIII. 1. Sami pohané svých bohů lehce váží, když jedny nad druhé
vyvyšují, je třeba i 2. daněm podrobují a 3. podobným způsobem
ctí jako zemřelé své, nadto 4. jich počet rozmnožují jiných nových
k nim přidávající 57
- HI. XIV. 1. Že sami pohané svých bohů zlehčují, dovodí Tertullian z žer-
tev, jež obětuji, 2. z básníků, již potupně o nich mluví a píší,
z filosofů, kteří jimi pohrdají 59
- HI. XV. 1. O tom bohy pohrdání při pohanech mimo to svědčí divadla,
2. hry šermířské, 3. svatokrádeže ve chrámech páchané. Z toho
4. jde zřejmý důkaz, že křesťané bohů nectíce, jsou ctiteli pravdy 61
- HI. XVI. 1. Chtěje vydati počet z náboženství křesťanského dříve poráží
a na protivníky umítá domněnky nepravé, jako že křesťané ctí hlavu
oslí neb 2. kříž jakožto pouhou jakousi modlu neb 3. slunce neb
4. boha dvoutvářného 63
- HI. XVII. 1. Bůh, jež křesťané ctí, jeden jest, světa stvořitel, nestižitelný;
2. tomu vydávají svědectví i tvorové i přirozený smysl jednoho každého 65

- Hl. XVIII. 1. Summa všeho toho, co proroci zvěstovali a co 2. zaznamenáno jest písmem Božím, které již všem přístupno jest i překladem Alexandrijským i skrze Židy všudy rozptýlené 66
- Hl. XIX. 1. Mojžíš a proroci jsou starší než všichni pohanští mudrci, zákonodárci, dějepisci, čeho by 2. křesťané snadno dokázati mohli, kdyby nebylo příliš obšírné 68
- Hl. XX. Písmo svaté stvrzuje se skutečným vyplněním věcí předpověděných 70
- Hl. XXI. 1. Aby náboženství křesťanské v podezření nebylo, potřebí jest pověděti něco o jeho původci Kristu. 2. Předpověděno bylo i Židům zamítnutí i Nového Zákona ustanovení. 3. K tomu cíli přišel na svět Syn Boží, jenž jest 4. Boží Slovo, Bůh z Boha. 5. Toho když se vtělil nepřijali Židé, nébrž 6. na smrt vydali; on sám však z mrtvých vstal a na nebesa vstoupil. 7. Toť hodno jest, aby uvěřeno bylo. 8. Křesťané skrze Krista a v Kristu ctí Boha pravého. Pročež pravé-li jest toto náboženství, jest výhost dáti každému náboženství nepravému 71
- Hl. XXII. 1. Že jsou démonové neb duchové zlí, to básníci, obecný lid, filosofové ujišťují; 2. jich působení jest člověka vyvrácení. 3. Jakým způsobem oni divy páší a věci budoucí nebo nepřítomné oznamují 76
- Hl. XXIII. 1. Démonové totéž páší, jež pohanští bohové, ano 2. bohové pohanští od křesťanův jsou zaklínáni, přiznávají se demony býti, pročež 3. i bohové démoné jsou. 4. Týmž důvodem vzatým z dotčeného zaklínání dokazuje se pravdivost náboženství křesťanského; neboť 5. všechna křesťanů nad demony moc zakládá se na jmeně Kristově; pročež 6. svědectví bohů pohanských z lidí křesťany dělávají 79
- Hl. XXIV. 1. Daleko jest do toho, aby křesťané byli nenábožní, nýbrž pohané spíše se dopouštějí bezbožného zločinství. 2. Samiť odjímají mimo to svobodu v náboženství, kteréž 3. sice jinak jiným propůjčují k velební a ctění bohů nepravých 82
- Hl. XXV. 1. Římané toho, že vládu a říši mají, nejsou dlužni tomu, že ctí bohy, kteří 2. tolikráte bezmocni byli, 3. před jejichž vznikem již nejedno bylo království; 4. u Římanů teprvé, když dosáhli vlády nad národy, prospěla pocta bohův, anobř 5. Římané spíše s velikou jejich ujmou a křivdou zvelebili říši svou 84
- Hl. XXVI. Římané bohům dlužni nejsou říše své 86
- Hl. XXVII. 1. Naváděli pohané křesťany, aby tvárně a na oko obětovali. 2. Tato však rada jest z ponoukání ďábelského. Nikdy spíše křesťané nad ďáblem vítězství nevedou, než když pro víru na smrt odsuzováni bývají 87
- Hl. XXVIII. 1. Obviňováni jsou křesťané, že za spásu císařů neobětují. 2. Jak jsou nenábožní pohané, kteří ctí císaře více než bohy . . . 88
- Hl. XXIX. Křesťané nejsou nenábožní, neobětujíce bohům za spásu císařův, ježto jí bohové dáti nemohou, nébrž pohané vzývajíce ty bohy, jimž není dáno zjednávati spásu 89
- Hl. XXX. Císařů spása všechna záleží na pravém Bohu; tomu se modlí za ně křesťané ustavičně; pročež pohané spíše jsou velezrádou vinni, poněvadž zabíjejí křesťany, kteří se modlí za císaře k Bohu pravému 90

Hl. XXXI. Že se křesťané za císaře modlí, dokazuje se z písma sv. . .	91
Hl. XXXII. 1. Křesťané modlí se za císaře, poněvadž ukončení věku prodloužením císařství Římského se zdržuje. 2. Proč nepřisáhají skrze genia císařův	91
Hl. XXXIII. Křesťané čest větší prokazují císařům než sami pohané . .	92
Hl. XXXIV. Císař ani pánem nazýván býti nemá, mnohem méně bohem	93
Hl. XXXV. 1. Jak nevhodně křesťané z uražené velebnosti viněni bývají, hlučně neslavíce svátky císařů, ježto se oslavují ovšem neslušně. 2. Římané spíše nepřátelé jsou svých panovníků, jakož dokazují jejich řeči, přání, 3. pikle velmožů, kteří 4. o slavnostech císařů tvářenou veselost projevují, vzpouru obmýšlejíce	94
Hl. XXXVI. Křesťané bez přijímání osob, všem dobrou vůli prokazují . .	96
Hl. XXXVII. 1. Křesťané nikomu nejsou nepřátelé, ježto ani nad svými nepřátely se nemstí, což by předse čtverým způsobem mohli, totiž zapálením města, 2. vzbouřením se, 3. odloučením se od říše, 4. nezabáněním dáblův od pohanův	96
Hl. XXXVIII. 1. Křesťané odřikají se jak všeho rocení tak 2. divadel . .	98
Hl. XXXIX. 1. Křesťanů schůzky jaké jsou; 2. jejich péče o chudé a 3. vzájemné milování: odtud 4. všechno jim společné jest, vyjmuče manželky. 5. Pohanů při hodech nádhera, 6. křesťanské večere skromnost, mírnost, svatost, pročez 7. jejich tak nevinné schůzky nemají býti odsuzovány	99
Hl. XL. 1. Jak křivě veškerá obecné strasti příčina křesťanům se připisuje. Neboť 2. již před Kristovým příchodem podobné pohromy přihodily se 3. za časů starodávných. 4. Těch pohrom příčina jsou hříchové lidští. 5. Ba skrze křesťany ty strasti jsou levnější . . .	102
Hl. XLI. 1. Pohané spíše jsou příčina pohrom, jež 2. Bůh dopouští buď k pokárání anebo k napomenutí, a jimiž 3. křesťanům nebývá ublíženo	104
Hl. XLII. 1. Křesťané v záležitostech žití obecného nejsou nepožiteční; 2. obřadů sice zdržují se. 3. Ačkoli poplatků chrámům neodvádějí, tím věrnější jsou v placení daní obecných a zemských	105
Hl. XLIII. Komu křesťané jsou neužiteční, avšak s jakým ziskem pohanův	106
Hl. XLIV. Křesťanů nevinnost jak patrna jest	107
Hl. XLV. 1. Jediní křesťané následují pravé nevinnosti, nikoliv však pohané, kteří jen lidí se bojí. 2. Jak slabá jest zákonů lidských vážnost proti vážnosti zákona Božího	107
Hl. XLVI. 1. Co jest dosaváde vykonáno. 2. Námitka jiná, že náboženství křesťanské jest rod neb způsob filosofie. 3. Což se vyvrací třebas jednáním pohanův, kteří nenávidí křesťanů, ctí však filosofy, ačkoli tito bohy zrušují. Dále 4. mezi filosofy a křesťany jest rozdíl v známosti o Bohu a 5. v kázni, zvláště v stydlivosti, 6. v poctivosti a jiných ctnostech. 7. I poklesne-li křesťan, bývá k němu o to hleděno, odtud jak náramný jest rozdíl mezi křesťany a filosofy	108
Hl. XLVII. 1. Filosofové více věcí vážili ze zjevení, jiných pak věcí porušili; odtud 2. jejich neshody o Bohu, o světě a o duši člověčí. 3. Z rozmanitosti učení kacířských proti pravdě náboženství křesťanského ničeho nelze vésti. 4. Od zlého ducha přišlo porušení pravdy křesťanské, jejíž 5. stín jakýsi u filosofů nalézá se	112

Hl. XLVIII. 1. Článek víry o vzkříšení mrtvých bývá vysmíván; 2. více však s rozumem shoduje se než Pythagorovské duší z těl do těl přecházení. 3. Že vzkříšení jest možno, k tomu vede i sám divný člověka vznik a 4. ustavičné kříslení, jež v přírodě veškeré spatřujeme. 5. Jedno toliko bude vzkříšení. 6. K životu věčnému dle povahy zásluh. 7. Jaký jest oheň pekelný	114
Hl. XLIX. 1. Křesťanské učení, ač se některým zpozdlé býti zdá, naprosto nevinné jest, pročez nezasluhuje trestů, nébrž na nejvýše posměchu. 2. Křesťanské náboženství jest věc svobodné vůle	117
Hl. L. 1. Mučednictví jest zápas slavný; 2. utrpěná pro Krista smrt jest vítězosláva. 3. I pohané velebí ty, kteří pro slávu světskou mnoho utrpěli; 4. těm však se posmívají, kteří pro Boha trpí. 5. Pohanův ukrutnost v pronásledování křesťanů slouží k tomu, aby křesťané u víře byli zkoušeni a stálými shledáváni; 6. krev mučedníků jest símě křesťanstva	118
Přílohy: I. List Pliniův k Trajánůvi císaři	122
II. Trajánův císař K Pliniovi odpisuje	123
III. Obrany Tertullianovy zlomek	124
Ukazatel	125

